

5417 1444/1446
11622/5
1446 955 11

CSALÁD GYERMEK IFJÚSÁG



■ **GYERMEK-
KÖNYVTÁR
KÖZVETLEN HÍRLELTÁR**



■ **HÁZTUDÁSI
KÖNYVTÁR
KÖZVETLEN HÍRLELTÁR**



■ **HÍR-
KÖNYV-**



■ **GYERMEK- KÖNYV
KÖZVETLEN HÍRLELTÁR**



Tartalom

■ BEVEZETŐ	
▪ Herczog Mária: Gazdasági válság és a gyerekek	4
■ FÓKUSZBAN	
▪ Kálmánchey Márta: „Nevelőszülős gyerekek” leggyakoribb iskolai nehézségeinek pszichológiai elemzése	7
■ MÉRLEG	
▪ Rákó Erzsébet: Gyermekvédelmi kutatások és tanulságaik	12
▪ Hodosán Róza: Merre visz az út? A Pest megyei bezárt kisgyermekotthonok volt lakóiról szóló utánkövetéses vizsgálat összegző tanulmánya /II. rész/	23
■ NÉZŐPONT	
▪ Somfai Balázs-Miszlai Péter: Az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermek kapcsolattartása	36
■ BESZÁMOLÓ	
▪ Gallup Intézet: A gyermekek jogai	41
■ AJÁNLÓ	
▪ Gyórfi Éva: Kétirányú zsákutca	48
▪ Veres Kinga: Ishmael Beah: Gyerekkatoná voltam Afrikában, amíg ti játszottatok	50
■ OMBUDSMANI OLDALAK	
▪ Rajzinger Ágnes - Retkes Zita: Gyermekjogok gyermekcipőben?	52
▪ Gyórfy Zsuzsanna - Rajzinger Ágnes: Műhely	55
■ MHM MELLÉKLET	
▪ Herczog Mária: A Multidimenzionális helyreállító igazságszolgáltatás mindenkinek projekt zárókonferenciája Budapesten	58

Gazdasági válság és a gyerekek

Cinikus megjegyzéseket lehetett hallani arról, hogy a pénzügyi válság csak a jómódúakat érinti, mert a szegényeknek nincs veszíteniük. Ezzel szemben féltő, hogy a szegények még szegényebbek lesznek, még ha nem is részvényeik, bankbetétjük, vagy éppen devizában felvett nagy összegű hiteleik miatt. Kétségtelen, hogy a legelesettebbek, akiknek nincs mit elveszíteniük, közvetlenül nem látszanak érintetteknek, mégis a világ számos pontján felerősödtek a figyelemfelhívó szavak.

A fogyasztás csökkenése rohamos termelés megszorításokhoz vezet, a megszűnő munkahelyek, és az ebből következő munkaidő csökkentés, illetve munkanélküliség, a bizonytalan pénzügyi kilátások okozta hitel hiány, és az ennek következtében előálló áremelkedések sokakat érintenek, csakúgy, mint az ebből is következő számtalan pénzügyi nehézség. Ami ezen túl jelentős problémát okoz, az az állami és önkormányzati források további beszűkülése, a szociális, egészségügyi és oktatásra, kultúrára fordítható pénz jelentős lecsökkenése, ami elsősorban azokat sújtja, akik amúgy is megélhetési gondokkal küzdenek. Az intézményi, szolgáltatási normatívák csökkenése, bizonytalan ellátások, a pályázatokból élő szervezetek ellehetetlenülése, és a minden tekintetben kritikus közhangulat, és kényszerű, nemegyszer ésszerűtlen takarékoskodás, kapkodás nem kedvez a társadalmi szolidaritásnak, egymás segítségének.

Az UNICEF január 6-7-ére konferenciát szervezett annak érdekében, hogy értékeljék, milyen várható hatásai lehetnek a pénzügyi krízisnek a világ gyerekeire. Anupama Rao Singh, UNICEF igazgató felhívta a kormányokat, hogy a válság idején különösen figyeljenek a közösségi forrásokra szorulóakra.¹ Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye világosan fogalmaz: a gyerekeknek kell elsősorban segítséget nyújtani, különösen gazdasági nehézségek esetén. Több mint 150 kormányzati tisztviselő és szakpolitikus vitatta meg az 1997-98-as ázsiai krízis tapasztalatait, hogy a mostani válsághoz a tanulságokat levonhassák. Az alultápláltság veszélyezteti a fizikai, szellemi fejlődést, ami hosszabb távon a nemzeti gazdaságok növekedését is veszélyezteti. A szegény családok bevételeik akár 60%-át költik már ma is élelmiszerre, és ha a rezsi költségeket is hozzátevésszük, akkor ez sokszor meghaladja a teljes bevételt. Ha csökkennek a bevételeik, az katasztrófához vezethet gyerekek milliói számára. A csecsemőhalálozás 3-10%-kal, míg az alultápláltság 10%-kal nőhet a világon, a konferencián elhangzottak szerint. Az élelmiszerárak 10%-os emelkedése a világon kb. 105 millió ember elszegényedéséhez vezethet, és ez az elmúlt 7 év közös erőfeszítéseit teheti tönkre, amelyeket a gyermekszegénység radikális csökkentése érdekében tűzött ki és próbált megvalósítani az ENSZ a Millenniumi célkitűzések keretében. Nő a veszély, hogy a gyerekek iskola helyett munkába fognak járni, ha a krízis nem oldódik.

Singh szerint – és ezzel itthon is csak egyetérthetünk – most biztosan nem szabad azokat a programokat megszüntetni, vagy lelassítani, amelyek a gyerekek társadalmi befogadását, integrálását, a szegénység csökkentését

célozzák, mert ennek katasztrófálisak lehetnek a következményei.

Nem minden gyereket érint azonos módon és mértékben a gazdasági válság, de minden gyerek problémáit komolyan kell vennünk, hiszen nem vigasztalja azt, akinek korábbi körülményei, lehetőségei romlanak, hogy másoknak sokkal rosszabb, bár nagy szükség lenne arra, hogy lássák és értsék, miféle nehézségek között élnek a leginkább rászorulóknak, és a szolidaritás, ne pedig a fokozódó közöny és kirekesztés legyen a következmény.

Szülőknek szóló lapokban, weboldalakon, külföldön azoknak is tanácsot adnak, akik elvesztik állásukat, lakhatásukat, jelentősen meg kell szorítaniuk a kiadásait, mert a gyerekek érzékelik ezeket a feszültségeket. A szülők kevésbé tudnak rájuk figyelni, idegesek, türelmetlenek, és nem veszik észre, hogy a gyerek számára is feldolgozandó veszteség, ha ki kell költözni a megszokott otthonból, bizonytalan a lakhatás, a szülő elveszti állását, megváltoznak a családi életfeltételek, szégyelli, ami történt, és adott esetben ezt meg sem oszthatja a szüleivel, akik el vannak foglalva a saját problémáikkal. Ha a szülők feszültségüket a gyereken, egymáson vezetik le, csak fokozzák a bajt, hiszen a gyerek számára még nehezebb a történetek feldolgozása. Ha saját családjukban nincs is nagy baj, sok gyerek szorong attól, amit a televízióban lát, amit hall az iskolatársaitól, barátaitól, sokszor félreérti a hallottakat. Kiemelkedően fontos, hogy arra is jusson figyelem otthon és lehetőség szerint az óvodában, iskolában is, hogy a gyerekek értsék, ami történik, és a lehetőségekhez képest csökkenjenek félelmeik, veszteségérzeteik. Aligha számíthatunk arra, hogy segítők állnak majd a családok és gyerekek rendelkezésére, akik ezt a fajta krízist segítenek kezelni, hiszen a másfajta problémákra is alig van kapacitás, de nem kell ahhoz professzionális segítség, hogy egy gyerek meghallgatásra találjon, hogy a

¹ www.unicef.org



felnőttek ki tudják magukból beszélni a feszültségek egy részét, és alkalmat teremtsenek arra, hogy erősítsék, ne pedig gyengítsék a családi, közösségi összetartást.

Az itthoni helyzetben vannak látható, és nyilvánosságot nem kapó drámák, egyéniek, családiak és közösségi-ek is. A szociális szakemberek között is nagy vitát váltott ki az a kegyelmi kérvény, amelyet sajkócai polgárok és Derdák András írtak alá:

„Tisztelt Sólyom László, köztársasági elnök úr!

Alulírottak azzal a kéréssel fordulunk Önhöz, hogy teljesítse Varga Dénes Sajókaza, Sólyom telep 8. alatti lakos kegyelmi kérvényét. Varga Dénest annak az eljárás-sorozatnak a keretében ítélték egy év börtönre, amelyet a nyilvánosság a Népszabadság 2008. december 31-i számából ismerhetett meg.

Varga Dénes hat gyermeket nevel. Régóta nem kap munkát. Befolyó jövedelmei messze elmaradnak a felhalmozódott közüzemi tartozások, büntetések és kamatok összegétől. Sok száz hozzá hasonló helyzetbe került falubelijével együtt az áramszolgáltató az ő lakásában is már 2006-ban kikapcsolta a villanyórát. Varga Dénesnél hosszú ideje „szabálytalan áramvételezés” révén volt világgosszág. Több száz falubelijét hozzá hasonló eljárás fenyegeti.

Varga Dénes az elmúlt évek során nem kapott segítséget a szociális törvényben meghatározott adósságkezelési szolgáltatás keretében, mivel az ilyen segítséget a törvény csak városi lakosoknak biztosítja, falusiaknak nem.

Varga Dénes az ügyben lefolyt büntető eljárások során a falubelijeikhez hasonlóan soha nem kapott jogi segítséget, sem fellebbezési lehetőséget. Önállóan nem volt képes megvédeni az érdekeit a hatalmas nagyvállalattal szemben.

Helyzetének reménytelensége miatt, megfelelő szociális segítség hiányában, a hatósági erőszaknak engedve, jogi felvilágosítás nélkül bűnösnek vallotta magát

Varga Dénes a bíróság ítélete szerint 162.178 Ft kárt okozott a szabálytalan áramvételezéssel, amelyből kétszer 6.478 Ft-ot már befizetett. A további kár a börtönbüntetés által nem fog megtérülni, sőt az egy évi fogva tartás a magyar államnak sokkal jelentősebb kiadásokat okoz.

Varga Dénes hat gyermekének jövője az apjuk bebörtönzésével még rosszabb kilátásokkal kecsegtet, mint szüleik jelene. A magyar társadalom nem nézheti tétlenül, hogy hat ártatlan gyermek sorsát megpecsételje a szociális helyzetük.

Varga Dénes és a hozzá hasonló életet élő közel ezer sajkócai lakos életének jobbra fordítása érdekében helyi családanyák „Segítő Kéz Asszonygyülekezet” néven megszerveződtek. Ez a csoport vállalja a Varga Dénes lakásá-

ban történt szabálytalan áramvételezéssel okozott kár megtérítését.

Varga Dénes szeretné tisztességben fölnevelni gyermekeit ennek a hazának. Ezért alulírottak a Segítő Kéz Asszonygyülekezeten keresztül fejenként legalább ezer forinttal hozzájárulunk a szabálytalan áramvételezéssel okozott kár megtérítéséhez és a felhalmozódott adósság kezeléséhez. Az újabb adósságcsapda elkerülése érdekében az áramszolgáltatótól kártyás villanyóra felszerelését kérjük Varga Dénes lakásában.”

A történet önmagában elég hétköznapi, és nem is ritka. A vita arról folyik, hogy legitímálhatja-e a nyomor, a szükséghelyzet a lopást, törvénysértést. Azt nem vitatja senki, hogy a jogkövetés és törvénytisztelet az optimális magatartás, de ebben a történetben több kérdés is megválaszolandó, amelyek sok száz más hasonlóban is fontosak lennének. Milyen segítségre jogosult egy hatgyerekes család, ha nem tud magán segíteni? Esélye sincs a munkavállalásnak, a falunak is alig, nincs megfelelő ellátás és forrás a segítségnyújtásra. A családok élete kilátástalan, a gyerekek kitörése ebben a helyzetben aligha esélyes. Vajon kinek segít, ha egy év börtönre ítélnék valakit ezért a cselekményért, amikor ez az összeg más esetekben – jó érdekérvényesítő, konszolidált állampolgár – kártérítést és maximum felfüggesztett büntetést vonna maga után. Másrészt nyilvánvalóan sokkal többre kerül a börtön, és esély sincs a megtérülésre ebben az esetben, ha pedig a gyereket is kiemelik a családból, az 6 gyerek szakellátásba kerülés esetén elérheti az évi 15-20 millió forintot is, és mindenki kárt szenved. Mindannyiszor felmerül a kérdés, hogy mennyivel szerencsésebb lenne, ha ezekben az esetekben is a józan számítás, és a gyerekek jogainak érvényesítése kerülne előtérbe, és olyan módon kezelnék ezeket a helyzeteket, amelyek a problémák megoldását, nem pedig fokozását jelentik. A javaslatok között a kártyás villanyórák felszerelése, a közmunkával ledolgozható kár- és büntetési összegek, a helyi közösségek fokozott megerősítése, és a krízishelyzetekre különösen fontos szolgáltatások elérhetővé tétele szolgálna. Nem lehet kétségünk afelől, hogy a jelenlegi helyzetben senki nem csukhatja be a szemét, nem nézhet félre, hiszen a sajkócai történet csak még inkább láthatóvá teszi azt, amit különben is tudunk, sok százezer honfitársunk, gyerekek, felnőtt, öreg szenved a hidegtől, alultápláltságtól, teljes egzisztenciális ellehetetlenüléstől, tehát most biztosan nem szabad csökkenteni a segítséget, de jobban megszervezni és a szűkülő forrásokat megerősíteni a közösségi szolidaritással, emberséggel biztosan lehet.

H.M.

„Nevelőszülős gyerekek” leggyakoribb iskolai nehézségeinek pszichológiai elemzése

A gyermekvédelmi gyakorlat jelentősen kibővítette a nevelőszülői hálózatot, hiszen, ha a gyermek nem élhet a vér szerinti családjában, egy másik, helyettes család legalább részben pótolhatja számára az elvesztett otthonot. A korábbi, életidegen gyermekvárosokat, gyermekotthonokat fel kellett számolni, ill. át kellett alakítani. A gyermekek családba helyezése való törekvés találkozott a kisebb településeken jelentkező munkahely megszűnésekkel, ill. az emiatt jelentkező elhelyezkedési nehézségekkel is. A nevelőszülői munkát megélhetési lehetőségnek tekintették sokan azok közül, akik számára településükön nem kínálkozott munkahely. Így nem volt nehéz a nevelőszülői rendszer kitérni az ország azon részein, ahol elhelyezkedési nehézségek voltak és vannak. Ugyanakkor látnunk kell, hogy noha a nevelőszülői rendszer a korábbi intézményes neveléshez képest sokkal kedvezőbb – ez sem problémamentes. Itt is találkozunk nehézségekkel, gondokkal, amelyekre fel kell készülni, illetve a felmerülő problémákat kezelni kell. Vannak jellegzetesnek tekinthető nehézségek, „visszaköszönő” problémák, amelyek csokorba gyűjthetők. Természetesen hangsúlyozni kívánom, hogy általánosítani nem helyes, hiszen minden gyerek és helyzete más és más, eltérőek az adottságai, körülményei, fejlődése.

■ AZ ÁLTALÁNOSÍTÁS VESZÉLYEI

Az általánosítás mindig leegyszerűsítést is jelent egyben, ezt a gyakorlatban igyekezni kell elkerülni. A gyerekek maguk gyakran érzik azt, hogy a környezetük hajlamos arra, hogy általánosítson velük szemben, és ezt kifejezetten sérelmezik:

- Gyakran úgy vélik, hogy előítéletek vannak velük szemben. Korábbi, más gyerekekkel kapcsolatos esetleges negatív tapasztalatokat a környezet kiterjeszt, és rájuk nézve tekint érvényesnek.
- Ha valamilyen baj történik (pl. lopás, bűncselekmény, hiigiénés probléma, pl. tetű), akkor elsőként őket gyanúsítják, holott az adott esetben nincs közük a problémához.
- Úgy érzik, hogy a tanárok „kifogják” őket, pikkelnek rájuk, nem részesülnek egyenlő bánásmódban.
- Úgy érzik, hogy a gyerekek az osztályban kirekesztik őket, nem akarnak velük barátkozni, elhúzódnak tőlük, lenézik őket.

Nagyon fontos mind az otthoni, mind az iskolai környezetben az, hogy a nevelőszülők és a tanárok felismerjék, ha a gyerek ilyen veszélyeknek van kitéve, melléálljanak és segítsék, védjék meg. A nevelőszülőnél élő gyerekek esetében sok a hasonlóság is a hasonló korábbi életkörülmények, tapasztalatok alapján.

■ AZ INTÉZETBE (NEVELÉSBE VÉTELBE, ÁTMENETI OTTHONBA) KERÜLÉS, MINT TRAUMA

Az otthon elvesztése traumatizáló hatású. A gyászhoz hasonlítható, veszteségérzést okoz. A „broken home” (széttört otthon) szindróma külön kifejezés az ilyen és hasonló helyzetekre. A gyermek elveszti családját, barátait, intézményeit, tárgyait, megszokott körülményeit. Mindez hiányérzetet, bizonytalanságérzetet, gyökértelenséget, talajvesztést, érzelmi megterhelést okoz számára. Ehhez adódik még a jövő ismeretlenségétől való félelem is. Ebben az átmeneti állapotban nagy figyelemmel, ta-

pintattal és türelemmel kell a gyereket kezelni, semmiképpen sem lehet tőle elvárni, hogy azonnal alkalmazkodjon az új helyzethez, sőt kifejezze ragaszkodását az új körülményekhez.

■ A NEVELŐSZÜLŐKHÖZ KERÜLÉS ESEMÉNYE

A nevelőszülőkhöz kerülés élménye rendkívüli stresszforrás lehet. A gyermek számára egyik percről a másikra minden megváltozik. Új körülmények, új emberek, új követelmények, új szokások, új hatások veszik körül. Ez igen megterhelő lehet pszichésen. Ahhoz hasonlítható, mint amikor valaki külföldre kerül, nem beszéli az adott ország nyelvét, minden ismeretlen és érthetetlen számára, ezért nehezen tud tájékozódni. A nevelőszülőkhöz való beszkokás időszaka másfél, két évbe is beletelik. Ez alatt fokozott türelemre, elfogadásra és szeretetre van szüksége annak érdekében, hogy megerősödhesen a biztonságérzete. Mivel legfőképpen a biztonságérzete sérül elhelyezésének megváltozásával, ennek újrapiítése kiemelten fontos feladat.

A beszkokási időszakban iskolai problémák nagyobb arányban jelentkeznek éppen amiatt, hogy a gyermekre nagyobb pszichés teher hárul ekkor. A gyermek gyakran nyugtalan, feszült, ingerlékeny, agresszív, és ezek következtében magatartási vétségeket produkál. A pedagógusoknak tekintettel kell lenni arra, hogy a gyermek speciális pszichés állapotban van, és nagyobb toleranciát igényel. A biztonságérzet növelése a nevelőszülő mellett a pedagógusnak is feladata, amit bátorítással, jutalmazással, dicsérettel, elismeréssel érhet el.

Az eddig vázoltak a gyermek hátterére, múltjára vonatkoznak. A gyermek sajátos helyzetére, jelenére vonatkozóan három olyan pszichésen megterhelő jegyet emelek ki, amelyek igen gyakran tapasztalhatók:

- Átmenetiség
- Feltételeesség
- Alacsonyabb rendűség

A gyermek a nevelőszülőnél átmenetileg tartózkodik, most még ott van, a későbbiekben ez változhat. Ez alapvető-



en bizonytalanságot okoz. A gyerek régi gyökerei felszakadnak, az újak még nem tudnak megerősödni, illetve a gyermek bizonytalan abban, hogy vajon gyökeret verhet-e az új családban. Gyökerek nélkül viszont pszichésen nem tud stabilizálódni. Ezért igényel nagyon sok megerősítést, bátorítást, elfogadást.

A *feltételeesség* jelenléte szintén nagyon megterhelő. A gyermek úgy érzi, hogy annak, hogy a nevelőszülőnél lehet, feltételei vannak: jól kell viselkedni, jól kell teljesíteni, alkalmazkodni kell, stb. Ez a kényszer arra sarkallhatja a gyermeket, hogy nem tudatosan, de keresse a határokat, hogy vajon ezt vagy azt szabad-e még, elfogadják-e még akkor is, ha ezt vagy azt teszi. A gyermek környezete viszont, ha ezt rosszaságnak minősíti, akkor, egy önmagát beteljesítő jóslatként, bekövetkezhet az, amitől a gyermek fél: esetleg visszaadja a nevelőszülő. A gyerek feltétlen elfogadása viselkedésének esetleges el nem fogadása esetén is segít a gyerekeknek abban, hogy megértse: tisztelik, és elfogadják.

Az *alacsonyabb rendűség* érzése jelen lehet a nevelőcsaládban és az iskolában egyaránt. A gyermek úgy érzi, hogy a többiek „édesekek”, ill. „rendesekek”, csak ő „nevelt”, „intézetis”, „lelenc”, „gyivis”. Úgy érzi, hogy ő kevesebb, alacsonyabb rendű, „selejt”. Ez az érzés depresszionáló lehet, és kompenzációra sarkallhat. A kompenzáció eredményezhet magasabb teljesítményt, de magartási devianciákat is.

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy milyen sajátosságok okoznak leggyakrabban nehézséget a nevelőszülő gyerekeknél:

■ **Értelmi képességek vonatkozásában:**

– Örökletesen gyengébb képességeket hordozhatnak. A szülők között gyakori a gyenge képességű, fogyatékos, iskolázatlan. Ennek következtében behatároltak lehetnek a gyermek lehetőségei, bármennyire is nagy gonddal foglalkoznak vele a nevelők, ill. a szülők. Képességeit el kell fogadni, csodát nem várhatunk a gyermektől.

– Korai *elhanyagolás* következtében elmaradott lehet a gyermek értelmi vagy testi, érzelmi fejlődése. Milió-ártalom lehetett jellemző a gyermek korábbi környezetében: ingerszegény környezet, foglalkozás, játékok, eszközök hiánya, stb. Minden pszichés funkció fejlődésének van egy ún. „kritikus periódusa”, az az amikor a legoptimálisabb annak a fejlődése. Korábban vagy később már nehezített, vagy szinte lehetetlen az adott funkció kibontakozása.

Előfordulhat, hogy a gyermek gyengébb értelműnek mutatkozik, esetleg pszeudo-debilnek tűnik, pedig csak nem érték megfelelő ingerhatások. Ezért a fejlesztés, korrepetálás, külön foglalkozás nagyon fontos számára. Esetleg kis létszámú osztályban való elhelyezés, vagy évismétlés válhat szükségessé.

– Tanulási *zavarok* gyakran előfordulnak: figyelemzavar, hiperaktivitás, dyslexia, disgraphia, discalculia. Mindezek magartási és emocionális zavarokkal kombinálódhatnak: bohózkodás, beszélőségek, a többiek zavarása, bántása, esetleg lustaság, motiválatlanság, depresszió.

Milyen bánásmód lehet a legeredményesebb, hogyan viszonyuljunk ezekhez a nehézségekhez:

– Több segítségnyújtás, korrepetálás, képességeinek megfelelő számonkérés szükséges (esetleg szóbeli feleltetés, ha az írásbeliség nehezített).

– Sikerélmény biztosítása, személyes megerősítés

– Sport, kézműves foglalkozások, zene,

A gyermeknek szüksége van arra, hogy valamiben sikeres legyen. Meg kell keresni azt, amiben ügyes, amiben jobb teljesítményre képes, és kiemelni, dicsérni azt, amiben ez megtehető. Csak a megerősített, pozitívumok köré építhető fel a gyermek személyisége. *Oázisokra* van szüksége, ahol megerősödhet, és onnan továbblépve fejlődhet.

– Vétség esetén ne az egész személyiséget, csak az adott cselekedetet tekintsük elítélendőnek. Le kell választani a személyiségről a kifogásolt tevékenységet, és csak azt kell helyteleníteni. Ha a gyereket rossznak bélyegzik, akkor ő ezt az egész lényére vonatkoztatja, és így nem tudja személyiségét építeni. A kárhozható véleményt kiterjeszti, és azonosul vele, ez a továbbiakban egy torlaszt képez a személyiségfejlődésben.

– Kerülni kell a szidalmazást, megbélyegzést, kipellengérezést, mert ezek rombolóan hatnak. Két módon reagálhat ezekre a gyerekek: daccal vagy depresszióval. Az előbbi esetén a gyermek lázad, „csakazértis” magartartást vesz fel, és ez a későbbiekben antiszociális irányba tolhatja el. A másik eset az, amikor azonosul a negatív véleménnyel, és önmagát rossznak, alacsonyabb rendűnek, hibásnak, selejtnak éli meg. Ez depresszióhoz vezet.

– Kerülni kell a gyakori beírást, az iskolai problémákat inkább helyben kell megoldani. Nevelőszülő gyerekeknél az otthoni számonkérés során feszültségek keletkeznek. A gyermek valóban vagy nem valóban, de úgy érzi, hogy ő nem felel meg ebben a környezetben, és ezért valószínűleg vissza fogja őt adni a nevelőszülő. Ez bizonytalanságérzést szül, ami ellen úgy védekezik, hogy elébe megy, mintegy kiprovokálja ezt az eseményt. A „visszaadás” rendkívüli módon felerősíti az alaptraumát, amit az első bekerülés okozott, nevezetesen azt az élményt, hogy „eldobtak”, „nem kellek”. A nevelőszülő számára is frusztrációt jelent, hogy ő nem tud sikeresen segíteni, nevelni, ami a gyerek elutasításához vezethet.

– A tanulásra motiválás kiemelt feladat sok nevelőszülő gyereknél. Nem érdekli őket a tanulás, nem tartják ezt értéknek, nem motiváltak. Ez összefügg a korai anya-gyermek kapcsolat alakulásával. A szoros testi, érzelmi anya-gyermek kapcsolat, ahol az anya (vagy más egyszemélyes gondozó) érti a gyerek jelzéseit és megfelelően reagál is rájuk elengedhetetlen feltétele az egészséges személyiségfejlődésnek. Ha ez hiányzik, nincs motiváció. Csökken a kíváncsiság, érdeklődés, nyitottság, ambíció. Ezzel a hátránnyal számolni kell, de van lehetőség a pótlásra. Ha a tanár olyan példakép, modell tud lenni a gyermek számára, akinek a kedvéért érdemes tanulni, akkor ezt a gyermek meg is teszi. Nagyon fontos a tananyagot érdekessé, élményszerűvé tenni, a gyermeket bevonni a feladatokba, önálló kutatások, gyűjtőmunkák végzése, csoportos feladatok, előadások tartatása, stb.



■ JELLEGZETES ISKOLAI MAGATARTÁSI PROBLÉMÁK

■ Agresszió

– Gyakran panaszkodnak a pedagógusok arra, hogy a nevelőszülős gyerekek agresszívok, bántják társaikat, esetleg a felnőttekkel szemben tanúsítanak tiszteletlen, szemtelen magatartást. Mi lehet ennek az oka? Ismét a múltbeli élmények és a jelen helyzet néhány olyan elemét kell kiemelni, amelyek sajnos gyakoriak a nevelőszülős gyerekeknél:

– A múltbeli élmények közül azt a kora gyermekkori sérülést emelném ki, hogy ha a megkapaszkodási ösztön nem tud kielégülni, akkor az, az agresszió irányába tolódik el. Ha az anya-gyerek kapcsolat – vagy az ezt pótló szoros egyszemélyes gondozói kapcsolat – nem volt kielégítő, nem kapott elég simogatást, testi érintést, ölelgetést, akkor nagyobb az esélye annak, hogy a későbbiekben agresszív magatartás jelentkezik.

– A jelenbeli helyzet jellegzetességei közül pedig a biztonságérzet hiányát kell hangsúlyozni, amely agresszív magatartást okozhat. Az állandóság, biztonság és elfogadás bástyái között tud a gyermek megnyugodni és pszichésen megerősödni. Az iskolák gyakran úgy szeretnék megoldani az agresszivitás kérdését, hogy megpróbálnak szabadulni a problémás gyermektől. Ez persze a nevelőszülős gyerekeknél tovább rontja a biztonságérzet megszerzésének az esélyét. Sokkal célravezetőbb, ha az iskola helyben próbálja megoldani a gondokat.

A gyermeki agresszió jelzésértékű lehet. Mi mindenre kell figyelniünk ezzel kapcsolatban:

– Irányulhat figyelemfelkeltésre.

A gyermek elismerést, figyelmet keres, azt szeretné, ha foglalkoznának vele. Valami miatt csak ilyen torz eszköz útján tudja ezt elérni.

– Kompenzál.

Kudarok érték, ezekre keres kompenzációt.

– Feszültséget vezet le.

Foglalkoztatja valami, pl. a helyzete, vér szerinti szülei, a nevelőszülővel való kapcsolata, stb. Vagy éppen azért feszült, mert attól fél, hogy magatartása miatt el fog kerülni a nevelőszülős családtól.

– Bántalmazás éri.

Jelenleg, vagy a múltban bántalmazásban van, vagy volt része, és azt adja tovább. A gyermekkel foglalkozva fel kell tárni, hogy ez van-e a háttérben, és ha esetleg a pedagógus úgy érzi, hogy a nevelőszülős családban fordul elő bántalmazás, akkor ezt jelezni kell a tanácsadó vagy a szakszolgálat felé.

– Lehetséges, hogy a gyermek előtt torz modell állt: otthonában az agresszió gyakori volt. A gyermek erre szocializálódott, számára ez a természetes. Átnevelése hosszabb időt igényel.

– Karakterzavart is jelezhet az agresszív magatartás.

A gyermekre esetleg egy lazább személyiségstruktúra jellemző, korábbi elhanyagoló nevelés következtében hiányoznak a gátak, korlátok, amelyek egyben támpontok is lehetnének számára. Az elhanyagolás következtében gyakori a tüskés, dacos, elutasító magatartás, a gyermek nehezen megközelíthető, elzárkózó.

– Depresszív.

Lehetséges, hogy depresszió felé csúszik a gyermek, amelynek egyik tünete lehet az agresszív magatartás.

■ Hogyan viszonyuljunk az agresszív magatartáshoz:

– Bizonyos korlátok, gátak elfogadtatása mindenképpen szükséges. A tolerancia nem jelenthet anarchiát. A korlátok: tájékozódási pontok, „jelzőablak” a gyermek számára, azokhoz viszonyítva lesz képes bizonyos dolgokat elfogadni, vagy elutasítani.

– A szoktatásnak nagy jelentősége van. Minél fiatalabb kortól fogva, folyamatosan és következetesen lehet megfelelő magatartásformákat kialakítani. A túlzott merevség természetesen káros.

– Ha szükség van büntetésre, akkor az az alábbi módon történjen:

- ne megtorlás legyen, hanem annak megértetése, hogy mi az a rossz, amit tett;
- lényege a magyarázat legyen;
- hallgassuk meg a gyermeket is, mondhasa el érveit, tisztázzuk, hogy mi történt;
- áttassuk be a gyermekkel a vétséget;
- juttassuk el oda, hogy bánja meg tettét;
- miután megbánta, bocsássunk meg, és többet ne hánytorgassuk fel az adott vétséget.

– Harag és szidalmazás helyett fegyelmezőssel reagáljunk: szembesítsük a következményekkel, ő hozza helyre azt, amit elrontott, kapjon plusz feladatot, vonjunk meg tőle valami számára kedves tárgyat, esetleg izoláljuk őt, amíg átgondolja tettét.

– Ne a büntetés domináljon, hanem jutalmazzuk azt, ami jó. Ebben erősítsük, bátorítsuk.

– A tanár-diák viszonyt jellemezze a szeretet, elfogadás, megbecsülés. Ha ezt érzi a gyermek, akkor a tanár kedvéért képes lesz a megfelelő viselkedésre.

Az agresszív magatartással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem mind az, aminek látszik. Esetenként az agresszív magatartás mélyén valami más probléma rejlik:

– Képességihiány.

A gyermek tanulási kudarcát agresszióval próbálja elfedni. Lehet, hogy a gyenge teljesítmény mögött teljesítőképességbeli hiányok vannak.

– Neveletlenség.

Nem tudja, hogyan kell viselkedni különböző helyzetekben, mert ezt sose tanították meg neki.

– Keresi a határokat.

Keresi, hogy meddig mehet el, mit és meddig szabad.

– Serdülőkori krízis állhat a háttérben, emiatt magatartása szemtelen, tiszteletlen, lusta, dacos.

– Emocionális, vagy viselkedészavar, melynek pszichés háttere lehet.

Hogyan lehet megelőzni az agresszív magatartást?

– A gyermeknek éreznie kell a szeretetet és elfogadást.

– Biztonságérzetre van szüksége.

- A gyermekben meglévő pozitívumok kiemelése, jutalmazása, dicsérete „szárnyakat ad”.
- Sikerélmény biztosítása.
- Feszültségoldás a tanórán: játék, mozgás, változatosság.
- Három „h”: humor, higgadság, határozottság.

Ne ragadtassa el magát a tanár, ne guruljon dühbe, hanem őrizze meg a hidegvérét, higgadságát, legyen határozott a korlátok felállításában, és humorral tompítsa az éleket, oldja fel az áthidalhatatlannak látszó helyzetet. (Természetesen a humor a helyzetre vonatkozzon, és ne a gyerek legyen a tanár humorizálásának, esetleg gúnyolódásának a céltáblája, mert akkor ellenkező hatást érünk el.)

Az agresszió mellett egy másik gyakori pszichés jellemző az *önértékelési probléma*. A nevelésbe vételbe került gyerek alacsonyabb rendűnek érzi magát, úgy véli, kevesebbet ér, mint a többiek, valami baj van vele, eltér a többiektől, rajta van az „intézeti” bélyeg. Ezzel kapcsolatban különböző reakciók jelentkezhetnek:

- Előfordul, hogy titkolni akarja származását, emiatt hazudik. A hazugságok lelepleződésének lehetősége miatt feszült.

- Mászor visszahúzódik, rejtőzködni próbál. Az ilyen gyerek védelemre, bátorításra vágyik.

- Gyakran kompenzál. Valamiben túlzóan reagál, hogy helyreállítsa önmagában az egyensúlyt. Esetleg feltűnősködik, kiívóan viselkedik, verekszik, vagy az ellenkező neműeknél keres sikert, szeretetet.

- Előfordul, hogy lop.

Többnyire elajándékozza a lopott tárgyat, így próbál barátokat, elismerést, kötődést keresni. Ezek az esetek azt mutatják, hogy gyakran a lopás szinte nem is bűncselekmény, hanem egy kétségbeesett tett annak érdekében, hogy szeressék és elfogadják.

- A gyermek beépíti szülei hibáit az én-képébe. Nemcsak azáltal romlik az önértékelése, hogy „intézeti” lett, hanem azokat az okokat is magára veszi, amelyek ide vezettek, holott ez többnyire a szülőket terheli. A gyermek önmagát tartja rossznak azáltal, hogy szülei, pl. italoztak, elszegényedtek vagy agresszívan viselkedtek. Ezzel kapcsolatban a gyermeknek arra van szüksége, hogy leválassa magáról szülei vétségeit, de ebben segítséget igényel.

- „Engem eldobtak” élménye.

A gyermek úgy éli meg a nevelésbe vételt, hogy szülei „el-dobták”, beadták a lencsét, lemondtak róla. Ezáltal kevesebbnek érzi magát, selejtnak, alacsonyabb értékűnek. Emiatt nagyon sok dicséretre, megerősítésre, elfogadásra, elismerésre, sikerélményre, szeretetre van szüksége.

- Az én-fejlődés folyamatossága megszakad azáltal, hogy nevelésbe vételbe, ill. nevelőszülőhöz kerül. Túl sok változás történik vele, ez traumatizáló hatású. A nevelőcsalád a saját képére formálja a gyermeket, ami valószínűleg idegen a gyermeknek. Jól ismert József Attila története, akit nevelőszülei Pistának neveztek, mondván, hogy olyan név, hogy Attila, nincs. Ez számára annyira traumatizáló volt, hogy úgy érezte, a létét vonják kétségbe.

- Kettős hovatartozás.

A gyermek a nevelőcsalád iránt lojális kezd lenni, egyre jobban igyekszik igazodni hozzájuk. De vér szerinti családjához is kötődik, és emiatt büntudata van. Gyakran nem tudja, melyiket szeresse, szeretheti-e mindkettőt. Előfordul, hogy a szülő és a nevelőszülő féltékeny egymásra, egymást kritizálják, vetélkednek a gyermek szeretetért. Ez nagyon megnehezíti a gyermek dolgát, és pszichésen megterheli. Abban kell a gyermeket támogatni, hogy mindkettőt szerethesse, és a szülők között megértés alakuljon ki.

- Negatív megkülönböztetés a nevelőcsaládban.

Az is előfordul, hogy a nevelt gyerek másodrendű a nevelőszülő saját gyermekéhez képest. Neki kevesebbet szabad, más szabályok vonatkoznak rá (pl. étel, ruházkodás, szórakozás, mosakodás stb. vonatkozásában). Ez nagyon bántja a gyerekeket, és apró dolgokból is erre következtetnek. Szinte sóvárognak a nevelőszülő szeretete, elfogadása iránt. Utánozzák a nevelőszülő saját gyerekeit, féltékenyek rájuk, ők pedig fensőségesen viselkednek velük szemben. A nevelőszülő persze elfogult saját gyerekei iránt, és külső segítség nélkül ritkán tud változtatni hozzáállásán.

- A cigány származás megítélése időnként problematikus. A gyermek gyakran előítéletekkel találkozhat, emiatt önértékelése tovább sérül. Ha magyar családba kerül cigány származású gyermek, ott „magyarnak” nevelik. Természetesen nem mindig tudatosan, hanem, mert erre képesek. Ez a gyermek számára idegen lehet, kettősséghez, meg hasonlúhoz vezethet. Sokkal jobb, ha cigány gyermek cigány nevelőszülőhöz kerül, magyar pedig magyarhoz. Természetesen nincsen annyi cigány nevelőszülő, hogy ez mindig megoldható legyen. Szükséges lenne a cigány gyermekek cigány identitásának megőrzése akkor is, ha nem cigány családba kerülnek, amit különféle programokkal, a nevelőszülőnek és a gyerekeknek nyújtott segítséggel lehet biztosítani.

Dr. Kálmánchey Márta



Gyermekvédelmi kutatások és tanulságaik

Tanulmányunkban azokat az empirikus kutatásokat mutatjuk be, amiket a személyes gondoskodásba került gyermekek körében végeztek az 1997 – a gyermekvédelmi törvény megszületése – előtti és utáni időszakban. Elsősorban a gyermekotthoni/nevelőotthoni kutatásokat tekintettük át és kevésbé foglalkoztunk a speciális és különleges gondozást igénylő gyermekek helyzetére vonatkozó vizsgálatokkal. A '70-es években Hanák (1983) végzett átfogó szociológiai kutatást, amit hosszú ideig nem követett újabb. Kevés országos, reprezentatív vizsgálat készült az elmúlt évtizedekben, annak ellenére, hogy a téma erre bőven kínált lehetőséget. A kutatók érdeklődését leginkább az állami gondozásból kikerülő fiatalok helyzete, társadalmi integrációja keltette fel.¹

■ KUTATÁSOK 1997 ELŐTT

Hanák (1983) állami gondozott gyerekek körében végzett kutatása átfogó szociológiai kutatás. A szerző állami gondozott gyerekek szociális, családi hátterét, nevelőotthoni elhelyezésének körülményeit vizsgálta Budapesten. Arra volt kíváncsi, hogy a szülők számára mit jelentett a gyermek családból való kiszakadása, hogyan élték meg a gyerekek a családdal töltött éveket majd az állami gondozásba vétel élményét. A gyerekekkel készült kérdőív kérdései a nevelőotthoni körülményekre, annak megítélésére vonatkoztak. A szerző 229, nevelőotthonban élő fiatalal végzett kérdőíves vizsgálatot, interjút készített állami gondozottak szüleivel, illetve 21 olyan fiatalal, akik már kikerültek a nevelőotthonból. További vizsgálati módszerként a gyámügyi iratok elemzését választotta. Az állami gondozásban élő gyerekek családi körülményeire vonatkozóan megállapítja, hogy a szülők többsége alacsony iskolázottságú, fizikai foglalkozású. Körükben sok az egyszülős család, valamint a sokgyerekes család. A gyerekek 95%-ának a szülei élnek, nem elárvult gyerekekről van szó. A gyerekek 70%-ának a testvére is állami gondozott. A családokra nagyfokú labilitás, fluktuáció jellemző. Ezzel függ össze a családok képlékenysége is: könnyen engednek szélnek családtagokat, és könnyen fogadnak be újakat. A családi mikrokörnyezetet gyakorta a pillanatnyiség, a jelen érdekei uralják. (Hanák, 1983. 96.)

A gyámügyi iratok adatainak elemzése szerint a gyerekek 62%-a a szülő elhanyagoló nevelése miatt kerül intézménybe. A fiatalokkal készült interjúkból kiderült: elsősorban az állami gondozás előtti időszakban átélt eseményeket tartották fontosnak megemlíteni.

A társadalmi beilleszkedésükre vonatkozóan a következő megállapítást teszi a szerző: azok illeszkednek be nagyobb konfliktusok nélkül, akik valamilyen társadalmi – főként munkahe-

lyi – támogatást kaptak önálló életük kiépítéséhez, a hátrányok leküzdéséhez (Hanák, 1983. 193.)

A szülőkkel készült interjúk alapján a szülők különböző csoportját határozza meg a szerző. Az első csoportba tartoznak azok, akik tragédiaként élték meg a gyermekük családból való kiemelését. A másik típus elfogadja az állami gondozást azzal az indokkal, hogy saját gyerekkori helyzetükkel és élményeikkel szemben ma kedvező körülmények között élnek az állami gondozott gyerekek és talán jobb helye is van a gyermeknek a nevelőotthonban, mintha a szülővel élne. A kutatás felhívja a figyelmet az állami gondozott lét újratermelésére is.

Az állami gondozottság újratermelésének nagy szerepe van, hogy az állami gondozottsággal járó hátrányok különösen a múltban, de sok vonatkozásban még a jelenben is az állami gondozottság utáni életszakaszra is kihatnak. E különböző tartalmú, jellegű és súlyú hátrányok – mint például a család támaszának hiánya általában alacsony iskolai és szakmai végzettség, a lakáshiány, az önálló élet megteremtéséhez szükséges készségek elégtelensége, több irányú beilleszkedési nehézség stb. – egymással találkozva és egymás hatását felerősítve reprodukálják azokat a körülményeket és okokat, amelyek a volt állami gondozott szülő gyermekénél is gyakran elkerülhetetlenné teszik a gyermek állami gondozásba vételét. Az állami gondozott családok újratermelődése tehát nemzedékről-nemzedékre áthagyományozódott objektív és szubjektív hátrányok megmaradásával, továbbélésével magyarázható. (Hanák, 1983. 193.)

■ A '80-AS ÉVEK GYERMEKVÉDELMI KUTATÁSAI

Az 1980-as években több kutatás született, ami részben a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok (TBZ) kutatási főiránynak is köszönhető.

A '80-as években induló kutatás 6 témakört ölelt fel. A kutatók vizsgálták az öngyilkosságot, a mentális zavarokat, a bűnözést, az alkoholfogyasztást, illetve a gyermek- és fiatalkori veszélyeztetettséget. Ezek a jelenségek tömegesen fordultak elő a vizsgált időszakban Magyarországon. A TBZ kutatások eredményeként javaslatok születtek a változtatásra. A javaslatok készítésekor a szakemberek figyelembe vették a gazdasági-társadalmi feltételeket és kiindulópontnak az intézményrendszer átalakítását tekintették. A koncepció szerint a változtatást, fejlesztést a leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportokban kell kezdeni. A fejlesztési koncepcióban a szakemberek a gyermek- és if-

¹ Ez igaz az 1997 előtti (Hanák, 1985), Novák (1985), Veres-Brezovszky (1990), Stauszné (1990) és az 1997 utáni Szikulai (2004), Rác (2006) időszakokra is. A kutatások másik csoportját a történelmi kutatások alkotják Gergely (1997), Herczog (1997).

Az intézmények szervezeti átalakulását és annak következményeit kutatta az Állami Számvevőszék (2004) és Vidra-Szabó (2002). A gyermekek elhelyezésének körülményeit, életmódját, iskolázottságát Hanák (1983), Hazai-Volentics (1986), Arató-Cszmadia-Szabó (2002), Zsámbéki (2004), Örkényi és mtsai (2005) vizsgálták. Az utóbbi években egyre több olyan kutatás születik, amely a roma gyermekek helyzetét vizsgálja a gyermekvédelem rendszerében. Ezzel a témával foglalkozott Messing-Neményi (2007), Herczog-Neményi (2007), Havas-Herczog-Neményi (2007).

júságvédelmet tekintették kiindulópontnak. A prevenciót a gyermek- és ifjúságvédelem területén kell kezdeni az elképzelés szerint. A kutatók megfogalmazták az intézmények közötti együttműködés szükségességét. Ma az látszik a legnagyobb nehézségnek, hogy az iskola nem tudja kinek, mikor, „mit jelezzen”, milyen segítségért folyamodjék, kézzelfoghatóan mit tegyen, ha nevelési erőfeszítései csődöt mondanak. (Pataki, 1986. 81.) Felszínre került az intézményrendszer átalakításának fontossága, az intézmények közötti koordináció szükségessége, az intézmények reformja, valamint új intézmény, a családsegítő létrehozása. A kutatás szerint az intézmények koordinációjával egy olyan intézményhálózat jöhet létre, ami átfogóan kezeli a TBZ problémákat. A nevelési intézmények esetében hangsúlyozzák a gyermekvédelmi felelős pozíciójának a megerősítését az intézményekben. A szakemberek javaslatot tettek független gyermekvédelmi felelősök alkalmazására a kedvezőtlen helyzetű iskolákban, ott, ahol a tanulók több mint 25%-a veszélyeztetett.

Ezekben az években a kutatók figyelme a volt állami gondozottak felé irányult. Többen is arra keresték a választ, hogy hogyan alakul a nevelőotthonokból kikerült fiatalok sorsa. Hanák Katalin (1985) kutatásának célja az volt, hogy a volt állami gondozottak körében a teljes életút feltérképezésével képet kapjon az állami gondozás utáni életszakasz beilleszkedést segítő és gátló tényezőiről. A kutatásban 19-28 éves volt állami gondozott fiatalokat kérdeztek meg. Módszerként a mélyinterjút alkalmazták, amit 48 fővel készítettek el. A kutatásban a következő eredmények születtek a társadalmi beilleszkedést befolyásoló főbb tényezők a nevelőotthoni nevelés, családdal való kapcsolattartás, iskolázottság, munkahelyi beilleszkedés, devianciákra vonatkozóan: a válaszadók 1/5-e szerint a nevelőotthon semmire nem készít fel. A másik ötöde az önállóságra való felkészítést nevezte meg erényként. A többiek hiányolták az önállóságra nevelést a mindennapi életben való eligazodáshoz szükséges ismereteket, ugyanakkor elismerően szóltak arról, hogy a nevelőotthon iskoláztatta őket, rendre nevelte és szakmára taníttatta őket. A kutatás a családdal való kapcsolattartásra vonatkozóan megállapította, hogy a gondozottak több mint felének megszűnik, meglazul, érzelmileg kiürül a családdal testvérekkel való kapcsolata. A volt állami gondozottak fele visszaköltözött a családdal, mert más megoldást nem talált. Amennyiben a család nem tudja vagy nem akarta visszafogadni maradt az ágybérlet, albérlet és a munkásszálló. Azt is megállapították, hogy nem ugyanahhoz a családhoz költöznek vissza a fiatalok, hanem rosszabbhoz. Felmerült a kérdés miért nem történik semmi, hogy a családok visszanyerjék épségüket, alkalmassá váljanak a szerepek betöltésére, és ne csúszzanak lejjebb. Hanák (1985) azt is megállapítja, hogy a volt állami gondozottak gyerekei közül jó néhány ugyancsak állami gondozásba kerül. A megkérdezettek 10-15%-a folyamatosan nemzedékről- nemzedékre állami gondozásba adja a gyermekét. Az iskolázottságra vonatkozóan kiderült, hogy a szülők meglehetősen alacsony iskolázottsági, szakképzettségi szintjéhez képest a volt állami gondozottak mindenképpen iskolázottabbak, szakképzettebbek. (Hanák, 1985. 151) A nagy többség elvégezte az általános iskolát a lányok 40, a fiúk 46%-a megszerezte a szakmunkásvégzettséget. A lemorzso-

lódás összefügg azzal, hogy az állami gondozottak az átlagosnál gyakrabban szorulnak kényszerpályákra, vagyis kisebb lehetőségük van a szakmaválasztásra. A kényszerpályák a lemorzsolódáson kívül abban is megbosszulják magukat, hogy a szakmunkás bizonyítványt szerettek közül jó néhány nem a szakmájában, hanem betanított munkásként vagy segédmunkásként dolgozik. (Hanák, 1985. 152)

Többeknek beilleszkedési zavara van a munkahelyen, ami a kutatás szerint a fiatalok türelemnek hiányára, a munkaszervezethez való alkalmazkodás nehézségeire és a munkahelyi előítéletekre vezethető vissza. A devianciákkal kapcsolatban a szerző megállapította, hogy csökken a fiatalok deviáns magatartása felnőttkor felé érve. A leggyakoribb az alkoholfogyasztás a fiatalok körében, prevenciós program pedig alig van. Hanák (1985) felhívja a figyelmet az „ágés” szindrómára, ami sokat tapasztalt tapasztalatlanságot, látszatérettség mögötti éretlenséget jelent, és ez gyakran konfliktushoz vezet.

A kutatásban a fiatalok két nagy csoportja látszik kirajzolódni az egyik az önbíráskodó, akiben kifejlődött az állandó készenlét az őt ért valós vagy vélt sérelmek önhatalmú visszafizetésére. Konfliktuskezelési nehézségekkel küzd, agresszíven reagál. A másik csoport a megfélemlített „nyuszi”, aki nem tud sehol egyenrangú partnerkapcsolatot teremteni, és nem mer szólni, a sérelmeket az élet törvényének tekinti.

Novák Mária (1985) a hátrányos helyzet újratermelődésének okait kutatta. A hátrányos helyzetűek közé sorolta az állami gondozottakat. A megkérdezett 500 fő, öt, illetve tizenöt éve került ki az állami gondozásból, életkorukat tekintve 50%-uk 35 éven felüli volt, a többiek 25 évnél idősebbek. A kutatás két nagy szakaszból állt: az egyiket a helyzet és dokumentumelemzés alkotta – összesen 1700 fő adatait dolgozták fel –, a másikat országos reprezentatív minta alapján szociológiai adatfelvétel és mélyinterjúk alkották. A dokumentáció egységes feldolgozása és az adatgyűjtés céljából kérdőíves vizsgálatot végeztek a gyermekvédelem területén dolgozó szakemberekkel. A lakással való rendelkezés alapvetően befolyásolja az egyén társadalmi helyzetét. A fiatalok lakáskörülményeire vonatkozóan a következő eredmények születtek: a megkérdezettek kétharmada Budapesten és nagyobb vidéki városokban élt. A lakáskörülményeket a kutatók szegényesnek, elhanyagoltnak találták. Mindössze 13%-uk élt jobb körülmények között. A 35 éven felüliek többnyire önálló lakással vagy főbérlettel rendelkeztek. Ezek többsége azonban szükséglakás. A 24-25 évesek közül kevésnek volt saját lakása főbérlete. A megkérdezettek 2/3-ának a lakása 60 négyzetméternél kisebb alapterületű és egy részük peremkerületekben, slumos negyedekben található.

A kutatás egyértelművé tette, hogy nagy ellentmondás van a lakáshelyzet általános javulását jelző mutatószámok alakulása és a vizsgált populáció lakáshelyzete között. Az új és újabb lakással kapcsolatos rendelkezések miatt ez a réteg saját erőből nem tud magának otthont teremteni, mert jövedelméből a mindennapi létfenntartásra is alig futja. (Novák, 1987. 67.)

Hazai-Volentics (1986) a nevelőotthonban élő gyerekek életmódját, csoportszerkezetét, szabadidős tevékenységét kutatta. A

kutatás további célja a nevelőotthoni életmód megváltoztatása, szabadidős tevékenységek gazdagítása volt. 17 nevelőotthonban 31 közösséget kérdeztek meg, összesen 451 gyermeket. Módszerként a kérdőívet, a dokumentumelemzést, a szociometriát, az Irle-Csirszka féle érdeklődésvizsgálatot és az időmérleg készítését választották. Meghatározó szerepe volt a nevelőotthoni életmódkutatásban az időmérleg vizsgálatnak. Egy hétvégi és egy hétköznapi nap tevékenységrendszerét figyelték meg. Az étkezésre fordított idő mennyiségét kevésnek találták, ami nehezíti a helyes étkezési szokások kialakítását. Ugyanez igaz a személyi higiénia fordított időre is, ami nem volt több napi 15 percnél. Jelentősnek találták viszont a tanulásra fordított idő mennyiségét, ami naponta 132 perc volt. A nevelési dokumentumokból azonban az is megállapítható, hogy a jelentős mennyiségű tanulási idő általános jellemzője a hétköznapi nevelőotthoni életnek. (Hazai-Volentics, 1986. 225.)

A szerzők szerint a munkára nevelés, az önálló munka a körletrend fenntartását jelenti elsősorban. Értelmes, folyamatjellegű munka tevékenységre kevés példát találtak. A szabadidő eltöltésére vonatkozóan a szerzők megállapították, hogy tényleges sporttevékenység csak 11 csoportban található, pedig a sport fontos személyiségformáló eszköz. Kultúrálódást szolgáló tevékenységek (mozi, színház, rádió, hangverseny, tv-nézést soroltuk ide) a tv nézés kivételével igen kis számban szerepeltek. Hétköznap 4, hétvégén 9 csoportnál rögzítettünk ilyen tevékenységet, de ezek több mint fele mozi látogatás volt. E tevékenységek éves szinten megjelenő gyakoriságát is figyelembe véve bizton állíthatjuk, hogy a nevelőotthon a kulturális értékek elsajátítását, mint fontos szocializációs feladatát nem jó szinten, úgy tűnik, hogy túlzottan a tv-re hagyatkozva látja el. (Hazai-Volentics, 1986. 228.) A vizsgált időszakban a gyermekönkormányzatok elvéve működnek. A kutatópáros szerint pazarló időkezelés jellemző a nevelőotthonra.

Az életmód uniformizáltságából adódik az időfelhasználás zavara, amely egyes tevékenységek kívánatosnál rövidebb időtartamában a tevékenység nélküli idők halmozódásában jelenik meg. A nevelőotthoni életmód jellemzőjének kell tekintenünk, az ún. kettős zártságot, amely abban nyilvánul meg, hogy a gyermekek a nevelőotthonon és a saját csoportjukon kívül csak korlátozott időtartamot tölthetnek. A kettős zártságra mutat az a tény is, hogy elenyésző gyakorisággal lépnek be külső személyek a nevelőotthon, az egyes csoportok életébe, és, hogy a külső kapcsolatok teremtésének szinte kizárólagos színtere a nevelőotthonon kívüli iskola.

(Hazai-Volentics, 1986, 229.)

1988-ban készült el a pest megyei csecsemőotthonok egy részének bezárása kapcsán az az elemzés, amely azt vizsgálta, milyen módon lehet nevelőszülőkhöz kihelyezni, hazagondozni, vagy örökbe adni 3 év alatti intézetben élő gyerekeket, és miért olyan nagy az ellenállás az intézmények, gyermekvédelmi szakemberek részéről. Miért nem kerülnek be a gyermeklélektan már akkor is több évtizede ismert tényei a koragyermekkorai egyszemélyi kötődési szükségleteiről, biztonságos, elfogadó, a gyerek szükségleteire reflektáló gondozásáról a hazai gyermekvédelmi gyakorlatba, kiemelten a 6 év alatti gyerekek esetében. (Herczog, 1988, 1997)

Strausz (1990) budapesti nevelőotthonokban, az 1983-1987 között állami gondozásban nagykorúvá vált fiatalok társadalmi beilleszkedését vizsgálta. A kutatásban arra a kérdésre keresték a választ, hogy hogyan készültek fel a fiatalok az önálló életre, a továbbtanulást hogyan segítette az otthon, mit kellene megtanítani a gyerekeknek, hogy életük könnyebb legyen, milyen a társadalom fogadókészsége az állami gondozottakkal kapcsolatban. 105 fő 19-24 éves fiatalot kérdeztek meg kérdőíves módszerrel, illetve interjúkat készítettek volt állami gondozott fiatalokkal. További kutatási módszerként az adatgyűjtést alkalmazták az intézmények törzskönyveinek felhasználásával. A vizsgálatba normál és speciális nevelőotthonokban szocializálódott fiatalok vettek részt, így lehetőség nyílt a kétféle intézménytípus eredményeinek az összehasonlítására is.

A fiatalok 10 %-a úgy érezte semmilyen segítséget nem kapott a nagykorúvá válása előtt. A döntő többség az önállóságra nevelést, a lakásszerzést jelölte meg szükséges segítségként.

A kutatás a korábbi kutatásokhoz (pl. Hanák, 1985) hasonló eredményeket hozott: a nevelőotthonok többsége minden pozitív törekvése ellenére sem tudta megfelelően felkészíteni a növendékeit az önálló életre, várható „társadalmi fogadásukra” sem. Azaz, hogy a fiatalok mindent készen kaptak, nem volt módjuk az önálló életet gyakorolni az intézmény védőburkot teremtett számukra. Azok a fiatalok szocializálódtak sikeresebben, ahol a vér szerinti család, vagy egy létrejövő család segített, illetve, ha a munkahelyi közösség befogadta. Megfogalmazódott, hogy közelíteni kell a nevelőotthonokban élők mindennapjait a családban élőkéhez. A kutatás szerint a fiatalok három csoportot alkotnak: az elsőbe a fiatalok 40 %-a tartozik, akiknek az élete rendezettnek tekinthető valamilyen szinten megoldódott a lakáshelyzetük, szakmával rendelkeznek társadalmi beilleszkedésük konfliktusmentes. Néhányan közülük gyereket nevelnek, van kiépült kapcsolatrendszerük. Lakáskörülményeik nem túl jók többnyire szoba-konyha komfort nélküli vagy félkomfortos lakások. A második csoportot a fiatalok 45 %-a alkotja, az ő helyzetük megoldatlan. Elsősorban betanított, segédmunkások, szakmunkások alacsony keresettel. Az ő életfeltételeik rosszabbak az előzőekben ismertetetté, így nehéz a nevelőotthon által közvetített normákat követniük. A harmadik csoportba a fiatalok 15 %-a tartozik, aki kallódik alkalmi munkából él, vagy előzetes letartóztatásban van, munkanélküli, sok közülük közömbös, magányos. Az ő sorsuk kilátástalan nagy szükség lenne a szociálpolitika segítségére.

A fentiekben látható, hogy a fiatalok több mint fele 60 %-a tartozik a kedvezőtlenebb helyzetűek közé. Ennek a problémának a kezelése érdekében a következő javaslatok születtek: a kutatók megfogalmazták, hogy szükséges a nevelőotthoni pedagógia korszerűsítése. A nevelőotthoni életforma mesterséges nem alkalmas a családi, munkahelyi szituációk megteremtésére. Szükség van a szociális munkások beállítására is, mert az életvezetési gondokkal küzdő fiataloknak segítségre van szüksége ahhoz, hogy megmeneküljenek a kallóástól, bűnözéstől. (Strausz, 1990. 71.)

Hazainé-Csókay (1990) kutatásában az állami gondozottak iskolai pályafutását, a gyermekvédelem intézményrendszerének iskoláztatásra gyakorolt hatását vizsgálta.

61 nevelőotthon, összesen 5829 növendékét kérdezték meg kérdőíves módszerrel. A kutatásban 5 tanév 1981-1986 alsófokú oktatási és gyermekvédelmi statisztikai adatait vizsgálták. Fontos szempont volt, hogy mekkora az otthon mérete, illetve, hogy külső vagy belső iskolába járnak-e a gyerekek. A vizsgált otthonok növendékeinek az elmúlt öt évre vonatkozó összesített tanulmányi átlaga alapján megállapították, hogy a külső és a belső iskolában elért átlageredmény között kicsi a különbség. A túlkorosság megjelenik problémaként a nevelőotthoni gyerekek körében. A nevelőotthonok esetében gyakori a gyerekek 2-3 éves lemaradása, de nem ritka a 4-5 éves túlkorosság sem. Alsófokú nevelési statisztikai adatok szerint az általános iskolások 3-5%-a iskolaéretlen. A gyermekvédelmi statisztika ezzel szemben a hat éves állami gondozottak 28-45%-át jelzi iskolaéretlenségnek. (Hazainé-Csókay, 1990. 14.) A bukásokra vonatkozóan a szerzők megállapították, hogy eltérő arányúak a belső és külső iskolákban. A kutatás adatai szerint az 1985/86-os tanévben a tanulók 25,7%-a bukott meg. Ez az arányszám a belső és külső iskolák között 9,5 és 16,2%-ot jelent. Eszerint a külső általános iskola kevésbé toleráns, alacsonyabb hatékonysággal működik. A továbbtanulásra vonatkozóan a kis otthonok jobb eredményeket értek el. 1985/86-os tanévben az általános iskola befejezése után az állami gondozott gyerekek 82%-a tanult tovább. A kutatók szerint az állami gondozottak szakmaválasztási lehetősége behatárolt, a gyenge tanulmányi eredmény a bizonytalan pályaelképzelés, valamint a pályairányítási gyakorlat miatt. A vizsgálat időszakban 100 gyermek került áthelyezésre kiegészítő iskolába.

A megalapozatlan áthelyezésekre hívja fel figyelmünket az a tény, hogy a gyermekvédelmi statisztika szerint az állami gondozottak közel 30%-a kiegészítő iskolás, szemben a családban élők 2,4-2,5%-os arányával. (Hazainé-Csókay, 1990. 15.) A kedvezőtlen iskolai eredmények miatt a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a nevelőotthonokban javítani kell a szocializációnak az iskoláztatást előmozdító feltételeit. Segíteni kell a gyerekeknek az iskolai lemaradás csökkentésében, korrekciós foglalkozások, felzárkóztatás biztosításával. A szociometriai vizsgálat megerősítette, hogy a 7-12 létszámnál nagyobb csoportokban kisebb eséllyel alakul ki jó belső kohézió és arányos, kedvező csoporttagozódás. Az ennél nagyobb csoportlétszámnál könnyebben jönnek létre elkülönülő alcsoportok, klikkek. (Hazai, 1984. 18.)

Az 1980-as években megvalósult kutatások Hanák (1985), Novák (1985), Strausz (1990) szerint a nevelőotthonok nem készítettek fel a fiatalokat az önálló életre. A fiatalok nem tudnak mit kezdeni az önállóságukkal. Nem dönthettek magukról a túlszabályozott életkeret megszűnte után nehéz eligazodniuk a mindennapokban. Szükségessé vált a pedagógiai módszerek, a nevelőotthoni pedagógia korszerűsítése. Továbbá megfogalmazódott a szociális munka jelenlétének szükségessége az otthonokban.

Veres-Brezovszky (1990) a volt állami gondozottak önálló életkezdési lehetőségeit kutatta. A kutatásba az 1983-84-be nagykorúvá vált fiatalok 60%-a került be véletlenszerű mintavétellel. Módszerként a gyermek- és ifjúságvédő intézményekben található dokumentumok elemzését választották. Kutatták a gyermekek iskolázottsági mutatóit, amire a következő megállapítást tették a kapott eredmények alapján:

Vizsgálatunk adatai megerősítik azt a közismert tényt, hogy az állami gondozottak körében az iskolai végzettség jelentősen elmarad az azonos életkorú fiatalok iskolai végzettségének országos átlagától. Ha a képzettségi szint belső szerkezetét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az állami gondozottak körében a képezhetetlenek, analfabéták, illetve az általános iskola nyolcadik osztályát el nem végeztek aránya magasabb (25 %-kal) az 1980-as népszámlálási adatok szerinti országos átlagnál. (Veres-Brezovszky, 1990. 71.) A szerzők megállapították, hogy az állami gondozott gyerekek többszörösen hátrányos helyzetű perifériális szubkultúrából kerülnek az intézményekbe. A mintában szereplő minden harmadik gyermek (32,1 %) cigány származású volt. A bekerülés okaként a leggyakrabban a szülők deviáns életmódját jelölték meg. A 0-3 évesek szüleinek 57,5 %-ánál a 15-18 évesek szüleinek 48%-ánál van feltüntetve egy vagy több deviancia az állami gondozásba vétel okaként. A 15-18 éves korukban bekerülőknél előtérbe kerül a gyermek saját devianciája (31%-nál), illetve magatartási problémája (53%-nál) A gyermek devianciáját a család felbomlási folyamatának egyik eredményeként értelmezhetjük. (Veres-Brezovszky, 1990. 75.) A kutatók felhívják a figyelmet arra, hogy a családi millió mint bekerülési ok mellett az állami gondozás intézményrendszerének napi pedagógiai gyakorlatában is számos olyan ok és körülmény lehet, ami jelentős hatással van az iskolai pályafutásra. Az intézményrendszer pedagógiai gyakorlata nem alapoz a zárt közösségek belső viszonyainak törvényszerűségeire, ezeket képtelen kezelni, a pozitív motivációs tényezők részben elvesznek, részben negatív irányban hatnak. (Veres-Brezovszky, 1990, 76.)

■ A '90-ES ÉVEK

Ebben az időszakban jellemzően történeti, illetve az ellátórendszer átalakítását és annak hatását vizsgáló kutatások jelentek meg.

Gergely Ferenc (1997) a magyar gyermekvédelem történetét dolgozta fel az 1867 és 1991 közötti időszakra vonatkozóan.

Herczog Mária (1997) A gyermekvédelem történetét, a gyermekvédelem rendszerét, a Gyermekvédelmi törvény bevezetésével várható változásokat elemezte.

Vidra-Szabó Ferenc (2000) Az állami gondozottak értékvilága című OTKA kutatásban azt vizsgálta, hogy hogyan valósult meg a gyermekvédelmi intézményrendszer átalakítása, az intézmény mint szervezet hogyan működik. A gyerekek helyzete milyen az átalakított intézményrendszerben. A vizsgálatba 1116 fő 18 évesnél fiatalabb gyermek iratanyagát vonták be, összesen 26 fővárosi és vidéki gyermekotthonból.

A kutatás módszere az iratanyagok elemzése, interjúk készítése gyerekekkel, pedagógusokkal, gyermekvédelmi szakemberekkel. A kutatásban a gyerekek családi hátterére vonatkozóan megállapították, hogy gyakori a szülők válása, a különélés az élettársi kapcsolatok. A gyerek helyzetéért a szülő felelőssége sejlik fel 721 dokumentumban. A bekerülés leggyakoribb oka az alkoholfogyasztás és az agresszió. Ahogy korábbi kutatásokban is láthattuk (Hanák (1983)) a gyerekek többségének legalább az egyik szülője él, de igen gyakori, hogy elhagyják a gyerekeiket. 322 esetben egyik vagy mindkét szülő elhagyta a gyermeket. A kutatás szerint leggyakrabban az anyák kezdeményezik a gyerek

állami gondozásba kerülését, emellett meg kell említeni, hogy sok esetben a rendőrség indított el gondozásba vételi eljárást, de előfordult az is, hogy a fiatalok saját maguk kezdeményezték az intézményes nevelést. A gyermekvédelem rendszerébe kerülő fiatalok társadalmunk egyik legkiszolgáltatottabb rétegét képezik. Kiszolgáltatottak egyrészt szüleiknek: korábban tőlük függetlenül, hogy kapott-e enni, tudtak-e tisztálkodni, járhattak-e iskolába, milyen szellemi és fizikai környezetben éltek, de kiszolgáltatottjai magának a rendszernek is: az ifjúságvédelem a maga nehézkes, bürokratikus mechanizmusával könnyedén bedarálja az érdekvényesítő háttérrel nem rendelkező gyereket. (Vidra-Szabó, 2000. 14.) A feltárt esetek 1/3-ában a gyerekek semmilyen külső kapcsolata nincs, 1/3-ának az anyákkal van szorosabb-lazább kapcsolata, az apák közül minden 10. tart kapcsolatot a gyerekekkel. A vizsgálatba bevont minden második gyermeknek a testvére is állami gondozott. Vidra-Szabó (2000) szerint a nagyszülő fontos kapocs lehet, mert ők gyakran átveszik a lecsúszott szülők szerepét. A gyerekek 1/10-ét a szülők hazavitték, de visszakérültek az intézménybe. A család nem tudta befogadni, a gyerek pedig nem tudott beilleszkedni korábbi környezetébe. A hazakerülő 77%-a két évnél rövidebb időt töltött el családi környezetben, ezen belül 42 %-uk egy évet sem volt otthon. A kutatásból kiderült, hogy a visszakérült gyerekek más otthonba kerültek nem az eredeti helyükre. A vizsgált 1116 esetből 703 alkalommal volt váltás, a gyerekotthonban élő gyerekek 40%-a már több áthelyezést is átért.

Megállapították, hogy a jelenlegi gyermekotthoni struktúra nem alkalmas a gyerekek értékzavarainak a korrigálására. Az intézetben felnövekvő gyerekek kettős értékvilágban élnek, kettős érték tudatuk alakul ki. A formális mezőben jelennek meg az intézmény vélt és hirdetett eszméi: szeretet, közösség, becsületesség, önfeláldozás, vallásos hit stb. A formális világ ebből következően meglehetősen szürke, sematikus viszont feladatrendszere könnyen teljesíthető, törvényei jól átláthatóak, könnyedén megtanulhatók. Az informális mezőben a mélyben lappangó, ám valószínűleg működő normák, erőviszonyok és működési szabályok bújnak meg. Az informális világ nehezen megragadható, szabályait olykor csak áldozatok árán lehet elsajátítani, ezzel együtt nagyon összetett, izgalmas, élményszerűen átélhető. (Vidra-Szabó, 2000. 15.)

1999-ben került sor a csecsemőotthonban élő gyerekek teljes körű felmérésére, és helyzetük elemzésére (Herczog, Hodosán, Rónainé, 2000), ami azt célozta, hogy képet kapjunk a gyermekvédelmi törvény bevezetését követő évek változásairól a be- és kikerülés, elhelyezés és az intézményi gondozás terén történtek alapján.

■ KUTATÁSOK A KÖZELMÚLTÓTÓL

Az utóbbi évek gyermekvédelmi kutatásaiban a fiatalok nagykorúvá válásának kérdéseit, a drogfogyasztás jellemzőit, az új ellátási formák hatékonyságát és a roma gyerekek felülreprezentáltságát vizsgálták.

Arató-Csizmadia-Szabó (2002) a különböző típusú nevelőotthonokat hasonlította össze. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy a telepszerűen működő, hagyományos otthonok leválasztásával létrejött otthonok vagy az önálló családi házban

működő lakásotthonok közül melyikben milyenek a nevelési eredmények, miben tér el egymástól a két intézet típus. A vizsgálatban 85 fő 10 és 18 év közötti gyermeket kérdeztek meg, valamint 15 fő nevelőt. Módszerként a kérdőívet választották, ami 55 állítást tartalmazott.

A kutatók feltételezték, hogy az önálló, kihelyezett lakásotthonban élő gyerekek elégedettebbek, hogy kapcsolataik pozitívabbak, gazdagabbak, mint a telepszerű körülmények között élő társaiknak, jobban kötődnek az élőhelyükhöz és jobban beszélhetnek az őket érintő kérdésekre.

Arató-Csizmadia-Szabó (2002) kutatási eredményei szerint a kihelyezett csoportokban élő gyerekek szignifikánsan elégedettebbek az életükkel, helyzetükkel és az őket befogadó csoporttal, az önálló lakásotthonban élő gyerekek kapcsolatrendszere szignifikánsan gazdagabb, a kihelyezett lakásotthonokban könnyebben alakul ki az a pozitív kötődés, esetleg erős elkötelezettség, ami a családban élő gyermekeknek természetes. Az önálló lakásotthonban élő gyerekek szignifikánsan többen érzik úgy, hogy beszélhetnek az életükbe. Az eredmények alapján egyetértenek azokkal a szakemberekkel, akik az önálló, kis létszámú, (egy csoportból álló) családias nevelőotthonok mellett érvelnek. A vizsgált két nevelőotthon-típus közül is inkább ebben kötődnek a gyerekek erősebben, pozitívabban fizikai és szociális környezetükhöz. (Arató-Csizmadia-Szabó 2002.)

Örkény és mtsai (2005) az állami gondozásban nevelkedő fiatalok drogfogyasztási szokásait vizsgálta. A kutatók arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen tényezők jelentenek nagyobb rizikót vagy éppen védelmet e rizikómagatartás szempontjából. 15-18 éves állami gondozott fiatalokat kérdeztek meg az ország valamennyi megyéjéből, összesen 48 intézmény közreműködésével, 1008 főt. Módszerként az önkitaltós kérdőívet választották, amely az alábbi kérdéscsoportok köré szerveződött: személyes jellemzők, család, barátok, szülők, iskola, bántalmazás rizikómagatartás, az élettel való elégedettség, önminősített egészség megítélése, gyermekjogokkal kapcsolatos kérdések. A kutatás eszközeként használták még az alábbiakat: CBCL (Child Behavior Checklist) Deviancia skálája, a pszichológiai Immunrendszer kérdőív rövidített változatát, gyermek depresszió kérdőívet, Rosenberg önértékelés skálát, az élettel való elégedettség mérésére 11 fokú Cantrill létrát.

A kutatók megállapították, hogy az állami gondozott fiatalok kedvezőtlenebb helyzetben vannak, veszélyeztetettebbek, mint a családban élő társaik. Nagyobb arányban fordul elő körükben a legtöbb vizsgált rizikómagatartás: a napi dohányzás, a többszöri részegségek a védekezés nélküli szexuális kapcsolat és a különböző drogok kipróbálása. Rosszabb lelki egészség (magasabb depresszió pontszám, magasabb tünetpontszám) és alacsonyabb önértékelés jellemzi őket. (Örkény és mtsai, 2005. 63.)

A drogfogyasztásra vonatkozóan a kutatási eredményeket összevetették az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása WHO nemzetközi kutatás hazai országos reprezentatív mintájának adataival és a következő eredmények születtek: az állami gondozott fiatalok körében az országos átlaghoz képest magasabb a marihuána, a ragasztó, a gyógyszer, a speed és az extasy használat életprevalenciája. Közöttük több mint kétszeres a füg-

gő dohányosok aránya, magasabb a többszöri részegségről beszámoló, a védekezés nélküli szexuális kapcsolatot létesítők aránya, mint az országos mintában. Az állami gondozott fiatalokra az alacsonyabb önértékelés, magasabb pszichoszomatikus tünet pontszám és magasabb depresszió pontszám jellemző. (Örkény és mtsai, 2005. 68.)

Az eredmények alapján megerősítést nyert a lakásotthonok előnye szemben a gyermekotthonokkal. A lakásotthonban élő fiatalok ugyanis a jóllétre és a pszichológiai alkalmazkodásra vonatkozó mutatók alapján kedvezőbb helyzetben vannak, jobbnak ítélik a bánásmódot, és jobb kapcsolatról számoltak be nevelőtanárukkal. Ennek alapján fontos a lakásotthoni hálózat bővítése annak érdekében, hogy minél több család nélkül maradt gyermek kerülhessen az intimitást és a családi környezetet jobban megvalósító lakásotthoni elhelyezésbe. (Örkény és mtsai, 2005. 69)

Szikulai István (2004) a gyermekvédelmi szakellátásból nagykorúságuk után kikerülő fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedését, önálló életvitelük sikeres kialakítását kutatta. A kutatásban 16 területi gyermekvédelmi szakszolgálat töltött ki adatlapokat: az adatok a gyermekvédelmi törvény bevezetése után nagykorúvá vált felnőttekre és az utógondozói ellátás igénybevevőire vonatkoztak. 4421 fiatal adatait tartalmazza az adatlapok. 114 interjú készítették olyan fiatalokkal, akik a Gyermekvédelmi törvény bevezetése után váltak nagykorúvá és utógondozói ellátottak. A kutatás hipotéziseként többek között a következőt fogalmazta meg a szerző: A nagykorúvá váló fiatal felnőttek jelentős számban veszik igénybe az utógondozói ellátást, és nagyon kis számban az utógondozást, mivel a gyermekvédelmi gondoskodásban eltöltött idő alatt nem készítik fel megfelelően visszatérésüket a családjukba és nem megfelelő az önálló életre nevelés sem, az önálló életvitel kialakítása, a társadalmi integrációt gátolja. Az utógondozói ellátottak magas és az utógondozottak alacsony száma a gyermekvédelmi rendszer diszfunkcionális működését jelzi, amennyiben a fiatal felnőttek magas számban nem tudnak kilépni az ellátórendszerből. (Szikulai, 2004. 185.)

A kutatás eredményeként a következő megállapítások születtek: a fiatal felnőttek jelentős százaléka (44%) 10 évnél hosszabb időt tölt el gondoskodásban, amely megnehezíti a sikeres társadalmi integrációját. Évek óta egyre többen veszik igénybe az utógondozói ellátást. (1997. 3019 fő, 1998. 2423 fő, 1999. 3865 fő, 2000. 3937 fő) és egyre kevesebben az utógondozást. (1998. 2423 fő, 1999. 751 fő, 2000. 725 fő) Lehetőség szerint az utógondozói ellátást minél hosszabb időre, akár 24 éves korukig szeretnék igénybe venni a fiatal felnőttek. Ezzel ellentétben az utógondozást sokan nem is kérték minden esetben, és csak rövid ideig veszik igénybe. A fiatal felnőttek jelentős százalékának megváltozott az elhelyezése (legalább egyszer megváltozott az elhelyezése 4421 fiatal felnőttből 3919 fiatal felnőttnek, ami 88,6 %, nem csak egyszer 4421 fiatal felnőttből 2700-nak, ami 61%), amely hozzájárul a nem megfelelő szocializációjukhoz, sérti az állandósághoz, a biztonsághoz, a kiszámítósághoz való jogukat. A gyermek és fiatal felnőttek nem rendelkeznek elegendő információval arról, hogy mi miért történik velük továbbá az információhiány nem teszi lehetővé olyan szolgáltatások

igénybevételét, amelyek segíthetik az önálló életvitelük kialakítását, társadalmi integrációjukat. A családdal a kapcsolattartás túl gyenge esetleges, sok esetben nincs is, amely gátolja a gyermekek visszailleszkedését családjukba a nagykorúság előtt, továbbá megnehezíti a fiatal felnőttek önálló életvitelének kialakítását. (Szikulai, 2004. 223.) A szerző szerint további problémát jelent a társadalomba való beilleszkedés szempontjából: az önállóság kialakításának hiánya, az önállóságra nevelés gyakran fiatal felnőtt korban válik problémává. A fiatalok elégtelen szocializációja, a kötődési, érzelmi élet problémái. Nem megfelelő a fiatal felnőttek iskolázottsága. Nagyon sokan csak az általános iskolát végezték el, de legalább egy középfokú végzettség szükséges lenne a sikeres társadalmi beilleszkedéshez. Nehézséget jelent a fiatalok számára a munkába állás és a lakásszerzés is.

A gyermekvédelmi rendszer szempontjából a szerző megemlíti, hogy az utógondozó felkészültsége nem minden esetben megfelelő, továbbá a gyámhivatal oldaláról azt a problémát, hogy nagykorú esetében elrendeli az utógondozást, akkor is, ha a fiatal nem kéri azt. Kötelező egy évig, majd megszüntetik tekintet nélkül a fiatal felnőtt szükségleteire.

Zsámbéki (2004) a lakásotthonban élő gyerekek közérzetére, elhelyezési körülményeire volt kíváncsi. 27 lakásotthonból összesen 176 gyerekekkel készítették interjú a gyámi tanácsadók. Az interjú kérdések elsősorban a bekerülés körülményeit, a családi vagy korábbi baráti kapcsolatok alakulását, a lakásotthoni körülményeket, a felnőttek állandóságát, a társadalomba ágyazottságot, a lakásotthonhoz fűződő érzelmi viszonyt, a gyermeki jogok érvényesülését taglalta. A kutatás a következő eredményeket mutatta:

A megkérdezett gyerekek nagy része a korábbi gyermekotthonok kiváltásával került a lakásotthonba. Többségüknek – 50,5%-nak – volt információja arról, hogy hova fog kerülni. A gyerekek többségének – 82,4%-nak – van kapcsolata a családjával. A gyerekek többsége – 57,4%-a – nem tart kapcsolatot korábbi barátaival, ismerőseivel. Figyelemreméltó és szomorú adat, hogy 101 gyermeknek megszakadtak a fontos kötődései. A korábbi baráti viszonyok alakulására két dolog jellemző. Egyrészt: minél régebben utalták be a gyermeket a szakellátásba, annál kevésbé maradnak meg ezek a kapcsolatok, a gyerekek nagy része idővel beletörődik ezek elvesztésébe. Másrészt nyilvánvaló, hogy a megmaradt baráti kapcsolatok zömmel a korábbi gyermekotthoni társakra redukálódnak. (Zsámbéki, 2004. 7.)

A szerző szerint a lakásotthoni szobával a gyerekek 81,8 %-a elégedett. A gyerekek önálló életre nevelésének, a hétköznapi élethez szükséges tudás elsajátításhoz jó lehetőséget biztosít az étkezésekkel kapcsolatos feladatok ellátása. A nagyobb bevásárlásokat többnyire a lakásotthonban dolgozó felnőttek végzik, míg a napi kisebb vásárlásokat a gyerekekre bízák. (Zsámbéki, 2004. 10.) A szabadidő eltöltése egy fontos kérdés a lakásotthonokban.

A gyerekek válaszaiból arra lehet következtetni, hogy szervezett külső programokról mindenhol igyekeznek gondoskodni. Csak 49 gyerek mondta azt, hogy hétfvégén nincs semmilyen közös program. A leggyakrabban kirándulni mennek, vagy csak egyszerűen sétálnak a városban. Ezek nem költségigényes

és könnyen megvalósítható házon kívüli programok. (Zsámbéki, 2004, 11.) A megkérdezett gyerekek többsége – 122 fő – nem titkolja, hogy nem saját családjában, hanem lakásotthonban él. A gyermekek életkörülményeit jelentősen befolyásolja a felnőttek jelenléte. A lakásotthonokban dolgozó felnőttek között igen nagy a fluktuáció. A gyerekek többsége azonban már többször is átélte szeretett nevelőjének az elvesztését.

Ez a vizsgálat számos ponton derített fényt arra, hogy a korábbi nevelőotthonokban elvárt és rögzült pedagógiai szemlélet nem veszi figyelembe a gyermekek személyiségfejlődésének sajátosságait, és a gyermekekkel való személyes foglalkozás helyett a gyermekcsoporttal való foglalkozásra teszi a hangsúlyt. A lakásotthonokban a felnőtt és gyermek egyaránt kiszolgáltatottabb és védtelenebb, mint egy gyermekotthoni milliőben. A lakásotthonban dolgozó felnőtt mögött immár nem áll egy bármikor elérhető vezetőség és tantestület. A hirtelen felmerülő problémákat magának kell megoldania. De ugyanez igaz a gyerekekre is. Itt nem lehet csak úgy eltűnni, a konfliktusok elől elmenekülni, másnál védelmet keresni. (Zsámbéki, 2004. 19.)

Herczog Mária egy nemzetközi vizsgálat keretében ismét a csecsemőotthoni helyzetet vizsgálta, immár a teljes európai helyzet áttekintésén keresztül. 32 ország gyakorlatát tekintette át a nemzetközi kutatócsoport, köztük 8 országot, így Magyarországot kiemelten, a gyerekek intézményes ellátásba kerülésén, és kikerülésén, elhelyezésén keresztül. (Browne et al, 2005)

Rácz Andrea (2006) a gyermekotthonban élő nagykorúságuk előtt álló fiatalok társadalmi integrációs esélyeit vizsgálta 2005-ben. A kutatásban a hagyományos gyermekotthon és lakásotthon működésére az ott folyó szakmai munka megismerésére az ott nevelkedő fiatalok integrációs esélyeinek vizsgálatát tűzte ki célul. Hat intézményt keresett meg, ahol strukturált interjút készített az intézményvezetőivel, nevelőivel a szervezeti, szakmai problémák megismerése érdekében. 31 fő nagykorúság előtt álló fiatallal készített interjút annak feltárására, hogy milyen a kapcsolatuk a nevelőkkel, saját családjukkal, milyenek a párkapcsolatuk, illetve az önálló élet kérdéseiről. Kitől milyen segítséget várnak az önálló élet megkezdéséhez. További 4 interjú készült döntéshozókkal a gyermekvédelmi rendszer fejlesztési lehetőségeinek feltérképezésére. Rácz (2006) megállapította, hogy a vizsgált gyermekotthonok többféle belső szervezeti formában működnek. A vizsgáltak között volt olyan gyermekotthon, ami a nagy létszámú gyermekotthon részleges kiváltásával jött létre, szervezetileg az anyaothton mellett működik. Volt olyan, amiben belső lakásotthoni egységeket hoztak létre és nem tartozott hozzá külső lakásotthon. Rendszerintegrált lakásotthonnak nevezi a szerző azt, amikor több lakásotthon tartozik egy szakmai vezetés alá.

A szervezeti működésre vonatkozóan a szerző megállapítja, hogy a nagy létszámú nevelőotthonok külső részleges vagy belső tagozódású kiváltása a belső iskola megszüntetésével kezdődött a legtöbb esetben. A rendszer átalakításának útját a törvény egyértelművé tette, ugyanakkor megalapozott szakmai koncepció, szakmai iránymutatás vagy egy olyan szakembergárda, amely ezt moderálta volna nem állt rendelkezésre. (Rácz, 2006. 29) A nevelőkkel készült interjú konklúziója a következő: a ne-

velők számára új feladatnak bizonyult, hogy saját család mintájára kell az intézmény életét megszervezni, főleg a napi tevékenységek szervezése igényelt komoly változtatást, megszűnt a „tömegben mozgatás” nem kellett szigorú időbeosztáshoz alkalmazkodni. A nevelési elveket és módszereket is a megváltozott körülményekhez kellett volna igazítani (szakmai elvek mentén), de ehhez egységes szakmai iránymutatás, úgynevezett nevelési standardok nincsenek, így a pedagógiai módszerek az érték közvetítés többnyire egyéntől függőek. (Rácz, 2006. 29)

A lakásotthon és a gyermekotthon közötti különbség a kutatás szerint abban van, hogy a lakásotthon sokkal inkább az életre tudja felkészíteni a gyereket, az azonban, hogy ez hogyan történik nem tisztázott. Átmenetinek tekinthetjük az átalakulást követően a jelen intézményi működést, ameddig csak formálisan deklarált nevelési elvek, célok módszerek szolgálják az önálló életre való felkészítést. (Rácz, 2006. 30)

A korábbi kutatásokhoz hasonlóan ez a kutatás is alátámasztja, hogy a fiatalok alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek és a gyermekotthonra, lakásotthonra hárul a gyerekek felzárkóztatása. A szerző szerint az iskolai előítéletességgel a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekeknek meg kell küzdeniük, a családban nevelkedő társaik, azok szülei, de számos esetben a pedagógusok is kirekesztik őket. (Rácz, 2006. 30.)

A gyerekekkel készített interjúk szerint a gyermek rendelkeznek jövőképpel, de ez sok esetben elrugaszkodik a valóságtól, nincsenek tisztában a pénz értékével, illuzórikus elképzeléseik vannak a lakhatáshoz, a munkához jutásról. Ugyanakkor fontos látni, hogy az intézmények egy vagy több szakma elsajátítását, a felsőoktatási rendszerben való megjelenést hangsúlyozzák, ami a jövő megalapozása szempontjából elsőként megjelenített érték. (Rácz, 2006. 30)

2005-ben került sor a bántalmazás miatt szakellátásba került gyerekek vizsgálatára, amelyben annak megállapítására került sor, hogy a beutalás során nagyon kevés információ áll a megelőző alapellátási tevékenységről rendelkezésre, és nem megbízhatóak azok az információk, amik a beutaló határozatban szerepelnek, nem mindig tükrözik a tényleges helyzetet, és a beutaltak jelentős része változatlanul szociális indikációval kerül be a törvényi tiltás ellenére. (Herczog, 2007)

Az Állami Számvevőszék (2004) kutatást végzett a gyermekvédelmi szakellátás átalakítására vonatkozóan. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy a gyermekvédelmi törvény hatására, hogyan alakult a gyermekvédelmi szakellátást biztosító intézmények rendszere, a helyi önkormányzatok eleget tettek-e a feladat ellátási kötelezettségüknek, rendelkezésre állnak-e a gyermekvédelemhez szükséges ellátási formák, a feladatrendszerben bekövetkezett változások milyen hatást gyakoroltak az intézményekben folyó szakmai munkára illetve milyen költségvetési források álltak rendelkezésre az új ellátási formák kialakításához. Helyszíni vizsgálatot végeztek az Egészségügyi Szociális és Családügyi Minisztériumban, a fővárosi és 9 megyei önkormányzatnál, egy megyei jogú városban 10 gyermekvédelmi szakszolgálatnál, 11 gyermekotthonban, 10 lakásotthonban, két utógondozó otthonban, 1 befogadó otthonban és 11 nevelőszülői hálózatban. A vizsgálat 14933 főt érintett, ez a 2002-es évben szakellátásban részesülők 68 %-át jelenti.



Az intézményrendszer átalakítására vonatkozóan a következő eredmények születtek:

A gyermekvédelmi szakellátást végző intézmények átalakítása a konkrét eredmények ellenére lassan haladt előre, alapvetően az ehhez szükséges források hiánya miatt. A jogszabályok megjelenését megelőzően nem készült felmérés az átalakítások forrásigényére, a változások miatti költségtöbbletekre és a szükséges szakmai létszámfejlesztésre. Megfelelő pénzügyi eszközök hiányában a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépése óta az átalakításra vonatkozó határidőt folyamatosan módosítani kellett. A Minisztériumnak a jogszabályok hatályba lépését követően 1999-ben és 2003-ban kizárólag az önkormányzatoknál végzett felméréseiből megállapítható, hogy az intézmények átalakításának, fejlesztésének illetve szakmai jogszabályokban előírt feltételek megteremtésének forrásai a központi költségvetésben és az önkormányzatoknál sem álltak rendelkezésre. A minisztérium pályázati pénzeszközökkel segítette a célok megvalósítását, de az önkormányzati saját források elégtelensége miatt, a pályázati feltételek meghatározásából adódóan a rendszer alacsony hatékonysággal működött, 2003-ban a felhasználható keret 36 %-a megmaradt. A szabályozás prioritásként kezeli a kis létszámú családi körülményeket biztosító, maximum 12 férőhelyes lakásotthonok kialakítását, ahol biztosítható az egyéni törődés, könnyebbé válik a fiatalok társadalmi beilleszkedése. 2002-ben a gyermekotthonok átalakításának eredményeként a férőhelyek egyharmada lakásotthoni férőhely 31%-kal magasabb, mint 1999. évben. A Gyermekvédelmi törvény

hatályba lépése előtt már elkezdődött a nagy létszámú gyermekintézmények átalakítása. Kisebb szakmai egységeket, családi közösséget próbáltak a nagy otthonok falai között kialakítani. Az épületek adottságai, a foglalkoztatott dolgozók érdeke és nem utolsósorban a fenntartó önkormányzatok pénzügyi pozíciói hatására a gyermekvédelmi törvényt követően is maradtak meg korábbi nagy intézményeknek helyet adó épületekben gyermekotthonok. Ezekben több szakmai egységet hoztak létre, amelyek különálló gyermekotthonként működnek. Az intézményi átalakítást a kastélyépületek kiváltását jellemzően a lakásotthonok vásárlásával oldották meg a fenntartók. A vizsgált megyék egyikében sem fejeződött be a gyermekvédelmi szakellátást biztosító intézmények teljes körű átalakítása és kiváltása. (Állami Számvevőszék, 2004. 15.)

Az ellátási formákkal kapcsolatban a következőket állapították meg:

A gyermek gondozási helyének kijelölését alapvetően a szabad férőhelyek befolyásolják. A fenntartó önkormányzatok számára az intézményműködtetés akkor a leggazdaságosabb, ha a gyermekotthoni férőhelyek kihasználtsága teljes, így nem érdekük csökkenő gyermeklétszám mellett a fajlagos költségeket tekintve legkedvezőbb nevelőszülői hálózat működtetése sem.

A területi gyermekvédelmi szolgálatokhoz tartozó gyermekvédelmi szakértői bizottságnak kell 2003-tól – a gyermek vizsgálata alapján – meghatároznia a gyermek érdekeinek megfelelő helyet. A gyakorlatban azonban a bizottság csak a

szabad férőhelyek alapján hozhatja meg javaslatát a gondozás helyére vonatkozóan ezért a szakellátásba bekerülő gyermekek nem minden esetben kerülhetnek a számukra legmegfelelőbb ellátást nyújtó gondozási helyre. A gyermekek nevelőszülőknél történő elhelyezése szakmailag optimális megoldás. A feladatellátásra alkalmas nevelőszülők hiányában a nevelőszülői hálózatok nem fejleszthetők korlátlanul. A kamaszkorú gyermekek gyakran súlyos magatartási problémákkal, különböző szenvedélybetegségekkel küzdenek a gondozásukhoz szükséges feltételeket (elhelyezési körülmények, megfelelő szakmai ismeretek a nevelőszülők nem tudják biztosítani. A jelenlegi rendszerben a hagyományos nevelőszülők szeretnék megválogatni gondozottjaikat, a tapasztalatok szerint a problémás, idősebb, kamaszkorú, gyermekek gondozását nem vállalják, ragaszkodnak a csecsemő vagy óvodáskorú gyermekek befogadásához. (Állami Számvevőszék, 2004. 14.) A 18. életévüket betöltött fiatalok közül egyre többen veszik igénybe az utógondozói ellátást. A vizsgált időszakban számuk az életkezdesi nehézségek és a továbbtanulási kedv növekedéséből adódóan 5,6%-kal 4080 főre emelkedett. Az utógondozói otthonok és az elhelyezést szolgáló külső férőhelyek száma kevés. A gyermekotthoni férőhelyek 4-5 %-án láttak el az 1999-2002-es években utógondozottakat. Az utógondozói ellátás megszűnésével a 24. életév betöltésével a fiataloknak lakhatásukról megélhetésükről önmaguknak kell gondoskodniuk a fiataloknak. Az alanyi jogon járó otthonteremtési támogatás alacsony összege viszont nem jelent reális lehetőséget a lakásmegoldásra. Lakásvásárláshoz ezek a fiatalok másoknál kevesebb eséllyel jutnak hitelhez rendszeres jövedelem és hitelfedezet hiányában. (Állami számvevőszék, 2004. 18.)

A *költségvetési forrásokra* vonatkozóan a kutatás megállapítja, hogy a gyermekvédelmi szakellátás működési kiadásaihoz történő állami hozzájárulás a normál ellátást nyújtó differenciált intézményrendszer ellenére évek óta azonos maradt. A felmerülő költségektől függetlenül azonos normatíva jár a csecsemőotthonokban, a gyermekotthonokban, a lakásotthonokban, a nevelőszülőnél elhelyezett esetében.

Herczog-Neményi (2007) a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek véleményét kutatta a roma gyerekek gyermekvédelemben tapasztalható esélyeivel kapcsolatban. Kutatásukkal két másik kutatás Havas-Herczog-Neményi (2007), Messing-Neményi (2007) eredményeit egészítették ki. Fókuszcsoportos beszélgetést folytattak az ország 7 régiójában, 67 szakember részvételével. A kutatókat elsősorban a roma gyerekek helyzete érdekelte a gyermekvédelem rendszerén belül. Vizsgálták az örökbefogadás, a szakellátásba való bekerülés okait és a szakellátásban a fogyatékosra minősítés kérdését is. Az örökbefogadásra vonatkozóan a következő eredmények születtek: a fókuszcsoportban résztvevő szakemberek szinte egységesen azt az álláspontot képviselték, hogy a mai gyakorlat szerint az örökbe fogadni szándékozóknak joga, és lehetősége úgy dönteni, hogy nem fogad el roma, fogyatékkal élő vagy beteg gyermeket. Abban is nagy volt az összhang, hogy nem szolgálna a gyerek érdekeit, ha olyan szülőkhöz környezetbe kerülne, ahol nem akarják őt. Többnyire azonban nem érezték saját felelősségüket

abban, hogy segítsék a roma gyerekek elfogadását. (Herczog-Neményi, 2007. 10.) A bekerülés okaira vonatkozóan a szakemberek az okokat nem a gyermekvédelmi rendszer működésével összefüggő okokkal magyarázták. Ilyennek tekinthető az a vélemény, miszerint nem a gyermek származása, hanem a veszélyeztettség mértéke befolyásolja, hogy a gyermek a szakellátásba kerül. Ennek alátámasztására leggyakrabban a romák általános rossz szociális körülményeit, a családok magasabb gyerek számát említették, de azt az állításukat is megfogalmazták, hogy az átmeneti gondozás feltételei kevésbé adottak roma családok esetében, mint nem roma családoknál. Problémának látták, hogy a veszélyeztető roma családokat környezetük nem tolerálja, szerintük a többségi társadalom romákkal szembeni alacsony tolerancia szintje okolható esetenként a védelemben vételért. (Herczog-Neményi, 2007. 10.) Szintén a gyermekvédelmi szakemberek hatókörén kívüli okként hangzott el a romák felülreprezentáltsága magyarázatoként az, hogy a romák gyakori deviáns magatartása okozza gyermekeik nagyobb arányú bekerülését. Devianciaként említették az iskolakerülést, a fiatalok körében gyakori bűnelkövetést, a megélhetési bűnözés különböző formáit, amelybe a résztvevők szerint a kiskorú gyermekeket is bevonják szüleik. (Herczog-Neményi 2007. 10.) A sajátos nevelési igény fogalmával kapcsolatban zűrzavar mutatkozott a kutatás szerint. Valamennyi fókuszcsoportban szinte evidenciaként fogalmazódott meg, hogy az enyhe értelmi fogyatékosra minősítés az esetek jelentős százalékában nem kellően megalapozott és a későbbiekben komoly kétségek merülnek fel a diagnózis indokoltságával kapcsolatban. A szakemberekre vonatkozóan a kutatás a következő megállapítást teszi:

A gyermekvédelemben dolgozó szakemberek sem mentesek a cigányok sztereotipikus megítélésének gyakorlatától. Ha többségük a genetikai alapú különbözőséget vitatta is, azt többnyire elfogadták, hogy a kulturálisan átörökölt, a szocializáció során interiorizálódott roma sajátosságok ezt a csoportot alapvetően a többségtől eltérővé, mássá teszik, és ez a mássága többségi társadalom szemében, deviancia, ütközések lehetséges oka, feszültségek, konfliktusok forrása. Miközben a többségi társadalom intoleranciáját a fókuszcsoportos beszélgetések egész folyamán hangoztatták, és gyakran elítélően nyilatkoztak róla, nem lehet nem észrevenni, hogy maguk is szerepet játszanak abban, hogy ez a nézetrendszer fennmaradjon. ((Herczog-Neményi, 2007. 12.)

Havas-Herczog-Neményi (2007) vezette azt a kutatást, amit az Európai Unió támogatásával az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) szervezett és támogatott. A kutatók arra a kérdésre keresték a választ, hogy felülreprezentáltak-e a roma gyerekek a gyermekvédelmi szakellátásban, hogy hogyan valósul meg a roma gyerekek örökbefogadása és milyen okok miatt aránytalanul magas a szakellátásban élő gyermekek értelmi fogyatékosra nyilvánítása.

Módszerként a fókuszcsoportos interjú választották. Magyarország 7 régiójában egy-egy fókuszcsoportos interjú készült, amibe minden érintett szakterület képviselőjét bevonták. Összesen 68 szakember vett részt a fókuszcsoportos beszélgetéseken. Budapesten és Pécsen egy-egy szülő és gyer-

mekcsoporttal is folyt fókuszcsoporthoz beszélgetés összesen 4 alkalommal. A szülők és a gyermekek bevonását az indokolta, hogy a kutatók kíváncsiak voltak a szülők és a gyermekek véleményére a tekintetben, hogy hogyan látják a gyerekek szakellátásba kerülését, az azt megelőző alapellátást. A gyermekcsoportban 14 és 21 év közötti fiatalokat kérdeztek meg, akik között voltak roma és nem roma gyerekek is. A fókuszcsoporthoz beszélgetések témája a nem családi körülmények között élő gyerekek identitásának alakulása, a vér szerinti szülőkhöz való viszony feltárása volt. Az ERRC fókuszcsoporthoz beszélgetések eredményeinek kiegészítésére interjúkat készített a gyermekvédelem körébe tartozó törvényi és központi intézkedések kidolgozásában részt vevő köztisztviselőkkel, valamint a gyermekjóléti alapellátás és szakellátás szintjén dolgozó szakemberekkel. Továbbá gyermekotthonban élő gyerekekkel és olyan roma szülőkkel, akiknek a gyerekeit szakellátásba utalták. A vizsgálatokat Budapesten, Pest, Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében végezték.

A kutatás eredményeként megállapították, hogy a roma származású gyermekek nagymértékben felülreprezentáltak a magyar gyermekvédelmi szakellátási rendszerben. Az ERRC által meglátogatott szakellátási intézményekben a mintába került gyermekek 40 százaléka volt roma és 18%-a félig roma származású: együttesen 58 százaléka. Reális becslések szerint a magyar gyermeknépességnek mindössze 13 százalékát teszik ki a roma származású gyermekek. A roma származású gyermekek felülreprezentáltsága a gyermekvédelmi szakellátásban nagyrészt a romák elleni közvetett diszkriminációval magyarázható az által, hogy a Gyermekvédelmi törvény előírásainak alkalmazása, illetve maga a gyermekvédelmi rendszer működése aránytalanul nagy mértékben érinti a roma népességet. (Fenntartott érdektelenség, 2007. 17.)

A kutatás eredménye szerint a kiemelések oka gyakran anyagi okra vezethető vissza, a roma gyermekeket gyakrabban emelik ki emiatt, mint nem roma társaikat. A roma származású gyermekek helyzetét megvizsgálva az örökbefogadások terén az ERRC kutatási eredményei azt mutatják, hogy a roma származású gyermekeket kisebb valószínűséggel fogadják örökbe, mint nem roma társaikat, aminek következtében a roma gyermekek aránytalanul hosszabb időt töltenek intézményi nevelési keretek között. Gyermekvédelemben dolgozó szakemberek szerint az örökbefogadó szülők többsége nem roma származású, akik nem vállalják a roma gyermekek örökbefogadását különféle okok miatt. Mivel a roma származású gyermekeket nagyobb valószínűséggel nyilvánítják értelmi fogyatékosnak vagy sajátos nevelési igényűvé, mint nem roma társaikat, a roma származású gyermekek kettős hátrányban vannak a megfelelő örökbefogadó család kiválasztása során. Az ERRC által megkérdezett értelmi fogyatékosnak illetve sajátos nevelési igényűvé nyilvánított gyermekek hatvanhárom százaléka volt roma származású. A roma származású gyermekeket aránytalanul magas számban nyilvánítják értelmi fogyatékosnak, ami nemcsak a gyermekvédelmi szakellátásban hat ki további sorsukra, hanem befolyásolja és megpecsételheti helyzetüket az oktatási rendszerben, illetve végletesen beszűkítheti további esélyeiket. (Fenntartott érdektelenség, 2007. 18.)

Neményi Mária – Messing Vera (2007) 2005-ben végeztek kutatást a gyermekvédelmi gondoskodásba került gyermekek helyzetére vonatkozóan. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen fő okok állnak a gyermekvédelmi gondoskodásba helyezés mögött, vannak-e regionális, települési, illetve a családok szociális és etnikai háttere alapján tapasztalható különbségek a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés során. Valamint, hogy tekintettel van-e a gyermekvédelmi gondoskodásba helyezés a gyermek speciális és különleges szükségleteire, illetve milyen akadályok állnak a megfelelő ellátás előtt, befolyásolja-e és ha igen milyen módon a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés a gyermek iskolai pályafutását, további esélyeit. (Neményi-Messing, 2007. 2.) A kutatás módszere a kérdőív volt, amit a nevelőszülői és a gyámi tanácsadók töltöttek ki a rendelkezésre álló iratanyagok alapján. A kutatásba három korcsoportot vontak be a 0-3 éves, a 6-7 éves korosztályt és a serdülőkorúakat. Összesen 1866 gyermekre vonatkozóan gyűjtöttek adatokat, akik 2003. január 1-je után kerültek a gyermekvédelmi szakellátásba. Az a tény, hogy a kérdőívek kizárólag a szakszolgálatok munkatársai számára rendelkezésre álló dokumentumok alapján kerültek kitöltésre, jelentősen korlátozta a kutatás mozgásterét csak olyan kérdéseket tehettünk fel, amelyeket a gyermekről elvileg rendelkezésre álló dokumentáció eredetileg is tartalmazott. Másrészt pedig szembesülnünk kellett azzal a – mint kiderült nagyon gyakori – problémával, hogy a gyermekek dokumentációja hiányos. (Neményi-Messing, 2007. 4.) A kutatás a következő eredményekkel szolgált: a roma kisebbséghez tartozás nagymértékben kihat a gyermekvédelmi gondoskodásba kerülés valószínűségére. Országos szinten is jelentős mértékű több mint két és félszeres egy roma gyermek bekerülési esélye lakossági arányaihoz képest, de még kirívóbb az esélykülönbség bizonyos megyék esetében. Miközben jól látjuk, hogy a lakosságon belüli magas romaarány magával vonja, hogy a gyermekvédelmi szakellátás hatókörébe is rendkívül magas számban – az országos átlaghoz képest kimagasló arányban – kerülnek roma gyermekek (Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a gyermekkorú népesség negyedét meghaladó vagy megközelítő roma gyermek arány számokat és ebből következően a gyermekvédelmi gondoskodásba akár 73 %-os roma előfordulási arányt is találhatunk), mégis a roma gyerekek bekerülésének esélye éppen azokban a megyékben a legmagasabb, ahol a romák lakossági aránya nem éri el az országos átlagot. (Neményi-Messing, 2007. 5.)

A gyermekvédelmi szakellátásba került gyermekekre vonatkozóan a szerzők megállapítják, hogy: az ország gyermeklakosságának megoszlásával összevetve azt látjuk, hogy a községekben élő gyerekek valamelyest veszélyeztetettebbek: míg az országos arányuk 36% körül van (korcsoportonként néhány százalékot tér el), addig a gyermekvédelmi gondoskodásba a kistéleplésről bekerültek aránya 40-45%. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy a községekben súlyosabb megélhetési és szociális problémákkal terheltek a családok, és ezekre gyakran más olyan veszélyeztetettségi ok rakódik (pl. alkoholizmus, pszichés betegségek), amik végül a gyermek

családból való kiemeléséhez vezet. (Neményi-Messing 2007. 6.) A gyermekvédelmi gondoskodásba került gyermekek halmozottan hátrányos helyzetét igazolja a következő megállapítás: az együtt élő családtagok, elsősorban a családokban nevelkedő gyermekek magas száma, a jellemzően szűkös és elégtelen lakásviszonyok, valamint a családok anyagi viszonyait feltehetően nagyban befolyásoló alacsony foglalkoztatási szint még az elérhető adatok szintjén is a gyermekek többségének halmozottan hátrányos szociális helyzetét valószínűsítik. (Neményi-Messing, 2007. 7.)

A szerzők a bekerülés okait vizsgálva a következő megállapítást tették a vizsgált mintára vonatkozóan: a legnépesebb csoportot azok a gyermekek alkották, akiket szüleik elhanyagoltak, a család rossz szociális körülmények között élt, a szülők szenvedélybetegek, illetve a gyerekeket a szülők elhagyták. 624 gyermeket soroltak ide.

A második csoportba azok a gyerekek kerültek, akik rossz szociális körülmények között élnek és ebből fakadóan a szülők elhanyagolták őket. Ide 425 gyermeket soroltak. 320 gyermeket érintett a szülők betegsége vagy halála. 309 gyermek esetében saját deviáns viselkedése miatt került sor a kiemelésre. Az utolsó csoportot azok a gyermekek alkották, akiket szüleik bántalmaztak, esetleg szexuálisan zaklattak. 190 gyermeket soroltak ide a kutatók. A szakellátásba került gyermekek elhelyezésére vonatkozóan a következőket állapították meg:

A gyermekek elhelyezésekor tehát úgy tűnik, hogy – a gyermekvédelmi törvény céljaival ellentétben – nem a gyermek legfőbb szükséglete és érdeke az egyetlen irányadó, meghatározó szempont, hanem a döntést a meglévő struktúra és intézményrendszer adottságai és gazdasági megfontolások is befolyásolják. (Neményi-Messing, 2007. 11.) Az elhelyezés körülményeit vizsgálva a kutatók azt találták, hogy a mintába került gyermekek felét gyermekotthonban helyezték el. A kamaszokra különösen igaz ez, hiszen mindössze 14%-uk kerül nevelőszülőkhöz.

Az etnikai háttér szempontjából végzett összehasonlítás során az derült ki, hogy a románok tartott gyerekek jelentősen nagyobb arányban kerülnek gyermekotthonba, mint nem roma társaik. A csecsemők között az ő 53%-os gyermekotthoni elhelyezésükkel szemben a nem romák 40%-os aránya áll, hasonlóan nagy a különbség a serdülők esetében (58% szemben a 46%-kal) és ugyan kisebb mértékben, de az iskolakezdők között is túlréprezentáltak a roma gyerekek a nem romákhoz viszonyítva. 35 illetve 30% ebben az ellátási formában. Ehhez képest pedig minden korcsoport esetében azt tapasztaltuk, hogy a nem roma gyerekek nagyobb hányada kerül családszerű ellátásba, illetve kamaszok esetében a feltehetően nagyobb önállóságot és az életre való felkészítés szempontjából elfogadhatóbb életformát nyújtó lakásotthoni elhelyezésbe is (Neményi-Messing, 2007.12.)

A gyermekotthoni elhelyezés során vizsgálták a gyerekek értelmi fejlődését. Az értelmi fejlődés terén a roma gyerekek csak alig fele (47%-a), a nem romáknak viszont 60%-a érte el az életkorának megfelelő, normálisnak feltételezett szintet. Az is beszédes, hogy a nyílás az olló a roma és nem roma gyerekek értelmi fejlettségének megítélésében koruk előreha-

ladtával, míg a csecsemőknél elhanyagolható a különbség, az iskolakezdő korosztályában már több mint 20%-os az eltérés, és mire a gyerekek a felnőttkor küszöbére, legalábbis a pályaválasztás időszakához érnek, már másfélszeres a különbség az értelmileg elmaradott roma és nem roma gyerekek arányszáma között. (Neményi-Messing, 2007. 14.)

Herczog Mária és Kőműves Ágnes a bűncselekményt elkövetett gyermekkorúak szakellátásba kerüléséről folytatott kutatást, aminek keretében megállapítható volt, hogy esetleges, hogy a bűncselekményt elkövetett gyerekek közül ki kerül be a szakellátásba, mint ahogy az is, hogy hová kerül, és mi történik vele. Sajnos sem a gyerekotthonok, lakásotthonok, sem pedig a különleges gyerekotthonok – ahol szintén készült adatfelvétel és interjú is – nem rendelkeznek olyan programokkal, amik ezt a nagyon sok szempontból speciális szükségletű gyerekcsoportot céloznák meg, vagy érnék el. Mindenedig nem készült olyan utánkövetéses vizsgálat, ami mutatná az elvégzett munka eredményességét, eredménytelenségét. A vizsgálatból az derül ki, hogy az intézményekben dolgozó szakemberek meglehetősen borúlátóak, lévén két év után vissza kellene gondozni a fiatalokat, de nem nagyon várják őket sehol, és sem a szakellátás, sem az alapellátás sem nyújt további segítséget, iskolai kilátásaik pedig nagyon szerények, ha egyáltalán van esély arra, hogy elvégezzék 18 éves korukig a megfelelőt. (Herczog-Kőműves, 2007)

■ ÖSSZEGLÉS

A kutatók módszerként kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt választottak. Gyakran alkalmazott módszer a dokumentumelemzés, a rendelkezésre álló iratanyagok áttekintése. A legtöbb kutatás az állami gondozottak társadalmi integrációját vizsgálta. Az önálló életkezés problémái rögtön láthatóvá válnak számunkra, míg az otthonban élő gyermekek problémáival kevéssé szembesülünk. A kutatások eredményei éppen ezen a területen nem mutatnak áttörő változást. A gyermekotthonok, lakásotthonok létrejöttével egy jelentős szervezeti átalakulás ment végbe a gyermekvédelemben, de a fiatalok társadalmi integrációjának problémája maradt. Az 1997 előtti kutatások Hanák (1985), Novák (1985) Strausz (1990) és az 1997 utáni kutatások is Szikulai (2004), Rácz (2006) hasonló problémákról számol be. Nehezíti a fiatalok társadalmi integrációját az alacsony iskolai végzettség, a munkanélküliség, a lakásszerzés problémái, az önállóság kialakításának hiánya, a pénzügyi nehézségek.

A kapott eredmények indokolják a további kutatásokat, amelyek feltárhatják, hogyan lehetne hatékonyabbá tenni a gyermekotthoni/lakásotthoni nevelést, milyen módszerek alkalmazására lenne szükség ahhoz, hogy a fiatalok társadalmi beilleszkedése zökkenőmentesebb legyen.

Rákó Erzsébet

■ FELHASZNÁLT IRODALOM

Arató Domonkos – Csizmadia Sándor – Szabó Erzsébet (2002): *Nevelőotthon típusok összehasonlító vizsgálata*. www.fernevtan.hu 2006. 06.02.

Gergely Ferenc (1997): *A magyar gyermekvédelem története (1867-1991)*. Püski Kiadó, Budapest.

Herczog Mária (1997): *A gyermekvédelem dilemmái*. Pont Kiadó, Budapest.

Havas-Herczog-Neményi (2007): *Fenntartott érdektelenség Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben* Kutatási beszámoló Európai Roma Jogok Központja.

Hanák Katalin (1983): *Társadalom és gyermekvédelem*. Akadémiai Kiadó Budapest.

Hanák Katalin (1985): *A volt állami gondozottak társadalmi beilleszkedése* IN Kósáné Ormai Vera, Münnich Iván (szerk.) (1985): *Szocializációs zavarok-beilleszkedési nehézségek*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Hazai Vera – Volentics Anna (1986): *Sajátos élethelyzet-sajátos életmód* Nevelőotthoni életmód egy időmérleg- vizsgálat tükrében. *Pedagógiai Szemle*, 1986. 3. sz.

Hazai Vera (1984): *Nevelőotthoni csoportok szociometriai vizsgálata*. In.: *Gyermek- és ifjúságvédelem* 1984. 3. sz.

Herczog Mária, Hodosán Róza, Rónainé Falusi Mária: *A 0-3 éveseket gondozó intézetekben végzett kutatásról*, Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet, Budapest, Kézirat.

Herczog Mária (2005): *Gyermekvédelmi kézikönyv*, KJK-Kerszöv, Budapest.

Herczog Mária (2007): *Gyermekbántalmazás*, Complex-Kiadó, Budapest.

Herczog Mária (2002): *Bántalmazás miatt szakellátásba került fiatalok*. IN: *Társadalmi befogadás 2002*, szerk.: Hodosán Róza, Kapocs könyvek 5. Budapest, 2007.

Herczog Mária-Neményi Mária (2007): *Roma gyerekek a gyermekvédelemben*. In.: *Család, gyermek, ifjúság* 2007. évi 6. sz.

Novák Mária (1987): *1987 – hajléktalanok éve*. *A volt állami gondozottak főbb lakásjellemezői*. *Gyermek- és ifjúságvédelem* 1987. évi 4. sz.

Örkény Ágota és mtsai (2005): *Kutatási beszámoló drogfogyasztás állami gondozott fiatalok körében*. www.icsszem.hu/main.php?folderID908 2006. 05.02.

Neményi Mária-Messing Vera (2007): *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség*. Kapocs, 2007. február.

Pataki Ferenc (1986): *Javaslatok a társadalmi makrofolyamatok befolyásolására*. IN: *Andorka és mtsai (1986): Beilleszkedési zavarok Magyarországon*. Kosuth Kiadó, Budapest.

Rác Andrea (2006): *A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe*. IN: *Kapocs*, 2006. augusztus 29.

Strausz Györgyné (1990): *Nagykorúvá vált állami gondozottak társadalmi beilleszkedése*. IN: *Gyermek- és ifjúságvédelem*, 1990. évi 4. sz.

Szikulai István (2004): *„Nem szeretném, hogy befejeződjön”* A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata. *NCSSZI*, Budapest.

Veres Sándor – Brezovszky László (1990): *A képzettségi hátrányok okai az állami gondozottak körében*. IN: *Gyermek- és ifjúságvédelem*, 1990. évi 1. sz.

Vidra-Szabó Ferenc (2000): *„Soha többé nem megyek haza”*. In.: *Esély* 2000. évi 5. sz.

Zsámbéki Eszter (2004): *A lakásotthonban élő gyermekek helyzete*. IN: *Család, Gyermek, Ifjúság* 2004. 2. sz.

Merre visz az út?

■ A PEST MEGYEI BEZÁRT KISGYERMEKOTTHONOK VOLT LAKÓIRÓL SZÓLÓ UTÁNKÖVETÉSES VIZSGÁLAT ÖSSZEGLŐ TANULMÁNYA /II. RÉSZ/¹

Lapunk 2008/2. számában azonos címmel jelent meg a tanulmány első része, amelyben szó esett az elmúlt évek törekvéseiről és részleges eredményeiről, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a rendszer hibáit és gondjait vélhetően hosszabb idő alatt lehet csak korrigálni, változtatni. Az elhivatott szakemberek természetesen türelmetlenek, hiszen gyermeki életek, sorsok függenek attól, a társadalom azon belül az arra hivatott döntéshozók és szakemberek átérzik- és megértik-e a problémák fontosságát. Mikor lesz egyértelmű a gyermekvédelem minden szereplőjének, hogy esetleges késlekedése, nem alapos helyzetismerete, félreértett szerepe emberi életek alakulásának, esetleg kiskiklásának meghatározó szereplőjévé teszi. A szakellátásba került kisgyermekek – és az onnan kikerülők - még inkább körültekintő, fokozott gondoskodást, támaszt, segítséget igényelnek, hogy hátrányos helyzetük miatt ne kerüljön növekedésük, felnőtté válásuk, életkezdési esélyeik veszélybe, ellátásuk során ne szenvedjenek helyrehozhatatlan károsodást. Az előző részben sorra vettük a közelmúlt kutatási eredményeit és a mai napig megválaszolatlan kérdéseket. Az aktuális vizsgálat fényében kifejtettük az interjúk alapján kibontakozó tapasztalatokat a gyermekek közösségbe-családba kerülési, fejlettségi állapotáról és a beiskolázási nehézségekről, iskolarendszerbeli gondjairól. A tanulmányt a felnőtt gyermekek életével, és a kötődések, kapcsolatok elemzésével folytatjuk.

■ VISSZATEKINTÉS

Az előző részben közölt interjúk megmutatták, hogy milyen komoly megterhelést jelent a gyermekek számára az iskola. A tanulási gondok majdnem általánosak, a már felnőtt gyermekek esetében a visszaemlékezések szerint a legtöbbjük esetében fordulópontot jelentett életükben. Majdnem mindannyian úgy em-

lékeznek vissza, hogy nagyon rossz volt, nem szerették a tanulást, folyamatos problémáik voltak, hol a tanáraikkal, hol a társaikkal, több iskolaváltás történt, a gondokkal menekültek egyik helyről a másikra. Egyértelmű, hogy szinte minden esetben a tanulási nehézségek által kiváltott magatartási viselkedési zavarok állnak a nehezen kezelhető gyermekek mögött. Helyzetüket csak súlyosítja, hogy családi, gondozási körülményeik miatti hátrányuk az iskolákban nem csökken, sőt, kijelenthető, hogy erősödik. Interjúalanyaink között a rendkívüli az átlagos, normál életmenet és iskolavégzés, továbbtanulás. Az ilyen esetek többségében jó képességű gyermek és harmonikus, kevés gondozóhely váltással járó nevelőszülői kapcsolat áll a háttérben. A már jelzett tanulási, iskolavégzettségi mutatók jelzik ezt. Az számít kivételnek, ha egy minden tekintetben hátrányos

¹ Készült: a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Gyermekvédelmi Főosztályának megbízásából. A vizsgálatot a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet készítette. A kutatás vezetője és e cikk szerzője: Hodosán Róza. A szerző köszönetet mond mindazoknak, akik munkájukat segítették azzal, hogy lehetővé tették törvényes keretek között az irattárakban való kutató munkát, interjúkat adtak, életük nehéz és küzdelmes szakaszait megmutatták, leküzdötték bizalmatlanságukat, és olyan sorsokat mutattak meg, amelyek mindannyiunk számára okulással szolgálhatnak.

helyzetű gyermek kerül az iskola falai közé, s ott szakértő segítséget, hozzáértést kap a pedagógustól viselkedési, tanulási zavarai kezelésében, leküzdésében. Kisebbségben voltak azok a fiatal felnőttek és gyermekek, akik a hozzáértő, odafigyelő pedagógus és a nevelőszülő együttes segítségével leküzdötték induló hátrányukat, különösebb problémák nélkül vészelték át az alap-, és középfokú oktatást. A többségében nevelőszülői aktivitástól, képzettségétől, hozzáértéstől, törődéstől függött, hogy ezeket a hátrányokat milyen sikerrel küzdik le. Az interjúk bizonyítékok arra, hogy rendkívüli erőfeszítést igényel részükről a gyermekek iskoláztatása, s ebben a harcban a pedagógus nem nyújt segítséget számukra. A törvények által adott lehetőségek ugyan rendelkezésre állnak, azaz a szakértői vizsgálatok speciális pedagógiai lehetőségeket javasolnak, amit főleg az utóbbi időben igénybe vesznek, de a pedagógusok napi gyakorlata nem reagál a hátrányos helyzetből induló gyermekek gondjaira ezekben az esetekben. Megdöbbentő az a pedagógiai hozzá nem értés, amivel interjúalanyaink iskoláztatásuk során találkoztak.

■ FELNÖVEKEDETT GYERMEKEK

Az iskola, a gondozó helyek meghatározó szerepét az időközben felnövekedett gyermekek egyéni életsorsával követhetjük nyomon. Az alábbi interjú részlet egy 19 éves lány iskoláiról szól a nevelőszülő elmondása alapján. 18 évesen fejezte be a 10. általános iskolai osztályt, összesen 9 iskolában. Először csak magatartási gondok, csúnya beszéd, indulatosság, fegyelmezési problémák jelentek meg, majd felső tagozattól tanulási problémák is. Minden típusú tanulási lehetőséget kipróbáltak, ennek ellenére sohasem motiválta a tanulás az amúgy jó képességű, átlagon felüli érzékenységu lányt.

„...hét és fél éves volt, mikor iskolába kezdett járni. És akkor kezdődött az egész. Eleve a tanító néni nem szerette, meg nem egy gyerekcentrikus iskola volt. De kénytelenek voltunk oda írtni, mert a Cs. utcai iskola bezárt. Nem tudtunk vele dűlőre jutni. Kezdődtek először a magatartási problémák. Elkezdett csúnyán beszélni az iskolában, s aztán később itthon folytatta. Mindig ki-mondta, amit gondolt, indulatos volt, még ma is előfordul. Jöttek a kitörései, akkor összevesztünk, még ma is. Alsóban a tanulással nagyobb bajok nem voltak, de ötödiktől jöttek ezek a gondok is. És akkor kezdődtek az iskolaváltások. Összesen 9 iskolában végezte el a tíz osztályt.”

A 19 éves lány ugyanannál a nevelőszülőnél élő, nevelt testvéréről beszél, aki egyetemre jár:

„Fikázza a másikat, kijelenti, hogy ő mekkora nagy szám, mert egyetemre jár, a másikat meg lenézi, mert most munkaügyi hivatalba jár. És akkor mi van, attól még ugyanolyan vagyok, mint ő. Neki könnyebb volt minden, de csak azért, mert jó tanárai voltak. Meg ő igazából alkalmazkodóbb is, mint én. Mert ő igazából nem mondja ki mindig, amit gondol, tőkre mást mond. Nekem sok rossz tapasztalatom volt, mindig rosszabbat mondok magamról, meg sok mindenről, amit nem is úgy gondolok. Nincsen kisebbségi komplexusom, meg ilyesmi, csak zavarban vagyok, na, hát akkor most mi van azzal? Lehet, hogy nem vagyok igazából beképzelt, de egyszóval önimádó vagyok, ugyanolyan vagyok, mint egy átlag tinédzser, szerintem. Jó, lehet, hogy már

nagykorú vagyok, de csak papíron. Igazából nagyon szókimondó vagyok, és igazából nem is az a gond, hogy szókimondó vagyok, csak annyi, hogyha fölbasszák az agyam, vagy valami van, akkor nem értelmesen beszélek hozzájuk, hanem kurva anyád, dögöljél meg. De hogyha én ezt szépen mondanám, akkor meghallgatnának, csak hát nem szépen mondom, ezért azt mondják, né már mekkora hülye. Meg káromkodok, meg pofázok jobbra-balra, lehet, hogy ezért nem hallgatnak meg az emberek. Lehet, hogy ezen kéne változtatnom. Mert, ha elmegyek egy munkaügyi hivatalba, akkor azért megpróbálok rendesen beszélni, tehát így normálisan artikulálni, meg ilyen hülyeségek, ha akarom, akkor megy. De nem akarom, hogy mindig menjen, mert akkor olyan lennék, mint egy átlagember. Én más vagyok, mint a többiek, csak rám kell nézni.”

(feltűnő hajviselet és öltözködés, valamint viselkedés)

A lány nevelőszülei abban reménykednek, hogy miután abahagyta a szakiskolát, ahol pincérnek tanult, a munkaügyi központ közreműködésével esti iskolában valamilyen szakmát tudnak szerezni. Bolti pénztáros, vagy eladó állást keresnek. Ugyanakkor a lobbanékony természete, valamint a csúnya beszéde miatt félnek, hogy nehezen fog hosszabb időre állást találni.

A 19 éves lány:

„Ja, igazából én egy könyvmoly vagyok, csak jól tagadom, tehát így rám néz az ember, és akkor: ez biztos nem olvas, biztos primitív, biztos hülye. Miért gondold, hogy rólad egyből ezt gondolják? Honnan tudjam, mert mindenki úgy néz rám, mintha egy idióta lennék, de most komolyan, megnézik az utcán, mert ilyen a hajam, hát most kinek mi köze ahhoz, hogy milyen a hajam? Voltunk múltkor buszon, és beszéltek a buszon, hogy milyen a hajam. Hát öcsém, hozzájuk se szóltunk, meg semmi, hogyha én tiszteletben tartom azt, hogy nem szólok hozzá, akár milyen rossz a véleményem róla, akkor ő ne pofázzon szerintem be nekem, ameddig én tiszteletben tartom a másikat. És akkor mit csináltál, amikor beszólt? Semmit, oda akartam menni pofázni, csak ő meg az anya leállítottak, hogy szarjam le, és utána leszartam.”

A nevelőszülők teljes érzelmi biztonságot és szeretetet adnak a lánynak, amivel ő tisztában van. Ugyanakkor eddigi élete alapján nehéz lesz önálló életpályán elindulnia. Iskolaváltásai sorozatos tanulási és magatartási problémái miatt történtek. A lány sok iskola típust kipróbált (alapítványi iskolát is), ennek ellenére volt olyan, ahova csak két hétig járt, de volt magántanuló is. De megemlítendő, hogy volt két jó éve egy sajátos nevelési igényű iskolában.

Ott problémái ellenére nem voltak alapvető gondok. De azután is több iskolát próbáltak, de folyamatos gondok voltak, nehezen és túlkorosan fejezte be a 10. általánost. Sajnos a szakiskolát nem. Stabíl háttér nélkül, sorozatos kudarcával rosszabb helyzetben lenne.

Ugyanebben a nevelőszülői családban felnövekvő zsámbéki gyermek jelenleg az egyik legjobb egyetem első éves hallgatója. Nem voltak tanulási gondjai, nem kellett iskolát váltania. Szerette tanárait és társait. Nem kiemelkedő tanuló volt, de kiegyensúlyozottan vette az akadályokat. A vártnál jobban sikerült az érettségije, így került egy jó nevű budapesti egyetemre. Gyerekorvos szeretett volna lenni, de nem merte megkísérelni a

felvételit, a jelenlegi tanulmányaiban nincs igazi motiváltsága, de eltökélt abban, hogy elvégzi.

Hagyományos nevelőszülők nevelik őket, akik elsősorban érzelmi okok miatt választottak az otthonból két gyermeket, és saját gyerekként bánnak velük. Az apa kisgyermekként ugyanabban az otthonban nevelkedett. Számukra fontos volt az az állami támogatás, amit a nevelt gyermekekért kaptak. Mindketten szakmunkások, jelenleg is aktívak.

A következő interjúalany 21 éves lány, jelenleg egyetemista, nappali szakon, hivatásos nevelőszülőkhöz került egy másik hasonló korú lánnyal, akit testvéreként szeretett. A nevelőszülők egy akkor már idősebb gyermeket örökre fogadtak, őket nem. Szerinte csakis a pénz miatt nem tették meg velük ugyanazt, az interjú alapján ez feldolgozhatatlan volt számára. 15 éves koráig élt velük, majd megszökött, több gondozóhelyváltása, öngyilkossági kísérlete volt. Három évig drogozott. Szerette nevelőszüleit, de nem mert visszamenni a szökés után, azt gondolta, nevelőapja nem akarja. Még ma is bántja ez a dolog. Gimnáziumba szeretett volna járni, de nevelőszülei szerint az nem ad szakmát, ezért kereskedelmi szakközépbe kerül, amit 5 év alatt elvégzett, mindig jeles, kitűnő tanuló volt. A problémák idején leromlott, majd negyedikben újra tanult, felvételi az ELTE-re azonnal sikerül. A nevelőszülői kapcsolatról, nevelőapjáról a következőket mondja:

„Valahogy engem nem bírt, én nem tudom. Valószínűleg az a baj, hogy nagyszájú voltam. Az a baj, hogy nevelőapám olyan volt, hát idősebb emberről van szó, 60 akárhány éves most már, és ugye náluk a családban az volt a szokás, hogy amit a férfi mond, az úgy van. Tehát és nekem véleményem nem lehet, én csak azt mondhatom, hogy igen, úgyhogy elég furcsa ember volt. Nem voltak barátnőim, nem igazán engedtek sehova, az osztálytársaimon kívül nem igazán, és azokkal se voltam annyira jóba. Ugye mert soha nem csináltam velük közös programokat, mert ugye azt mondták, hogy fiatal vagyok ehhez, nem engedtek sehova, nem voltak barátnőim. ... Elszöktem, eljöttem iskolába. Nem mentem haza, igazából csak bolyongtam, és nem tudtam, hogy mit tegyek. Ez néhány nap volt, aztán gyorsan megtaláltak. Amikor megtaláltak, bevittek a gyámügyre C.-re, és akkor mondták, hogy felhívták a nevelőszüleimet, hogy hát még 3 hónap legalább, hogy ott kell lennem, mert azt csak úgy lehet elintézni, hogy másik nevelőszülőhöz kerüljek. De a nevelőapám meg azt mondta, a telefonba, hogy ide be ne tegye többet a lábát, aztán gyorsan találtak egy másik nevelőszülőt. ... Az a baj, hogy akkor még 15 éves voltam, és én azt hittem naivan, hogy majd elkerülök egy másik családhoz és majd megint szeretni fognak, és mennyire jó lesz, én ebben reménykedtem. És akkor megérkeztem az első, meg a második nevelőszülőhöz, és rádöbentem, hogy nem így működik.”

A mai napig bántja, hogy megszakadt ez a kapcsolata, de sem ő, sem a nevelőszülők nem tettek lépéseket ennek rendezésére. Sok rossz élménye mellett: „...az volt a legrosszabb élményem, hogy amikor így ültem bent az irodában, és felhívták a nevelőszüleimet. Hogy húzzak el, hogy menjek legalább egy rövid időre, és az, amit hallottam a telefonban, ordibált nevelőapám, az.”

Legjobb barátja, akit testvérenek tekint, a másik nevelt lány vele tartja a kapcsolatot. Vér szerinti apja meghalt, anyját megkereste.

„Édesanyámmal találkoztam egyszer, én kerestem meg, vagy én kerestettem meg, 16 éves lehettem. Hát nagyon régen akartam már találkozni vele, kiskoromban is arról álmództam, hogy milyen jó lesz, ha találkozok vele, és biztos, hogy majd egyszer el fog jönni értem, és, hogy mennyire jó lesz. Találkoztam vele, és kialakítottam magamban egy képet róla, hogy, hogy nézhet ki, és mikor megláttam, nagyon-nagyon csalódtam. Amikor találkoztam vele ilyen 40 éves lehetett, sokkal többnek nézett ki, legalább 60-nak, le volt fogyva, hát látszott rajta, szóval valószínű, hogy alkoholist, tehát biztosan... Először leveleztünk, s utána végül is lementem hozzá. Hát sok mindent mondott, hogy mennyire sajnálja, és, hogy ezt nem így akarta, és hogy csak azért nem, tehát, hogy ő keresett engem, de nem mondták meg, hogy hol vagyok. Tehát jött ezzel a szöveggel, amit persze én nem hiszek el, mert nem hiszem, hogy, nem örökre adott, tehát. Még ő arra számított, hogy majd én meglátogatom, hogy ez folyamatos lesz, és majd tartjuk a kapcsolatot, és hogy mennyire jó lesz. Sajnos nem úgy lett, ahogy én terveztem. Kért, mondta, reméli, hogy megbocsáttam már neki. Kérdeztem tőle, mert így kiskoromból nincsenek fényképek, ilyen 4 éves koromtól vannak, és kérdeztem, hogy van-e fénykép rólam. És azt mondta, hogy elégette, mert, hogy nem akart rám emlékezni. Ezek után, nem tudom, ja és persze apámra fogta, hogy erről csak ő tehet, de én úgy tudom, hogy igazából akkor is alkohol problémák miatt kerültem el tőlük. Nem foglalkoztak velem ... Féltestvéreim vannak apám részéről, nem is, tudom, hogy hol élnek, úgy tudom, hogy idősebbek, és 5-6 féltestvérem biztos van. Volt valaki, akit így megtaláltak, de azt mondta, hogy nem kíváncsi, mert az apám részéről volt valamilyen rokon. Kérdezték, hogy szeretnék-e valakivel fenntartani kapcsolatot, és hát persze. Az úgy volt, hogy azt hiszem 12-13 éves koromban volt egy felülvizsgálat, amikor elvileg úgy volt, hogy az édesanya is ott lesz, de akkor nem jött el, azt hiszem, akkor vetették ezt fel nekem először. 12-13 lehettem, hogy akkor lehetőség van arra, hogy akkor, vagyis szeretnék-e találkozni valamelyik családtaggal, de édesanya nem jelent meg. Meg igazából nem is akartam, mert végül is a nevelőszüleimet szerettem, biztos rosszul esett volna nekik valamilyen szinten. Ha szóba került, mindig lehoradták, hogy milyen anyám van.”

A legnehezebb időszakáról, amikor kábítószerrel, majd öngyilkossági kísérlete volt, a következőket mondja:

„...18 éves koromtól kezdve másfél évig elég keményen drogoztam, hát ugye igazából azért kezdtem el, mert elegendő volt mindenkiből, és mindenkiből, és végre egyszer boldog akartam lenni. És az volt a célom, hogy így tönkretegyem magam, és ettől úgyis meghalok, és minél hamarabb, és legalább boldog vagyok. ... Folyamatosan írok naplót, és néha így visszaolvasom, és teljesen leírtam azt, hogy kipróbáltam először, és utána leírtam azt, hogy ez nagyon tetszik nekem, és nem akarom abbahagyni, mert végre egyszer boldog vagyok, amikor beveszem, és úgy érzem, hogy mindenki szeret, és nincs semmi problémám. És akkor ezt nagyon keményen nyomtam. Igazából majdnem mindent kipróbáltam, kivéve a heroint. Ecstasyt, meg olyan társaságba is keveredtem, ahol még jobban belevittek, bulikba jártam, és pont ez miatt is 5 év alatt végeztem el a középiskolát. Hát én nagyon tönkretettem magam, huh. Elkezdtem, nem tudom így, pont a 18. születésnapomon vettem be az elsőt, egy barátnőm hozta, mindig

erről beszélt, akkor miért ne. És kipróbáltam, utána folyamatosan minden hétvégén, akár hétköznap is, amikor csak lehetett, amikor csak volt, töménytelen mennyiségben, tehát nem az volt a lényeg, hogy jól érezzem magam, nem mindig az volt, hanem minél többet, és minél tovább tartson, és volt, hogy ilyen 2-3 napos bulikban voltam. És utána persze jöttek a depressziós napok, még rosszabb volt. Abból állt az egész hetem, hogy a hét elején szenvedtem, utána meg vártam a hétvégét, hogy mikor mehetek buliba. Hát utána ugyebár bekerültem abba a társaságba, és akkor elkezdtem árulni. Jól meg lehetett belőle élni, tehát így jó volt, csak egyszer megijedtem, mert volt egy razzia, és utána kezdtem el gondolkodni, hogy ezt abba kellene hagyni. És barátnőim is mondták, meg beszéltek velem, hogy ne így akarjam élni az életem, és, hogy mennyire tönkretelhetem magam. És akkor így érettségi előtt, a negyedik félévem nagyon rossz lett pont ez miatt, és az igazgatónő beszélt velem, hogy jó lenne, hogyha most már összeszedném magam, mert, hogy nem mehetek érettségizni, és akkor kezdtem el tanulni. És akkor is hagytam abba. Igen, elgondolkodtam, hogy ez nem fog menni, és abbahagytam, tudtam, hogyha ezt folytatom, akkor nem lesz belőlem semmi, meg már éreztem azt, hogy tönkrementem. Ugye az érettségi, abban a félévben nem is voltam bulizni, nem is nagyon mentem, még véletlenül se, nehogy, hogy így megkívánjam, vagy elcsábuljak, és érettségi után volt még egy buli, akkor így megint egy picit drogoztam, aztán így nem, utána abbahagytam.”

A jelenlegi helyzet szerint sikeres volt a drogról történő leszokás. A választott tanulási szakot (szociális munka) szereti, de az egyetem szakmai színvonalával és tanítási módszereivel az adott területen elégedetlen. Mindenképp szeretné befejezni, és még a pszichológia szakot is elvégezni. Azután családot, gyerekeket szeretne. Kapcsolataiban már bizalmatlan, sok csalódás kísérte eddigi életét. Erős, határozott, a továbbiakban minden lehetősége megvan, hogy a saját erejéből rendezze életét. Jelenleg ebben nem számíthat senkire.

A következő interjúalanyunk, a 20 éves fiatal jelenleg nevelőszüleiével él, betanított munkásként dolgozik. Két felnőtt korú vér szerinti lánya mellett 3 fiúgyermeket nevel, egyik még kis-korú, rokon gyermek. Mint saját gyermeket nevelik őket. A következő interjúrészletben a nevelőszülő a kisgyermekkorú jellemzőit mutatja:

„Két és fél éves, nagyon zárkózott kisfiú volt. A társaságban, a csoporton belül is külön félrehúzódott sarokba, és egymagában játszott. Már akkor kijött rajta az, hogy egy igen zárkózott, és igen nehezen oldódó gyerekről lesz szó. Hát akkor még annyira nem voltam okos, mint most, hogy ilyen korai fejlesztés, meg ilyeneket ki lehet ám bumlizni, és nagyon-nagyon sokat segít a gyereken, és a fejlődésén. Amennyit tudtam, akkor is próbáltam alakítani”.

Az interjúk alapján a fiú általános iskolájára pozitívan emlékszik vissza, szerette a tanárait, társait, jól érezte magát. Először normál iskolában kezdett, erre nem emlékezett, s a nevelőszülő onnan vitte át őt könnyített tantervű iskolába. Egy sikeres váltás volt, a gyermek teljesen megváltozott. Az okokról, az új iskoláról a következőket mondja:

„Hát úgy volt, hogy ő normálba kezdett, és aztán, szóval történtek itt az iskolában olyan események, amik arra ösztönöztek, hogy egy könnyítettbe vigyem át a gyereket ahhoz, hogy sikere le-

gyen, hogy legyen kedve tanulni. Akkor átvittük őt, tehát kértem ezt a bizottsági vizsgálatot, és akkor ők azt mondták, hogy javasolják. Lehülyézte a tanárnő az egész osztály előtt, meg a gyerek maximalista. Annyiból maximalista, hogy pl. az a karika azt szabályos, pontos milliméterre karika legyen, és bizony ő képes volt a füzetét átrádirozni, azért, hogy az igazán olyan legyen, mint az előírás. Neki a reáltárgyak elég nehezen mentek. A matekkal, ezekkel mindegyik nagy probléma volt, de végül is nagyon jól jártunk, mikor átkerült ebbe a budafoki iskolába. Itt gyógypedagógusok vannak, és mai napig állítom, hogy olyan tanárok, akik tanárok, tehát azt lehet mondani, mert szívvel-lélekkel csinálják. Mikor átkerült, megváltozott. Nem lett zárkózott, nyitott lett a gyerek, minden programban részt vettünk az iskolában, ami volt, a kirándulástól kezdve a farsangig. És ő egészen 10.-ig oda járt, és állítom, hogy az egy olyan iskola, hogy nagyon kár lenne, ha esetleg bezárnák, mert ott tanárok vannak.”

10 osztály elvégzése után cukrász szakiskolába került, amit rövid idő után abbahagyott, pedig nagyon szerette volna ezt a mesterséget kitanulni. Az iskola abbahagyásának igazi okairól a nevelőszülő nem tud:

„... utána ő eldöntötte, hogy cukrász lesz, s az neki nagyon nehéz volt. Azok közé került, akik normál iskolában végeztek, ő aztán abba is hagyta, elment betanított munkásnak. Nem igazán mondja el, hogy mi volt az iskolában. Csak annyit mond, hogy cikizték az osztálytársak. Nem mondja konkrétan, csak azt mondta, hogy bántották szóban. Most, hogy tettelegesség is volt-e, azt se tudom. Akkor 1 hónapig itthonról elment úgy, hogy megy az iskolába, aztán valahol elkobászolt a lelkem, úgyhogy már csak az iskola értesítőjét kaptuk meg, hogy a gyerek nem jár ez és ez óta iskolába. Na most innentől kezdve már akkor azt mondtam, akkor döntse el, hogy ő mit akar. Én elleneztem azt, hogy cukrász legyen, épp azért, mert tudtam, hogy ő milyen. Én valami olyan munkát, tehát olyan szakmát kerestem volna, amibe ráér szöszölni nyugodtan, nem kell hajtania magát, ő nem hajlott rá. Most betanított munkás, azóta dolgozik. Itt elviselik az ő lassúságát, mert hozzá kell tenni, hogy borzasztó lassú. 5000-szer megrág valamit, mire elindul. Szóval borzasztó, eleve olyan lassú temperamentumú, ő Pató Pál úr, ráérünk arra még. Evvel nem lehet mit csinálni, ő neki az alaptermészete ilyen. Tehát ha piszkálom, ha bántom, akkor se lesz jobb, maximum az ellentétet szítom, annak meg nincs értelme. A család elfogadta olyannak amilyen, ezen változtatni nem lehet, innentől kezdve nem lehet mást csinálni”.

Az iskolai menekülésről többet megérthetünk, ha a fiú interjúrészletét megnézzük:

„... Nem úgy alakult, ahogy én azt elképzeltem. Úgy képzeltem az egészet, hogy kezdődik egy bajnokság - ez csak egy hasonlat -, és ugye mindenki nulla ponttól kezd a bajnokságot, mindenki a nulláról kezd. Én bekerültem ebbe a bajnokságba, csak az az érdekes, hogy csak én kezdtem nulla ponttól, a többiek már mind 100 pontnál jártak, és nekem fel kellett zárkózni hozzájuk. Mert ők ezeket a vendéglátói tantárgyakat már két éve tanulták. És nekem fel kellett hozzájuk nőm. Pl. angol nyelvet választottam, azt szerettem, és kiderült, hogy ők már az 5.-től kezdve, ők már 5 éve tudnak angolul. Én meg mondtam, hogy hát én semmit. Én nem így képzeltem el, fel kellett volna zárkózni, mondjuk. Volt az angol óra, hát ott jól ki tudtam magamat magyarázni. Azt mondták, mindenki

mondjon egy mondatot angolul. Hát azért valamennyire el tudtam ott igazodni, persze senki nem jött rá, hogy én nem tudok, elég jól feltaláltam magamat. Az óra végén kérdezte, hogy ki tanult, és ki csak most kezdi az angolt, az nyújtsa fel a kezét. Én nyújtottam volna fel egyedül, mondom inkább nem. Aztán óra végén odamegyek az angol tanárhoz, hogy megmondjam, tanárnő, én hazudtam önnek, én még nem tanultam, csak ezt a többiek előtt nem akartam mondani, én még csak most kezdem ezt az angolt, nem lehetne nekem külön az alapoktól kezdeni? Nem, nem, nem fiam, vagy most felzárkózol, vagy megbuksz. Ez, ennyi volt, szóval le is tisztáztuk. Az angol tanár is volt valami 25 éves, és mondtam neki, hogy nem tudok angolul, tényleg őszintén oda mentem hozzá, négy szemközt elmondtam neki, és azt mondja, vagy felzárkózol, vagy megbuksz, szevasz. Szóval nekem ez a stílus nem tetszett.”

Az iskolai problémák nyomán a nevelőszülő családban is konfliktusok keletkeztek, a gyermek 16 évesen új nevelőszülői családba helyezést kért, ott fél évig maradt, majd visszakerült magát eredeti helyére.

„...és akkor én elmentem innen, de csak egy fél évre. Azt mondják, mindkettőnknek jót tett ez a szünet, mindenki átgondolta a saját értékét, szerintem ez jót tett mindenkinek. Itt jobb! Ott meg az volt a baj, hogy nem történt semmi. Semmi nem volt, most mit mondjak, hogy egy új család, volt ott egy nyugdíjas öreg néni, meg annak volt egy lebévult férje, ott lakott velük a 35 éves fiuk, akit úgy kezeltek, mint egy 15 éves gyermeket. Szóval, nem az én közegem volt. Az ottani közeg az nem volt jó. És visszajöttem ide, mondtam anyámnak, hogy jönnék vissza ide. Gondolkodás nélkül azt mondta, hogy igen, hát miért ne. Beláttam, hogy azelőtt mikor elkerültem, mégis csak itt nőttem fel, 17 és fél évet nem lehet csak úgy kitorölni az emlékekből. És anyám mondta, hogy ez a legszebb karácsonyi ajándéka, hogy visszajöttem.”

Azóta nincsenek ilyen típusú konfliktusok, a család tolerálja természetét, életformáját. Vér szerinti családjával nincs kapcsolata, édesanyja betegsége miatt került gondozásba. Apai ágon nagyszülők két testvérét nevelik, de vele nem tartják a kapcsolatot, csak kisgyermekkorában látogatták, de 17 éve nem.

„1990 óta nincs is kapcsolata a szüleivel. Ő sem keresi a kapcsolatot. A szülők sem. A szülő akkor megígérte mikor lent voltunk G.-n ezen a bizonyos felülvizsgálaton, hogy hú majd jönni fog, hát, azóta se jön, de még egy levelet se ír. A nővérével megpróbálták fölvenni a kapcsolatot, és ő se reagál. Biztos, hogy bántja ez a dolog, nem is beszél róla. Főleg az bántja, hogy a nővére sem, aki egészséges és mégsem keresi. Elfogadja, hogy neki végül is ez a családja, de biztos, hogy valahol belül nagyon bántja őt, és nagyon fáj neki, hogy nem kíváncsiak rá. Ez 100%, ha nem is beszél róla. Egyszer megemlítette, de aztán azóta, soha. Valahol úgy érzi, hogy kitagadták. Pedig bármikor, ha telefonálnának, vagy jönnének nyitva az ajtóm előttük.”

A jelenlegi nevelőszülő családban kiegyensúlyozottan él, jó a kapcsolata a másik hasonló korú nevelt fiatal felnőttel, gyermekének ő a keresztapja.

A következő hivatásos nevelőszülő, aki jelenleg 3 saját és 4 nevelt gyermeket gondoz. Elmondása alapján a 19 éves lány jó képességű, kezdetekben az iskolai akadályokat könnyen vevő személyiség volt. Élelmiszeripari szakiskolában kezdett, és esti tagozaton gimnáziumba járt. Érettségit akart szerezni. Majd ne-

velési, magatartási problémák miatt iskoláit abbahagyta, bizonytalan lehetőségekkel indul önálló élete. Elköltözött, jelenleg terhes, munkanélküli ő is és vele együtt élő barátja is.

„Alsóosztályban egy tanár tanította őket, különösebb gond nem volt. Első-másodikban szinte kitűnő volt, aztán szép lassan, ahogy nehezebb lett az iskola, nem igazán érdekelte őt. Kisebb csínytevésai voltak, hogy a tanárnak az asztaláról elvette a csokit, vagy radírt, ilyesmit, én ezt nem gondoltam, hogy ez olyan fontos dolog. Egészen addig, míg felső iskolás, ötödikes vagy hatodikos volt. Az egyik tanárnőtől ellopott 10.000.-Ft-ot. Mint utóbb kiderült nem magának, hanem két fiúnak, akik petárdát vettek belőle, ez így szilveszter előtt volt, tehát ő egy fillért nem kapott a dologból. Akkor nagyon kiborult nálam a bili. Behívtattak az iskolába, ez volt az első ilyen nagyobb dolog. Utána se volt egészen addig, míg az utolsó évben az iskolában befizették neki a gyerekek a pénzt, és akkor azt nem adta ide nekem. Osztálypénztáros voltam. Nagyon fáj, hogy csúnyán elbánt velünk, mert a végén már az aranyaktól kezdve mindent összeszedett és eladta, meg ilyeneket csinált. Miért, nem tudom.”

A nevelőszülő a mai napig nem érti, milyen okok váltották ki a lánynál azokat a problémákat, amelyek miatt megszakadtak az iskolái, és elköltözött tőlük.

„Itt az utcában kerestem neki gyakorlati helyet. Imádták őt, nagyon aranyos kedves, barátságos, imádták a vevők. Jó kis beszélőkéje volt, szép is volt, okos is volt. Hogy miért történt mindez, nem tudom. Mindene megvolt, mindene, bár biztos nem annyi, mint ahol egyke gyerek van, de megnézhetette, mindenünk van, a számítógépektől kezdve a DVD lejátszók, magnók, HIFI tornyok, mindenünk meg van. És mégse volt elég.”

A barátnőt, a barátokat okolja a történetekért.

„A baráti kör, az utcában egy lány, aki végül is el is rontotta őt az első egy-két évben. Az osztályfőnökkel karöltve megpróbáltuk eltüntetni ettől a lánytól. Itt az utca közepén laknak, egy ilyen nagyon romos házban. A vakolat potyog a házról, alkoholista anyuka-apuka, egyszem lány, borzalmas. Olyan, mint egy fiú, csúnyán beszél, semmi jót nem tudok róla mondani. Megpróbáltuk eltüntetni, ez ment is egy darabig, és én azt hittem, hogy végleg el is tiltottuk, de hát a hátam mögött csak tartotta tovább is a kapcsolatot, és akkor ez, ennek hatására jöttek ezek a lopások. Ő beszélte rá, hogy lopjon tőlem, ő adta az ötletet neki arra, - legalábbis ő ezt mondta nekem -, hogy az osztálypénzből vegyenek el, vegyen el, mert ugye én nem dugtam. Soha eszembe nem volt az, hogy nekem a pénzt dugdosnom kell. Ha kellett nekik valami, egy az, hogy a zsebpénzt adogatom nekik, tehát van nekik mindig pénzüik, a másik meg az, ha valamire szükségük volt szólnak, és akkor kész. És ő ezt kihasználta valahol. Akkor itt van még egy lány, az idősebb tőle, az megint nem volt rá jó hatással. Az meg egy ilyen nagyon-nagyon csavargós típus, és állandóan csalta a M.-t. Én meg mondtam neki, nem azt mondtam, hogy nem mehet, hanem azt mondtam, hogy jól gondold meg. Mikor elkezdte a gimnáziumot, mert két iskolát vinni, mellette gyakorlat, plusz még csavarogni kislányom, azt nem fogod bírni. A fiúzást mondom, ha lehet, mellőzd. Azt nem bírta megállni.”

A nevelőszülő keresi az okokat, hogyan történhetett meg mindez, kicsit visszamegy az időben.

„Jó kislány volt, mondom nagyon jó kislány volt. Mikor szülő-

értekezleteken az osztályfőnöke mesélt osztálytársaikról, az én gyerekem az tündér volt azokhoz képest, amiket ott hallottam. De nem volt teljesen az, mert utólag kiderültek dolgok. Annyira becsapott! Pl. elmesélte nekem egyszer, akkor még itthon lakott, hogy jött haza egyik fiú ismerőssel, és meg akarta csókolni, és ez milyen borzalmas volt. Aztán kiderült, hogy mikor ő innét elment, már nemhogy megcsókolták, hanem már ő mindenben túl volt. Annyira becsapott. A gimnázium is, hogy elmesélte, hogy mi történt, dolgozatot írt, hogy kitolt vele a tanár, mert kihívta őt a táblához, úgy szégyellte magát, mert nem tudta levezetni a példát. És úgy átvért, de annyira átvért. Pszichológushoz is jártunk másfél évig kb. Olyanokat csinált, csak azért, hogy felhívja magára a figyelmet. Először kezdődött azzal, hogy elkezdett fájni a füle, elvittem őt orvoshoz, össze-vissza küldözgettek, és kiderült halláskárosodása van, kórházban voltunk. Kétszer feküdt bent infúziós kezelésem, helyrehozták mindig a fülit, és akkor jött egy olyan, ez már az utolsó év volt, hogy elkezdődött az iskola, megint fájt a füle. Hordtam, vittem, minden héten visszarendelt a doktornő velem, gyógyszerek, kenőcsök, mindenféle vacak, és akkor egyik alkalommal a doktornő, szed ki belőle valamit.

– Doktornő mondom mi az, amit kiszed belőle?

– Azt mondja ez jó kérdés. – de láttam, hogy ideges a doktornő, pedig egy nyugodt idősebb doktornő volt. Aztán végül is mikor kiszedegette mindent, azt mondja, kérdezem a Marcsit, hogy mit rakott a fülibe. Telepakolta gyantával a fülit, csak azért, hogy vele nem foglalkozunk. Akkor a pszichológushoz kezdtünk járni.”

Szerinte a pszichológushoz járásnak nem volt semmi eredménye, ezért abba is hagyták. A sorozatos lopások után, mikor már nagykorú volt, az egyik alkalommal megfenyegette, hogy a rendőrségen fogja feljelenteni, ha nem adja vissza a pénzt. Egy nagy veszekedés kapcsán ő mondta neki, hogy költözzön el.

„Ez úgy történt, hogy mikor kiderült ez a gimnáziumos dolog, én beszéltem az intézeti felügyelőnővel, (gyámi tanácsadó) aki nem hitt nekem, akkor is mondta, hogy adjam meg az iskola telefonját, és fölhívja őket. És fölhívta, és aztán visszahívott engem, és azt mondta, hogy mondd meg a M.-nak, hogy, ha ez mind igaz, amit most megtudtam, akkor nekiállhat pakolni. Ez azt jelentette, hogy mehet, amerre lát, hogy ki van rúgva az intézet kötelékéből. És én akkor bementem a M.-hoz, és mondtam neki, figyelj ide, azt mondta az A. néni, hogy ha ez igaz, akkor pakolhatsz. Azt mondja, akkor pakoljak? Mondom, figyelj, ha ez igaz? Jó, azt mondja, akkor pakolok. Ezzel beismerte, és akkor összepakolt. Nem ért semmit, semmit nem ért.”

Züllöttnek tartja, és nem lát előtte jövőt. Tartja vele a kapcsolatot, azaz ha bajban van, vagy nincs pénze, tőle kér. Jelenleg a barátjával zűrös körülmények között él, a nevelőszülő nem tudja miből, jövedelmük nincs. Rendőrségi ügyeik vannak, de nem tudható, mik. A lánnyal nem sikerült interjút készíteni, a megbeszélte időpontokra nem jött el.

A következő utógondozott fiatal a Petényi otthonból került gyermekével együtt nevelőszülőhöz.

23 éves lány, 15 évesen szülte első gyermekét, akit a lány örökbefogadói a további nevelés feltételeként örökre adtak. 1999-ben titkolt terhesség után szülte második gyermekét, a kórházból gyermekével együtt örökbefogadó szülei visszaadták

a szakellátásba és megindították az örökbefogadás felbontását. A petényi anyaothonban éltek annak bezárásáig.

A hagyományos nevelőszülő elmondása alapján a történet:

„Az anyja el akarta venni a nevét is, de az apja nem engedte, azt mondta, az nem tesz semmit se a latba, úgy szokták meg, úgy fogják hívni. És akkor így maradt meg a neve. Valamennyire tartják a kapcsolatot, bizonyos időközönként volt úgy, hogy fél évig még csak telefon se volt. Jártak itt is a szülők, apja is, anyja is volt itt, aztán végül is úgy alakult a dolog, hogy mikor az anyja, mikor milyen hangulata volt, milyen stádiumban volt. Mert van úgy sokszor, naponta fölhívta ötször, hogy hol vagy, hova mész, akkor engem kért számon, hogy hova engedem. Aztán egyszer megkérdeztem tőle, hogy akkor miért mondtál le róla, ha ennyire számon tartod, hogy hol mikor, hol van. Ha más emberre bíztad a további sorsát, akkor már ne engem kérjél számon, már 16-17 éves lányt nem bírok megváltoztatni. Alakítani, ha ő is úgy akarja, alakulni fog, de ő már megváltozni nem fog. És szerintem azért is maradt itt a N. olyan sokáig, mert én másképp álltam hozzá, végül is jobban megértettem majdnem, mint az anyukája. Az anyja is egy erős akaratú egyéniség, és amíg nem az volt, amit akart, - N. is egy ugyanolyan -, nem egyeztek. Az anyukája nagyon sokáig szeretett volna gyereket, tehát úgy, hogy saját. Hát nyilván ez is probléma, hogy a N.-nek fiatalon két gyereke született. Ez is problémát okozott, és akkor úgy néha megegyeztek, néha nem, néha járt haza, néha nem.”

A lánynak új, stabil kapcsolata lett, ebből született egy kislánya, azóta a volt örökbefogadó szülők szorosabbra vették a kapcsolatot, és azt a gyermeket elfogadják, nagyszülőként gondozzák. A kisfiút továbbra is nevelőszülő neveli, akit nagyon megviselt, hogy édesanyja elment élettársával és a kislánnyal.

„Nem is a képességeivel van inkább baj, hanem a magatartásával, elég verekedős, agresszív. Ezt igazából arra vezetem vissza, hogy az anyja itt volt, de már elment, meg neki nehéz azt megemészteni, az ő kis fejecskéjében, hogy ő miért nem kell oda. Őt nagyon megviselte az, hogy az anyja most már nem mindennap van vele. Itt lakott, együtt voltak. Most az anyja elkerült, és mostanában nem úgy viselkedik, ahogy kellene. Eljön érte, érdeklődik, de ugyanolyan hamar vissza is hozza. Annyira megszokta ő is, hogy itt van, jó helyen van. Szerintem sűrűbben is elvihetné, ők azt mondják, hogy nem bírják anyagilag. Az óvodában mondták, hogy vigyem el a gyereket pszichológushoz, utána hordtam ide a nevelési tanácsadóba, és azt mondta, hogy nem olyan jellegű a problémája. Tehát ő neki belülről jön ez, van neki egy alaptermészet, tehát magyarul a génjeiben benne van az egy kicsit. Lehet őrajta is simítani, meg nevelni, meg alakítani, de majd csak saját magát tudja jóra venni, mint az anyja. Az iskola előkészítőben gond volt vele, az agresszivitásával, mindig ő akart lenni a főnök, meg nem bírta elviselni az egészet. Behívtattak az igazgatóhoz, szégyelltem magam. És akkor mikor hazajöttem már mérges voltam, mondom, figyelj ide R., mindig a szégyent eszem utánad, megkérdezik, hogy hát mit csinálol én veled, hogy ilyen gyereket nevelek. Legközelebb fogom a putyerkádat, és mondom, elvitetlek másik nevelőszülőhöz. Nézett rám a nagy fekete szemével, ilyet még soha nem mondtam neki, csak nézett, és azóta megváltozott. Kicsit behúzza a fülit, farkát, jobb a tanulása is, a félévi értékelése is jó volt. Nehezen bírja, hogy a kislány az anyjával van.”



A 23 interjúzott fiatal felnőtt gyermek esetében néhány kivételtől eltekintve megtaláljuk a gyermekvédelmi gondoskodás alatt élők tipikus életútjait, gondjait, buktatóit, küzdelmeit, és kevés alkalommal sikereit. Bár nincs összehasonlító vizsgálatunk, mégis az idevágó kutatások² egyértelműen azt jelzik, hogy a nevelőszülőknél élő gyermekek még így is kevesebb traumával, nehézséggel tudnak felnővekedni. Interjúink bizonyítják, hogy mindnyájan magukon viselik a csecsemőotthonban szerzett fejlődési hátrányaikat, amik még igazi szakmai hozzáértéssel és törődéssel is nagyon nehezen kezelhetők. Az is bebizonyosodott, hogy ez a fejlődési hátrány egyértelműen megjelenik tanulási és magatartási zavarokban, ami életlehetőségeiket korlátok közé szorítja. S abban az esetben, ha mindez a szakértelem és törődés kevésbé intenzív, vagy esetleg elmarad, csak kevés esetben vezet átlagos, kiegyensúlyozottnak mondható életúthoz.

■ A GYERMEKEK VÉR SZERINTI CSALÁDJUKHOZ VALÓ KAPCSOLATAI, PROBLÉMÁI

A gyermekvédelmi törvény előírja, hogy a nevelőszülőnél élő, családjából kikerült gyermeket lakóhelyéhez minél közelebb helyezték el, és ha nincs kizáró ok, akkor a családjával szoros kapcsolatot tartson. A nevelőszülői munkakörbe beletarto-

zik, hogy a hozzá kihelyezett gyermek és a szülők kapcsolattartását elősegítse, fenntartsa, és mindent megtegyen, hogy a szétválasztott család újra egyesüljön. Vizsgálatunk megerősíti az országos kutatások és vizsgálatok³ által már megállapított tényt, hogy nagyon sok esetben mindez nem történik meg, sőt kifejezetten a nevelőszülő magatartása, szándéka nehezíti, sőt akadályozza a kapcsolattartást. Különös hangsúly tevődik a testvérkapcsolatok jelentőségére, mint olyan kapcsolatra, amelynek tartós hatása van a gyermek életében, s elmaradása életre szóló negatív következményeket válthat ki.

Az interjúk alapján kijelenthető, hogy egyetlen esetben sem találtunk problémamentes kapcsolattartást, de érzékelhető különbséget figyelhetünk meg a korábban bezárt otthonból kikerült gyermekek kapcsolattartási gyakorlata és a néhány éve bezárt otthonok gyermekei kapcsán.

- A már felnővekedett, vagy utógondozás alatt lévő fiatalok között egy kivétellel senki nincs, aki vér szerinti szülei, vagy nagyszülei, valamilyen kapcsolatot tartana.

- A zsámbéki, korábbi bezárás nyomán az együttes testvér-elhelyezés a vizsgált esetekben nem jelentett a gondozó hely kiválasztásában elsődleges szempontot. Néhány esetben növekedtek együtt testvérek. Az iratanyagok alapján már az első tanul-

² Józsa Viktor: *Kinek jó és kinek kell a gyermekotthon*, *Család, Gyermek, Ifjúság* 2005/5.

Józsa Viktor: *Mit tegyünk és mit ne tegyünk a gyermekek érdekében*, *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2006/2.

Krámer Veronika-Szotyori Nagy Viktória: *Intézményben élő gyermekek: megelőzés és alternatív gondoskodás*, *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2005/5.

³ Kráľné Szabó Piroška: *Gondolatok a nevelőszülők és a vér szerinti szülők kapcsolatáról*, *Család, Gyermek, Ifjúság*, 1999/5.

Bagdy Emőke: *Családi szocializáció és személyiségzavarok*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest., 1977.

mányunkban jeleztük, hogy ikerpárok szétválasztására is sor került.

- A később bezárt otthonokban lényeges szempont volt a testvérek elhelyezése, ezt interjúink is bizonyítják. A nevelőszülői elhelyezések esetében együtt találtuk a gondozásba került gyerekeket abban az esetben, ha egy intézményből kerültek ki.

- A rendezetlen családi kapcsolatok megnehezítik az amúgy is hátrányos helyzetű gyermekek normál életvitelét, érzelmi biztonságukat veszélyeztetik.

- A később bezárt otthonok esetében a gyermekvédelmi rendszer a kapcsolattartást előírja és szabályozza, ugyanakkor ez a szabályozottság csak kevés esetben zökkenőmentes.

A hazai kutatások és tanulmányok⁴ jelezték a nevelőszülői kihelyezések során a változó gyermekvédelmi szemléletet. Míg majdnem 20 évvel ezelőtt a gyermekek számára olyan nevelőszülői elhelyezést kerestek, ami a vér szerinti család pótlását és szerepét is betöltötte, ma a kihelyezések célja elsősorban a családi nevelési környezet megteremtése, ahol a nevelőszülőnek egyértelműen helyettesítő szerepe van. Vizsgálatunk egyértelműen mutatja ezt a változást, ami természetesen nem problémamentes. A ma már felnőtt gyerekek esetében szinte az örökbefogadással azonos módon nevelték a gyermekeket, különösen ott, ahol hagyományos nevelőszülő vállalta ezt a szerepet. A család kiválasztásánál 1988-89-ben ez is volt a cél. A külső, társadalmi elvárás is az volt, hogy úgy neveljék, mintha saját gyermek lenne.

Az egyik nevelőszülő ezt konkrétan meg is fogalmazza:

„Na most nálunk van egy olyan elv, hogy amit szabad a saját gyerekeknek, azt konkrétan a nevelt gyerekeknek is szabad, és amit nem szabad a nevelt gyerekeknek, azt viszont a saját gyerekeknek sem szabad. Úgyhogy nálunk ilyen szempontból nincs kivétel. Megegyeztünk abban, hogy nem a név az érdekes, hanem, ki lakik a szívében, a kis szívében, és abban azt hiszem, mi foglalkozunk el most a nagyobbik részt. Mindig azt mondja, hogy tudod anya nem az az anya, aki megszült, hanem aki felnevelt, tehát ő mindig ezt mondja nekem, hogy ő az életben nem megy el itthonról. Mondom neki, hogy egyszer el kell menned tőlünk, egyszer jön egy fiú, és akkor. (Nevelőapa:) Pedig egyszer úgyis el fog menni, mert tele akarom magam inni szódával, hogy végre látom, hogy jön egy fiú, és elviszi innen, ezt a kis hosszú hajút, mert azt meg akarom, azt végig akarom nézni a kis életének az alakulását, azt a részét is. És odamehetek, és összepakolhatok mindent, és rumlit csinálhatok, mint amit ők csinálnak itt nálunk.”

Zsámbékon több esetben is sor került úgy a kihelyezésre, hogy még nem volt nevelőszülői végzettsége egyik gondozónak sem, ezt később szerezték meg. Ezekben az esetekben interjúink azt mutatják, hogy a vér szerinti családdal nincsenek kapcsolatok, nem történtek olyan lépések, amelyek ezt keresték volna. Ugyanakkor minden interjú során előkerül ennek a kapcsolat hiánynak, múlt ismeretnek, identitáskeresésnek a problémája. Vagy úgy, hogy nem is lehet róla beszélni, csak az élettörténet során elmondottak alapján lehet következtetni az ebből fakadó, feldolgozatlan traumákra.

Egy 19 éves lány a saját családjáról így beszél:

„A vér szerinti szüleimmel csak akkor találkoztam, amikor nagyon kicsi voltam még. Anyukám meghalt, két éve lesz, apukám meg nem tudom, ő nem szerette volna. Olyan másfél éves lehettem, amikor utoljára találkoztam velük. Én szerettem volna őket látni, csak ők nem. Tehát volt olyan, hogy megbeszéltük az időpontot anyukámmal, és nem jött el. Nem tudok sokat róluk, mert ugye apukám az elvált, róla nem sokat tudok, hát anyukámról se. Én úgy voltam vele kicsinek is, hogy nem akarták a kapcsolatot, meg volt az, hogy nem jött el a láthatásra is, így nem is nagyon foglalkoztatott. Azt is tudom, hogy van vagy négy-öt testvérem, de nem ismerem őket. Fölmerült, hogy esetleg találkozunk, de ők se nagyon akarták. Van, akiről nem tudták, hogy hol van, van, akit örökbe fogadtak.”

Ugyanerről a kapcsolatról, a családról a nevelőszülő ezt mondja:

„Az édesanya alkoholista volt, hivatásos alkoholista volt szakmából kifolyólag, aztán kiderült, hogy meghalt, a testvérei letagadták az I-t, holott tudták, hogy voltak még testvérek. Ez mostanában, 17 évesen derült ki, hogy meghalt az édesanya. Nagy kínkeservesen sikerült rendezni azt, hogy visszamenőleg fél évvel kapjon árvaságít, mert senki nem értesített róla minket az illetékes szervek senki, mindenki eltúrte, hogy egyszerűen letagadták az I-t. De I-n kívül is volt 5 testvér, az egyikről nem tudjuk, merre van az országban, azon kívül is van még egy kistestvér, akit valahol örökbe adtak. Két nagylánnyal élt az édesanya. Mi meg akartuk őket kerestetni, nem az öröklés miatt, nem az a rozsdás bicikli, vagy az a valami. Mondjuk az az 1 fénykép az érdekelte volna a kislányt. Mindenképp meg akarta keresni az édesanyját, hogy megkérdezze, hogy miért dobta őt el, de aztán azon kívül több nem. De közben meghalt édesanya, úgyhogy ez a kérdés már okafogyottá vált. Viszont, a két testvér is hasonló stílusban állhatott hozzá, mint az édesanya, mert nekik tudniuk kellett arról, hogy rajtuk kívül van még több testvér.”

Egy 21 éves lány nevelőszülője:

„A., ő nagyon-nagyon szókimondó, nagyon durva volt. Bárki ide kijött hivatali ember, elküldte melegebb éghajlatra. Kijelentette, hogy ő nem állatkertben van, hogy elmegyünk az állatkertbe és nézzük az állatokat, ő meg a rács mögött, nem tud mit csinálni. ő a szülőket nagyon-nagyon, mélységesen elítélte, nem bocsájtotta meg, hogy elkerültek otthonról, haragudott, hogy nem tudják visszafogadni őket, ő nem is szívesen találkozott vér szerinti szüleivel”

Vannak esetek, ahol egyértelműen jelennek meg a gyermek múltjához, származásához való tisztázatlan viszonyának problémái. Erre példát már a tanulmány más részeiben is idéztem, legmeggyőzőbb talán annak a 21 évesnek az esete, megszökött nevelőszüleitől, megkereste édesanyját, amiről álmodozott, és hatalmas csalódás érte, mert az elképzelt és a valós kép nem egyezett. Drogozás, öngyilkossági kísérlet lett a következménye.

A következő példa azt mutatja, hogy akár egyetlen nevelőszülő is változtatni tud nevelési elvein, amennyiben a képzése-

⁴ Herczog Mária: A nevelőszülő helye és szerepe a gyermekvédelemben. Esély, 1995/2.

ken és a felügyelő szakmai szervezetben ezeket az elvárásokat világossá teszik, segítik munkáját.

Hivatásos nevelőszülő, négy testvért nevelt a zsámbéki otthonból, jelenleg is ez a foglalkozása. Mind a négy testvér felnőtt koráig, kettő jelenleg is vele él. Bár ő mindig fontosnak tartotta, hogy legyen kapcsolat a vér szerinti családdal, interjúink szerint ő volt az egyetlen, aki maga vitte a gyerekeket haza. A fiatalabb gondozottjait már másképp neveli, célja, hogy haza-, esetleg örökbefogadó szülőhöz kerüljenek. Ezt sikerként éli meg.

„Amikor picik voltak a gyerekek a 4 testvér, én mindig hazavittem őket. Na most innen nagyon messze laknak, 3 órással az út minimum, de van, hogy 4 óra. Most voltunk otthon különben egy hete, úgyhogy megmutatták az unokát. Na most ez nagyon érdekes volt, mert nekem mondták azt, hogy anyu, a vér szerinti szülőknek meg mondták, hogy édesanyám. Amikor elérték azt a 15 éves kort, ott már kezdtek mérlegelni, ugyanis ott még született még két testvér a 4 után, és elkapta, főleg az A.-t, -ő volt ilyen kritikus, hogy hát őket tudja nevelni, de minket nem. Én hiába magyaráztam nekik, hogy anyátok olyan szerencsétlen helyzetben van, hogy azt a kettőt tudja, de titeket nem tud visszafogadni, mert nem tudja azt a körülményt megteremteni, hogy még 4 gyerekem hazajöjjön. Tehát egy szoba, konyha, fürdőszoba bent a konyhában, de ha lenne még egy helyiség, még az is a 4 gyereknek kevés, tehát kicsi a ház. Na most ők ezt valahogy fölfogták, sokszor haragudtak a szülőkre, persze mikor én is mérges voltam, meg hát biztos mondtam olyat, hogy szidtam az anyját, vagy valami, mert ugye csak kicsúszik az ember szájából, és akkor érdekes volt, hogy akkor mindegyiknek a lelkén tapostam. Tehát úgy voltam vele, jó ezt nem mondom. Jóban vagyok a vér szerinti szülővel.”

A vér szerinti családdal való kapcsolattartás az új gyermekvédelmi szemlélet fontos eleme. A nevelőszülővel szemben egyértelműen fogalmazódik meg az az elvárás, hogy ők helyettesítik a vér szerinti anyát, apát, de feladatuk a hazagondozást segíteni, a kapcsolatot ápolni, és a feltételeket megteremteni a rendszeres látogatásokhoz. A gondozásba vétel során az új gyermekvédelmi intézményeknek, szolgálatoknak nem lehet célja a gyermekek végleges elszakítása vér szerinti családjuktól, hanem a család segítségével olyan körülményeket teremteni, hogy a családból való kiemelés ne váljon véglegessé.

Természetesen ezt a szemléletet nagyon nehéz megteremteni, valamint a beidegződött gyakorlatot megváltoztatni. A családsegítés, ami segítené a vér szerinti szülőt, hogy alkalmas fizikai és mentális környezetet teremtsen a gyermek hazakerüléséhez, még nem tudott elég eredményt felmutatni, hiszen a problémák súlyos társadalmi jellege nem változott az elmúlt években.

„Volt olyan időszak, amikor a szülők jöttek havonta, volt olyan, amikor kihagytak egy évet. Akkor még olyan volt a szabályozás, hogy egy évben elég volt egyszer találkozni, hogy ne nyilvánítsák örökbe adhatónak a gyereket. És egy éven belül mindig megjelentek egyszer. Fölváltam a figyelmüket erre. Erre figyeljenek oda, mert nekem az igazat kell leírnom, és én nem szeretném

elveszíteni ezeket a gyerekeket. Bár nem tudom, hogy engedném ki a kapun őket, ha valaki el szeretné vinni, fogalmam sincs, hogy mi lenne, és ők hogy mennének el. Szóval én mindig fölváltam a figyelmüket arra, hogy az egy évre figyeljenek. Utána megint jött egy olyan periódus, hogy jöttek két hónapig, három hónapig. Ó mondom, most már beállnak, jönnek szépen. Aztán kérték azt, hogy kéthetente láthassák a gyerekeket, egyszer sem jöttek, nem-hogy kéthetente, havonta sem jöttek. És most megint nem láttuk őket már hét hónapja. Amúgy nagyon jó viszonyban vagyunk egymással. Szóval én nem bántom őket. ők úgy látom, hogy ők nekem hálásak, ők meg vannak velem elégedve. Úgy vagyok vele, hogy nem én velem szűrnék ki, hogy nem jönnek, hanem a gyerekekkel. A gyerekek meg, megmondom őszintén, hogy mivel ritkán jönnek, nem nagyon igénylik. Egy óra hosszát itt vannak, de az, az igazság, inkább velem beszélget az anyuka. A gyerekek sem nagyon állnak vele szóba. Az apukával inkább, ő vele hamarabb szóba állnak, őhozza jobban odamennek. ő jobban eljátszik velük, az anyukához, ha tuszkoljuk, akkor sem mennek, nem akarnak puszit adni. Volt olyan, hogy K. megfogta, és becsukta a kaput előttük, kivette a kapuból a kulcsot, és elszaladt a kert végére, nem akarta beengedni őket. Egyszer az anyja mondta neki, hogy téged nem szeretlek, mert rossz vagy, vagy valami ilyesmit. K.-nak is nagyon rosszul esett, mert akkor azt mondta, hogy többet ide be ne tedd a lábad” (Egy 9 és 7 éves gyermek nevelőszülője)

A következő eset azt mutatja, hogy a testvérek közös elhelyezése nem volt szempont a nevelőszülői gondozásba adásnál. Csak a véletlenül múltott, hogy erre a kapcsolatra fény derült.

„4 napos korában anyukája otthagya, megszökött a kórházból, az öccsét másik kórházban szülte, őt is otthagya a kórházban, utána anyaothonba kerültek, majd csecsemőotthonba. És kérdeztük később, hogy mi van a szüleivel, és annyit megtudtunk, hogy hívják. Azt is mondták, hogy ne keressük, meg ne zaklassuk. R. kezdte bolygatni, mondtam, jó, akkor segítünk megkeresni. Később mondta, hogy nem akarja, nem akar velük találkozni. Így nem is háborgattuk sose, úgy láttuk jobbnak. Meg lehet, hogy a betegségéből kifolyólag is így jobb volt. Szóval sok probléma lett volna szerintem, ha egy olyan család kerül esetleg elő, aki zaklatott volna bennünket. Mert ha egy olyan család, aki tényleg megértő, meg tudja, hogy miért van R. kórházban, vagy, hogy van, mint van, de hát ők se keresték soha, szóval soha nem keresték, se az öccsét a J.-t, se R.-t. Az öccse is a zsámbéki otthonban volt. Először ugyanebbe a városba került, barátnőm hozta ki, 8 hónapos volt. Mikor R.-t kihoztuk, nem mondták meg, hogy van testvére, nem tudtuk, hogy van testvére a csecsemőotthonban. És R., ahogy fejlődött szépen, nőtt, egy nyári napon mondtam a férjemnek, hogy vigyük el a csecsemőotthonba, mutassuk meg ott a gondozónőknek, meg mutassuk meg R.-nak is, hogy honnét hoztuk, vagy hol volt. Elmentünk, és akkor az egyik csecsemős nővér mondta, hogy itt van az öccse is a R.-nak. Hát teljesen ledöbbenünk, és akkor a barátnőm elhozta az öccsét 8 hónaposan, de hát ő is ugyanabban a betegségben szenved, mint a R. Barátnőmnek sajnos van egy fogyatékos gyereke, akivel nem jött úgy ki a két gyerek, és ő kénytelen volt visszaadni a J.-t, és akkor került egy másik településre nevelőszülőkhöz.” (Egy 22 éves lány nevelőszülője)

A testvérek tartják a kapcsolatot, rendszeresen találkoznak, leveleznek. A következő eset példa arra, hogy a rendezetlen kapcsolattartási problémák milyen nehézséget okoznak nemcsak a gyermeknek, hanem a vér szerinti- és nevelőszülő is szenved ebben a helyzetben. A jövőben, ha ez a helyzet nem változik, bizonyára súlyos következményei lesznek a gyermek számára.

„Az édesanyával nem kellett felvenni a kapcsolatot, mert állandóan jött és zaklatott. Mindig váratlanul jött, alkoholos állapotban. Ide jött, de nem engedték be, csak a kapun keresztül beszélünk vele. Volt úgy, hogy a gyereket ki sem vittük, mert annyira félt tőle. Mert a kisfiú megismert engem, elfogadott anyukájának, s én hiába magyaráztam neki, hogy az a te anyukád, egy 4 éves kisfiú azt nem tudja felfogni. A nagyobbik fiú emlékezett édesanyjára, de ő is tartózkodó, főleg, ha alkoholosan jön. Hiába volt szabályozva a kapcsolattartás, soha nem tudtuk betartani. A polgármesteri hivatalba kellett volna menni, oda soha nem jött, csak lakásra. Volt, hogy hetente, de volt, hogy minden nap. Aztán a végére már beletörődött, rendeződött a kapcsolat. Sokat beszélgettem vele, hogy ne várja, mikor alkoholos, hogy kihozom a gyerekeket, mert félnek tőle. Ha nagyon alkoholos volt, jobban lehetett vele beszélgetni, mint mikor csak spicces volt. 45 éves volt, mikor meghalt. Sajnos földönfutó hajléktalan volt. Valami kis fakunyhóban találták meg, ott húzta meg magát. Csak az önkormányzat tudta volna eltemetni, s akkor azt gondoltam, hogy én ezt rendezem. Mert azért akár hogy is van, a végső tisztelet adjuk meg neki. Ide lett eltemetve. A gyerekekkel mindenszentek, anyák napján ki szoktunk menni. A gyerekek tudják, hogy ott van az édesanyjuk eltemetve.” (Hivatásos nevelőszülő, a fiú, akit nevel 11 éves, ill. ugyanez a szülő neveli 4 évvel idősebb testvérét, azért került ebbe a nevelő családba.)

A 11 éves gyermek a vér szerinti szüleiéről, kapcsolattartásról így nyilatkozik:

„A családomról, arról nem nagyon tudok, csak annyit, hogy járt ide egy rossz néni, de nem tudom hogy ki az. Csak úgy néztem, de nem tudom ki volt ő. Most jár ide egy férfi, nem tudom, hogy most mit gondoljak róla. Anyukának az élettársa. Nagyon sokszor jön ide, de van, amikor úgy jön, hogy lehet venni zaklatásnak, mert részegen jön ide és kiabál édesanyával. Nekem azt mondta, hogy el fog vinni innen, merthogy ő az apukám. Meg arról is esett szó, meg mindig azzal piszkál, hogy nem ő ölte meg az anyut. Mert azt hiszi, hogy én azt hiszem, ő ölte meg. Itt lakik valahol, ilyen hajléktalan. Amikor biciklizem, mindig találkozom vele. Jön utánam, hogy nem én öltem meg az anyut, és akkor én mindig sírva hazajövök. Volt, hogy az iskola előtt várt, és azt mondta, hazavisz. És akkor én szaladtam vissza a tanáriba sírva, hogy azt mondja, hogy ő az apukám, és elvisz.”

A gyermek nap mint nap szembesül ezzel a nagyon nehéz történettel. Vér szerinti anyját utolsó látogatása után néhány héttel találták holtan a már említett helyen. A látogatáson összevert állapotban jelent meg, nevelőszülő el akarta vinni látletet vetetni, de félt, hogy ebből további bajok származnak, ezért ez nem történt meg. Ezután nem jött többet, meghalt. Az interjú során nem látszott nyoma annak, hogy a gyermek szakszerű segítséget

kapott volna ennek a traumának a feldolgozásához. A nevelőszülő sem jelezte, hogy a tragédia súlyának megfelelően viszonyul a gyermekhez. A gyermekvédelmi rendszer sem reagál, nem tudni, ez a helyzet meddig folytatódik. A nevelőszülő elmondása alapján az anya nem ezt a férfit tekintette a gyerekek apjának.

Gyermekvédelmi szakemberek⁵, és kutatások hívják fel a figyelmet a szakellátásba került gyermekek vér szerinti családjukkal való kapcsolattartás fontosságára. A szoros, rendszeres kapcsolattartás segíthet abban, hogy a gyermek a gondozásba vételi okok elhárultával hazatérhessen. Amennyiben ez a rendszeres és sikeres kapcsolat fennáll, akkor a gyermek úgy érezheti, hogy szülei szeretik, nem hagyták el őt. Reményt kap, megerősíti saját identitását, segít elfogadnia szülei viselkedését.

A kapcsolattartás kérdése interjúink alapján is látható módon kevés kivételtől eltekintve nagy megterhelést jelent a nevelő szülők valamint a gyermekek számára is. Csak néhány esetben találtuk nyomát a probléma szakszerű kezelésének. A nevelőszülő rendszerint egyedül maradt ezekben a helyzetekben, nem volt látható mögötte a gyermekvédelmi rendszernek az a szakértő csapata, amelyik segítette volna a sok esetben eldurvuló, vagy lassan elmaradó kapcsolatok kezelését. Ugyanakkor vizsgálatunk mutatja, hogy a törvényből fakadó elvárásnak abban az esetben is van hatása, ha nem sikerült lényeges változást elérni ezen a területen. A két később bezárt otthonból kikerült gyermekek esetében minden esetben történtek kísérletek a kapcsolattartásra, de alakulásukban még csak néhány esetben volt sikeres, pozitív hatású eredménye. A már felnőtt gyerekek esetében csak egyetlen esetben találtunk olyan nevelőszülőt – aki jelenleg is hivatásos nevelőszülő –, hogy saját maga tett lépéseket a vér szerinti családdal való kapcsolattartásért. Mint már leírtam, 1989-ben más motivációk alapján kerültek a gyermekek nevelőszülői gondoskodásba, többségük kvázi örökbefogadásként működött.

A testvérkapcsolatok fontosságának törvényi szabályozása, a gyermekvédelem szereplői által is elismertté vált. Ugyan még 2000-2001-ben is megtörténtek testvér elválasztások, de látható módon mindenhol törekedtek az együttes nevelőszülői elhelyezésre. Ugyanakkor ez legtöbb esetben csak akkor sikerült, ha a gyermekek együttesen voltak ugyanabban az intézményben elhelyezve. Amennyiben a gyermekeknek már szakellátásba került testvérei voltak, csak esetlegesen kerültek ugyanazon nevelőszülőhöz. A később született testvérek viszont több esetben már azonnal ugyanarra a helyre kerültek.

A zsámbéki otthon esetében dokumentumok és iratok hiánya miatt nem tudtuk követni az interjúzott gyermekek testvérkapcsolatait. A rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy a gyermekek több mint felének volt a szakellátásban testvére, interjúalanyaink közül egy ikerpár, és négy testvér volt ugyanazon nevelőszülőnél elhelyezve. Nem ritka a 4-5 testvér, akik különböző néven éltek gondoskodás alatt, de interjúalanyainknak esetleges ismereteik, de kapcsolataik szinte nem léteztek velük.

⁵ Herczog Mária: Gyermekvédelmi kézikönyv, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003.

Összehasonlításként idézzük a Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat kérdőíves vizsgálatának eredményeit:

A minta 118 fő, a nevelőszülőnél felnövekedett, 2001 és 2005 között megszűnő, eredetileg utógondozotti ellátásban részesült fiatal köréből került ki.

- Közülük 29%-a nyilatkozott úgy, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban eltöltött idő alatt **volt** valamilyen **kapcsolata** a vér szerinti szüleivel.
- A többség, 71% **semmilyen kapcsolatot nem** tartott velük.

Azok közül, akik kapcsolatot tartottak vér szerinti szüleikkel, 52%-uk félévente, vagy ritkábban, 21%-uk havonta, 16%-uk hetente legalább egyszer, kicsit több mint 10%-uk pedig negyedévente találkozott valamelyikkel. Miután kikerültek az utógondozotti ellátásból, a válaszadók 22%-a tartja a kapcsolatot valamilyen szinten szüleivel.

■ A NEVELŐSZÜLŐI MOTIVÁCIÓKRÓL

Természetesen, szinte minden esetben megfigyelhettünk, egyéni, személyiség jegyből adódó elkötelezettséget, de vannak tipizálható, egységesen megfogalmazható indítatások a nevelőszülői szerep és foglalkozás választásában.

- Az esetek több mint harmadánál említett szempont, hogy az **anyának nem lehetett saját gyermeke**, vagy csak egy-nemű gyermekei vannak, vagy több gyermeket már nem szülhetett:

„Az úgy jött, hogy nekem vér szerinti fiam nem lehetett, és én nagyon be voltam gárgyulva a fiúért. Amikor nekem egy 3 hónapos terhességem volt, akkora kb. mint egy 8 hónapos, tehát abnormális terhesség volt, az orvos elvette, és akkor azt mondta, hogy na innen tovább nem segít. Már az első két gyermeknél is úgy volt, hogy vagy sikerül, vagy nem. Ehhez hozzá kell fűzni, hogy 14 évesen egy kétoldali petefészek gyulladással volt, utána egy vérmérgezés, amivel úgy nézett ki, hogy kipakolnak 18 évesen. Tehát szerintem innen adódik az, hogy nekem annyira fiú kellett. Aztán jött három.” (Hagyományos nevelőszülő, betanított munkás: – két vér szerinti lánya és három nevelt fia van)

- A **személyes elkötelezettség** abban, hogy hasznos feladatot látnak el a környezet, a társadalom számára, az anyaszerep nyílt elvállalása, pozitív énkép kialakításához segíti azokat az anyákat, akik már felnevelt gyermekik, vagy elveszített munkájuk után nem találnak elfogadható célt maguk előtt. Hivatásnak tekintik munkájukat.

„Nagyon sokan úgy gondolják ezt a hivatást - mert ez azért egy hivatás -, az mellett, hogy van saját gyereke, megtanulta, tud gyereket nevelni. De ez nem minden. Ezekkel a gyerekekkel nagyon-nagyon sokat kell foglalkozni, hogy valamennyi

szintet elérjenek úgy, mint a saját gyerekeink. Azt kell mondanom, mert ez így van, hogy ők teljesen más körülmények közül jöttek ide. Volt olyan gyerekeim, hogy nem tudott olvasni, másodikos osztályos volt, és negyedikesnek kellett volna lennie. Volt olyan, aki nem tudott számolni pl., volt olyan, hogy hazajöttek a napköziből, és még este 8-kor gyűrtük a leckét, a tanulást. Nagyon sokan úgy gondolják, hogy hú ez nagyon könnyű. Nem. Sokkal többet kell időben rájuk áldozni, mint a saját gyerekeinkre. Sokan azt hiszik, hogy ez úgy működik, mint a saját gyerekeink, ez nem így működik. 18 éve lesz lassan, hogy gyerekeket nevelek. Volt már nagyon jó is és nagyon nehéz is. Velük nagyon sokat kell foglalkozni.” (Hivatásos nevelőszülő, eredeti foglalkozása dajka, 49 éves.)

- **Morális elkötelezettség**, ami vagy állami gondozott múltjuk miatt alakul ki bennük, vagy életük során mélyen megérinti őket a család nélkül felnövekedett gyermekek problémája.

„Amikor elkezdtek a nevelőszülőiséget, már meg volt az 5. gyerekeink. A legkisebb két éves volt, Az Ország-Világban olvastunk egy felhívást, hogy családot keresünk, vagy valami ilyesmi, szülőket keresünk. És akkor ötlött föl bennünk, persze, ez nem csak akkor ötlött föl, de akkor lett végleges az elhatározás. Ugyanis én is voltam állami gondozott. Tudom, hogy milyen volt a pilisi élet, meg az intézeti élet. Amikor egy repülő lezuhant, behoztak két kisgyereket, kislányt, szétszakították őket, ugye fiúk a fiúkhoz, lányok a lányokhoz, a kicsik meg voltak olyan 4-5 évesek. És az volt egy olyan élmény, ami nyomot is hagyott. Utána erősödött ez az elhatározás. Amikor 18 éves voltam, és kijöttem, azt mondtam, ha én egyszer majd nagy leszek, meg otthonom lesz, biztos, hogy nem lesznek intézetek, mert én mindet kihozom. Na ebből indul.” (Hivatásos nevelőszülő, jelenleg 3 utógondozott testvér, és három kiskorú nevelt gyermek)

„Mikor én dolgoztam, mert nekem az iskolai végzettségem fodrász, és bejártam a v.-i nevelőotthonba, nyírni a gyerekeket, úgy egyre jobban erősödött bennem, már még lányként is, hogy én egyszer azért állami gondozott gyerekeket is fogok nevelni. És akkor mikor megszülettem, azt mondta a doktor úr, hogy ne vállaljak több gyereket, akkor ez létre is jött.” (Hivatásos nevelőszülő, jelenleg 3 kiskorú gyermeket nevel)

- Mint **kereső tevékenységet** egyetlen esetben sem vállalják fel nyíltan, sőt sokszor hangsúlyozzák, hogy az anyagi szempontok nem játszottak szerepet a feladat elvállalásánál.

Interjúink azt mutatták, hogy bizonyos élethelyzetek esetén megoldási lehetőségként merül fel a nevelőszülőiség, kereső foglalkozásként. Munkanélkülivé vált családfő, jövedelemszerzés lehetősége biztos, hogy szempontként merül fel, de bizonyára egyetlen esetben sem lenne elegendő, ha más motiváció nem játszana szerepet. Interjúalanyaink többször védekeznek, és

hangsúlyozzák, hogy ez számukra nem volt fontos. Mindannyiszor a környezet megítélésére reagálnak, amely elítéli az ilyen célú nevelőszülőséget.

- Esetünkben a nevelőszülők kb. harmada említi, hogy **hagyományos**, családban már előfordult, átvett szerepet visz saját életében tovább.

„Az úgy indult annak idején, '82-ben, hogy a húgom a keresz-anyukájánál mindig volt rengeteg állami gondozott gyerek, és én mindig szerettem a gyerekeket. Akkor két éves lett a fiam, és úgy gondoltuk a férjemmel, ha lehet, mi is hozunk ki. És később, hogy hivatásos nevelőszülő lehettem, attól kezdve aztán ez a munkahelyemmé is vált.” (Hivatásos nevelőszülő, nem volt más foglalkozása)

„Hogy mi nevelőszülők legyünk, igazából ilyen családi hagyományként folytatjuk, mert a férjem szülei, illetve a nővére is ezt csinálja.”

„...Igazság szerint nálunk családi hagyomány ez, mert a nagymamám is nevelőszülő volt, az anyukám is nevelőszülő volt, most már mondjuk a nagymamám 81 éves, még mindig van nála egy fiú, nem nősült meg. De azon kívül kettőt megnősített, az egyik az itt lakik a faluban, a másik is nagyon közel. Akkor az anyukám is felnevelt két gyereket, akik nem kerültek vissza a szüleikhez. Úgy nőttek fel, hogy gyerekkoromban is mindig voltak nevelt gyerekek. Először a férjem nehezen fogadta, mikor én ezt fölhoztam, hogy nem fogná-e bele, és akkor mondta: - hogy most saját a gyerekeim mellé idegen gyerekeket? Jó, akkor abbahagytuk, nem erőltettem. Két hetet vártam, és akkor újra megpróbáltam, mégis mit szólna hozzá. Akkor mondta, jó, akkor érdeklődjem meg, mi kell hozzá, milyen tanfolyam. Utána elindultunk a tanfolyamon mind a ketten, 2001-ben végeztük, 6 éve.” (Hagyományos nevelőszülő, eredeti foglalkozása ruhaipari technikus)

- Több esetben **családi kapcsolatok változása** teszi indokolttá a választást. Többször kerül említésre a válás, a saját gyermek felnövése, elköltözése.

Ebben az interjúrészletben összetett motivációk játszanak szerepet:

„A gyerekek mindig foglalkoztattak, míg a férjemmel együtt éltem, akkor is volt már ilyen gondolatom, hogy szeretnék gyerekeket nevelni. Itt a faluban ennek régi hagyománya van, itt a környékünkön is, szemben velünk egy idős néni, nagymama, aki nevelt gyerekeket. Ebben az utcában többen, de a faluban máshol is, és igazából, amikor már a gyerekeim olyan nagyok voltak, tehát gyakorlatilag 1999 óta vagyok nevelőszülő. És akkor úgy éreztem, hogy már kirepülnek, tehát felnőtté válnak, és még van annyi plusz szeretet és energia bennem, hogy ezt még valamilyen módon kamatoztatni kell, tehát én ilyen módon próbáltam.” (Hagyományos nevelőszülő, kereskedelmi végzettségű, eredetileg szakmájában dolgozott.)

- Több esetben kerül említésre, hogy **beteg családtag gondozása miatt** otthoni kereső foglalkozást szeretett volna választani, ezért lett nevelőszülő.

„Igazából csak azért vagyunk nevelőszülők a férjemmel, a fiam miatt. A nagyfiam, aki most 24 éves, betegen született, oxigénhiánnyal. Mozgássérült volt, és a műtét közben, vagy a műtét után a hogy kórházban egymás mellett feküdtek a S.-val a kórházban. Akkor mondta, hogy nincs senkije, hogy vegyük magunkhoz. A fiam T. mondta. Akkor beszélünk a csecsemőotthonban, éppen karácsony előtt voltunk. Mondták, hogy persze kihozhatjuk, hiszen egyedül van bent. Gyorsan be is szaladtunk érte, és ki is hoztuk. Már a karácsonyt ott töltötte nálunk, meg egy hetet még, akkor visszavittük, utána megint kihoztuk egy hétre. Aztán a papírokat is elintéztük.”

Interjúink alapján levonható legfontosabb következtetések, hogy a nevelőszülők képzése ellenére nem áll mögöttük az a szakmai segítség, ami a leghátrányosabb helyzetű gyermekcsoportok neveléséhez elegendő felkészítést, támogatást adna.

A nevelőszülők képzettsége, hozzáállása, felkészültsége, elkötelezettsége nagyon különböző, ezért a kihelyezett gyermekek sok esetben kiszolgáltatottá válnak egy nem előnyös elhelyezésben. A vér szerinti családdal való kapcsolattartás továbbra is súlyos problémákat jelez, annak ellenére, hogy vizsgálatunk módját adott arra, hogy ezen a téren észrevehető legyen a pozitív irányú változás. Minden probléma és feltárt gond ellenére, nem kétséges, hogy a családjuktól elszakított gyermekek esetében – főleg a legifjabb korosztálynál egyértelmű –, a nevelőszülői elhelyezés teremt jobb esélyt számukra, hogy korosztály csoportjukhoz képest ne mutassanak minden területen lemaradást. A nevelőszülők többsége áldozatos és fontos munkát végez, amit nem honorál sem a kisebb, sem a tágabb társadalmi környezet. Elsősorban az erkölcsi elismerés hiánya tapasztalható.

A nevelőszülői elhelyezések esetében feltűnő a nagy létszámú család. Ez a két utóbb bezárt otthon esetében igaz. Interjúzott eseteinkben a többség öt, vagy annál több gyermeket nevelt együttesen vér szerinti gyermekeivel együtt. A nevelt gyermekek sok esetben testvérek, van, ahol öt testvért nevelnek együttesen. Eseteink bizonyították, hogy a nevelt gyermekek tanulási, magatartási zavarai általánosak. Számukra több odafigyelést, személyes törődést kellene biztosítani, ami ilyen nagy létszámú, még kiskorú gyermekek esetében bizonyára nehezen teljesíthető. Ugyanakkor a testvérkapcsolatok fontossága miatt az együttes nevelés elengedhetetlen.

■ ÖSSZEGLÉS

A szakellátásba került, többszörösen hátrányos helyzetű gyermekek élete, sorsa, vizsgálatunk alapján megerősíti azt az ismert tény, hogy életük során számtalan olyan nehézséggel kell szembenéznük, amit családban felnövő kortársaikhoz képest szinte minden területen rontja esélyeiket. Az iskoláztatás, a munkaerő-piaci elhelyezkedés, a társadalmi beilleszkedés lehetőségei, a kiegyensúlyozott, érzelmileg stabil személyiség feltételei többszörösen hátrányban vannak kortárs csoportjaikhoz képest. A gyermekvédelem minden pozitív változása ellenére még nem tudott olyan eredményeket felmutatni, ami mérhető javulást hozott volna éppen az előbb említett területeken.

Vizsgálatunk kvalitatív módszerekkel elsősorban arra törekedett, hogy a reprezentatív kutatások által megismert tényeket

finomítsa, árnyaltabb képet fessen a gyermekvédelem szereplőinek életéről, lehetőségeiről, mélyebb, átfogóbb képet kapjunk jelenlegi ismereteinkhez. Törekedtünk arra, hogy mélyinterjúink alapján olyan összefüggéseket is megmutassunk, amire egy kvantitatív vizsgálat nem alkalmas. Az egyéni sorsok magukban hordozták az egész gyermekvédelmi rendszer működését, összetettségét, problematikusságát és bizonyos értelemben változtathatlanságának okait is.

Néhány pontban összefoglalható, hogy a szakellátás gyermekeit milyen életszakaszokban és körülmények között érik a legnagyobb hátrányok:

- A legelső, életükre kiható, le nem küzdhető hátrány, a csecsemőotthonokban eltöltött idő, ahol a személyes gondoskodás elmaradása miatt legelső, de legmeghatározóbb fizikai és mentális fejlődési zavarai beépülnek személyiségükbe.
- A gondozási helyek kiválasztása nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a lemaradást szakszerűen le lehessen küzdeni, annak hatásait csökkenteni, az elmaradt személyes gondoskodást pótolni lehessen.
- Az iskoláztatás során az addig megszerzett hátrányait nem lehet csökkenteni, sőt, az iskolarendszer tovább rontja esélyeiket a beilleszkedés, a későbbi munkaerő piaci elhelyezkedés területén. Korosztályukhoz viszonyított iskolai végzettségük is elegendő ok lenne, de esélyeiket tovább rontja a családi háttér, a kapcsolatrendszerek hiánya.
- A független élethez szükséges feltételeket önmaguknak, a semmiből kell megteremteni.

A vázlatosan összetömörített okok szinte nem változtak az elmúlt évtizedek alatt. Idevágó hazai kutatások⁶ ugyanezeket az életkezdési nehézségeket, beilleszkedési problémákat, esetleges devianciákat állapították meg, akár hosszú évekre visszamenőleg.

Vizsgálatunk szintén megerősítette azt a tényt, hogy a gyermekvédelem erősen személyfüggő. Amennyiben a kisgyermek olyan szakemberekkel találkozik bekerülése során, aki elkötelezett, lelkiismeretes, a gyermek érdekét szem előtt tartó fáradhatatlan előadó, gondozó, gyám, munkatárs, aki szinte csodákra képes, akkor jobb esélye van arra, hogy a rendszer működésének hibáit leküzdje, és egészséges, társaihoz hasonló életre alkalmas felnőtt legyen.

Vizsgálatunk fiatal felnőttjei a rendszerváltás előtt születtek, 8-12 évvel az új gyermekvédelmi törvény létrejötté előtt. Az ő életük meghatározó része más gyermekvédelmi rendszer alatt zajlott. A kiskorú, kezdő iskoláskorú gyermekek szinte együtt születtek az új törvénnyel. Már most látható, hogy azok a hátrányok, amelyek szakellátásba kerülésük miatt érik őket, kísérni fogják őket életpályájukon. A csecsemőkori lemaradás, az isko-

larendszer buktatói már jól láthatóak. Ugyanakkor a gyermekvédelem új intézményei, szakmai szempontjai, elvárásai, amelyek kezdeti eredményeit bizonyos területeken (pl. nevelőszülői kihelyezések, családias otthonok) már érezhetjük, nem eleget értek ahhoz, hogy rövid időn belül lényeges változásokat érzékeljünk. A nevelőszülői képzés folyamatos fejlődése, a korai fejlesztés fontosságának felismerése csak hosszú távú reményeket adhat. A gyermekvédelem, abban a szakellátás örökölt mechanizmusai nagyon lassan és nehezen változnak.

Hodosán Róza

■ SZAKIRODALOM JEGYZÉK

1. Józsa Viktor: *Mit tegyünk és mit ne tegyünk a gyermekek érdekében.* Család, Gyermek, Ifjúság, 2006/2.sz.
2. Józsa Viktor: *Kinek jó és kinek kell a gyermekotthon.* Család, Gyermek, Ifjúság, 2005/5. sz.
3. Krámer Veronika - Szotyori Nagy Viktória: *Intézményben élő gyermekek: megelőzés és alternatív gondoskodás.* Család, Gyermek, Ifjúság, 2005/5.sz.
4. Neményi Mária – Messing Vera: *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség, Kézirat, az OM és ICSSZEM kérésére, NCSSZI közreműködésével készült kutatás zárótanulmánya.*
5. Herczog Mária: *Gyermekvédelmi kézikönyv. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003.*
6. Vidra Szabó Ferenc: *„Soha többé nem megyek haza...!”* Esély, 2001/5. sz.
7. Dr. Deli Judit: *Kinek az érdeke? Család, Gyermek, Ifjúság, 2006/1.sz.*
8. Zsámbéki Eszter: *A lakásotthonokban élő gyermekek helyzete.* Család, Gyermek, Ifjúság, 2004/2.
9. Korbuly Ágnes: *„Más” - e az örökre fogadott gyerek a vér szerinti családban nevelkedő társaihoz képest? Család, Gyermek, Ifjúság, 2006/1.sz.*
10. Varga Aranka: *Gyermekvédelmi gondoskodásban élők az iskolában, Család, Gyermek, Ifjúság, 2006/6.*
11. Kardos Ilona: *Csecsemőotthon, korai fejlődés, késői következmények.* Család, Gyermek, Ifjúság, 2001/1.
12. Molnár László – Radoszán Miklós: *Tíz év tükre illúziók nélkül.* Család, Gyermek, Ifjúság, 2006/5. sz.
13. Kovács Ágnes-Hodosán Róza: *Bezárás után, Kapocs, 2006.*
14. Králné Szabó Piroska: *Gondolatok a nevelőszülő és a vér szerinti szülő kapcsolatáról.* Család Gyermek Ifjúság, 1999/5.
15. Bagdy Emőke: *Családi szocializáció és személyiségzavarok, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.*
16. Vidra Szabó Ferenc: *„Soha többé nem megyek haza...!”* Esély, 2001/5.
17. Hanák Katalin: *A volt állami gondozottak társadalmi beilleszkedése, Akadémia Kiadó, Budapest, 1985.*
18. Spitzer Tibor: *Az állami gondoskodásból kikerült fiatalok családépítési kísérletei, Esély, 1994/4.*
19. Carole R. Smith: *Örökbefogadók és nevelőszülők, Pont Kiadó, Budapest, 1995.*
20. Somlai Péter: *Szocializáció- A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata, Corvina Kiadó, Budapest, 1997.*
21. Szikula István: *Nem szeretném, hogy befejeződjön, Budapest, 2004. Kapocs Könyvek/2. 175-239. p.*
22. Kiss Máté: *A nevelőszülői ellátásban felnőtt fiatalok helyzete utógondozói ellátásból kikerülésük után, Szakdolgozat, Kézirat, 2007. március (ELTE, szociológia szak)*

⁶ Járó Miklósné: *Az állami gondozott fiatalok társadalmi beilleszkedése és helyzetállása az életben.* Magyar Pedagógia Társaság, Budapest, 1978.

Hanák Katalin: *A volt állami gondozottak társadalmi beilleszkedése, Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.*

Szikulai István: *Nem szeretném, hogy befejeződjön, Budapest, 2004. Kapocs Könyvek/2. 175-239. p.*



Az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermek kapcsolattartása

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. számú törvény (továbbiakban: Gyvt.), új alapokra helyezte a magyar gyermekvédelmet. A Gyvt. megalkotásával és elfogadásával Magyarország elindult azon az úton, amely a Gyermek Jogairól szóló Egyezményben¹ foglalt gyermeki jogokat védi és érvényesíti. A Gyvt. életbelépése óta számos szakmai cikk, kézikönyv, állásfoglalás, módszertani levél látott napvilágot, amelyek az egységes jogalkalmazás céljából íródtak, de a Gyvt. egészét érintő kommentár azonban még várat magára. Jelen cikk keretei között azt vizsgáljuk, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés mint hatósági intézkedés során a gyermekvédelmi szakellátásba került gyermekek kapcsolattartási joga miként alakul az elmélet illetve a gyakorlat szerint.

■ AZ IDEIGLENES ELHELYEZÉSRŐL ÁLTALÁBAN

A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 3. cikk 1. pont leszögezi, hogy a törvényhozók illetve a jogalkalmazók gyermeket érintő döntéseikben a gyermekek „mindenek felett” álló érdekét veszik figyelembe. Azt, hogy mi a gyermek legjobb érdeke, nagyon nehéz lenne meghatározni, mindig az eset összes körülményei alapján kell/lehet eldönteni.

Hazánkban a gyermekvédelmi beavatkozásra okot adó körülményeket, összefoglalóan a gyermek veszélyeztettségével írják körül a szakemberek. A veszélyeztettség olyan – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult – állapot, amely a gyermek, testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja, vagy akadályozza.² Olyan állapotról van szó, amelynek kialakulásában többféle tényező játszhat közre a szülők, a környezet vagy éppen a gyermek részéről. E definíció tisztázása azért is fontos, mert az ideiglenes hatályú elhelyezésnek mint gyermekvédelmi hatósági beavatkozásnak, az egyik feltétele a gyermek súlyos veszélyeztetettsége. Tehát ebben a kontextusban, úgy fogalmazhatunk, hogy a súlyos veszélyeztettség megléte adja meg a beutaló szervnek a jogi alapot arra, hogy a gyermeket kiemelje a családból. Tehát a súlyos veszélyeztettség a gyermek családból való kiemelésének az oka.

A Gyvt. a gyermek veszélyeztettsége megszüntetésének a megoldási módjai között a családból való kiemelés, úgy mond ultima ratioként szabályozza. Hiszen ha a körülmények lehetővé teszik, meg kell próbálni a gyermeket a családban tartani, és lehetőség szerint a gyermekjóléti szolgálat családgondozásával vagy védelemben vétellel³ elő kell segíteni a veszélyeztető körülmények megszüntetését. A gyermek családból történő kiemelése tehát kivételes eszköz a veszélyeztettség megszüntetésére, amit nemcsak a Gyvt., hanem a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény is deklarál. Az Egyezmény 9. cikk 1. pontja szerint a részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermeket szüleitől, ezek akarata ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával és az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek mindenek felett álló érdekében szükséges. Ilyen értelmű döntés szükséges lehet bizonyos különleges esetekben, például akkor, ha a szülők durván kezelik, vagy elhanyagolják gyermeküket, illetőleg, ha különválva élnek és döntenek a gyermek elhelyezéséről.

A Gyvt.-ben és a hazai joggyakorlatban a családból kiemelt gyermeknek az egyik lehetséges „jogi állomása” az ideig-

lenes hatályú elhelyezés. Csak példálózva néhány körülményt ismertetünk, amely a kiemelés/ideiglenes hatályú elhelyezést megalapozhatja:

– A szülői vagy gondozó család magatartása és szociális körülményei, gyermek bántalmazása, elhanyagolása, szülők vagy gyermeket nevelők alkoholizáló életmódja, szülők pszichés terheltsége. Itt kell hangsúlyozni azt az alapvetet, hogy kizárólag anyagi ok miatt gyermeket családjától elválasztani nem lehet.⁴ *Katonáné Pehr Erika* úgy fogalmaz, hogy az anyagi, környezeti, magatartási vagy egészségi okok általában együttesen, egymással összefonódva jelennek meg.⁵ Ezen okok az esetek többségében, komplexen a gyermekjóléti szolgálatok látókörében jelennek meg. Természetesen nemcsak a gyermekjóléti szolgálatok találkoznak a veszélyeztetettséggel, hanem például csecsemőkorúak esetében jellemzően a védőnő, az iskoláskorúaknál az oktatási intézmény, esetleg a rendőrség vagy a kórház találkozik olyan gyermekkel, akinél felmerül a gyermekvédelmi hatósági intézkedés szükségessége.

– Sajátos estkör, amikor az újszülött csecsemőt a vér szerinti anyja szülést követően a kórházban hagyja, és a gyámhatóság előtt hozzájárul gyermeke titkos örökbefogadásához. Ilyenkor általában a csecsemőt nevelőszülőhöz vagy gyermekotthonba utalják.⁶

³ Gyvt. 68. § (1) bek.: *Ha a szülő vagy más törvényes képviselő a gyermek veszélyeztettségét az alapellátások önkéntes igénybevételével megszüntetni nem tudja, vagy nem akarja, de alaposan feltételezhető, hogy segítséggel a gyermek fejlődése a családi környezetben mégis biztosítható, a települési önkormányzat jegyzője a gyermeket védelemben veszi.*

⁴ Gyvt. 7. § (1) bek. második mondata.

⁵ Dr. Filó Erika – Dr. Katonáné dr. Pehr Erika: *Gyermeki jogok, gyermekvédelem. Hvg-Orac, 2006., 218.o.*

⁶ *Sajnos, ahelyett, hogy azonnal örökbe adnák (a szerk.)*

¹ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek Jogairól szóló New Yorkban, 1989. november 20.-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

² Gyvt. 5. § n.) pont

Az ideiglenes hatályú elhelyezés új intézmény, amelyet a Gyvt. vezetett be, és az ideiglenes elhelyezés, illetve az ideiglenes hatályú intézeti beutalás helyébe lépett. Az ideiglenes hatályú elhelyezésnek két együttes feltétele van: egyrészt a gyermek súlyos veszélyeztetettsége, másrészt az azonnali intézkedés szükségessége. Súlyos veszélyeztetettségnek minősül a gyermek olyan bántalmazása, elhanyagolása, amely életét közvetlen veszélynek teszi ki, vagy fejlődésében jelentős és helyrehozhatatlan károsodást okozhat.⁷

Az ideiglenes hatályú elhelyezésre vonatkozó határozatnak az általános rendelkezéseken túl tartalmaznia kell

- a gyermeknek a gondozási helyre viteléről való rendelkezést, annak a megállapítását, hogy a szülő gondozási, nevelési joga szünetel,

- a gyermeket gondozásba vevő személy vagy intézmény felhívását a gondozásba vétel időpontjának közlésére,

- az azonnali végrehajthatóság kimondását.⁸

A Csjt. úgy rendelkezik, hogy a kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámítás alatt áll.⁹ A szülői felügyelet a kiskorú gyermek gondozásának, nevelésének, vagyona kezelésének, valamint törvényes képviselőjének jogát és köteletségét, továbbá a gyámnevezésnek és a gyámságból való kizárásnak jogát foglalja magában.¹⁰ Az ideiglenes hatályú elhelyezés a szülői felügyeleti jogok közül csak a gondozás-nevelést érinti, azaz főszabály szerint, csak a szülői felügyelet e „résztartó” szünetel.

A határozatot minden esetben meg kell küldeni a törvényes képviselőnek és a gyermekétől különélő szülőnek is, tekintettel arra, hogy a gyermek tartózkodási helyének kijelölésében él a szülő felügyeleti joga. Akkor nem szükséges az értesítés, ha a bíróság ebben a kérdésben is elrendelte a szünetelést vagy a szülői felügyeleti jog megszűnt. Az ideiglenes hatályú elhelyezést elrendelő határozat ellen nincs helye fellebbezésnek, mert azt a

gyámhivatal minden esetben felülvizsgálja¹¹. Tehát az illetékes és hatáskörrel rendelkező gyámhivatal 30 napon belül megszünteti az ideiglenes hatályú elhelyezést, ha annak okai nem állnak fenn, illetve, ami még a gyermekvédelmi gondozás szempontjából releváns, indokolt esetben 30 napon belül elrendeli az átmeneti, vagy tartós nevelésbe vételt. Végül, ha a gyámhivatal azt állapítja meg, hogy a gyermek fejlődése korábbi környezetében nincs biztosítva, 60 napon belül pert indít a gyermek elhelyezése iránt.¹²

■ A SZÜLŐ KAPCSOLATTARTÁSI JOGA AZ IDEIGLENES HATÁLYÚ ELHELYEZÉSKOR

A kérdés tisztázása előtt általánosságban a kapcsolattartási jogról elmondható, hogy egyfajta kettősség figyelhető meg attól függően, hogy családjában nevelődő vagy családból kiemelt és gyermekvédelmi szakellátásba került gyermek-szülő kapcsolattartási jogáról beszélünk. Egyrészt ugyan a rendelkezések általános jellegűek, másrészt eltérő, speciális szabályokat találunk a két esetre vonatkozóan. Eltérések jelentkezhetnek a jogviszony tartama (jogalanyok jogai és kötelezettségei), a döntéshozatal módja vagy alkalmazható jogkövetkezmények tekintetében.¹³

A gyermek családból való kiemelésének ex lege nem következménye, hogy a gyermeket meg kell védeni családi kapcsolataitól. A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény rögzíti, hogy a részes államok tiszteletben tartják a mindkét szülőjétől vagy ezek egyikétől külön élő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a gyermek mindenképp álló érdekével ellenkezik.¹⁴ Az Európai Unió Alapjogi Chartája értelmében minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy mindkét szülőjével rendszeres, személyes és közvetlen

kapcsolatot tartson fenn, kivéve, ha ez az érdekeivel ellenkezik.¹⁵

A hivatkozott nemzetközi dokumentumok nem tesznek különbséget családjában nevelkedő vagy családjából kiemelt és gyermekvédelmi szakellátásba került gyermekek kapcsolattartási joga tekintetében. A Csjt. szabályai sem tesznek különbséget e tekintetben, amikor kimondja: a gyermeknek joga, hogy különélő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn. A gyermekétől különélő szülő joga és köteleossége, hogy gyermekével kapcsolatot tartson fenn, vele rendszeresen érintkezzen (a kapcsolattartás joga). A gyermeket nevelő szülő vagy más személy köteles a zavartalan kapcsolattartást biztosítani.¹⁶

A Gyvt. szabályai már differenciáltabbak a családból kiemelt gyermek kapcsolattartását illetően. A Gyvt. a gyermeki jogok felsorolásakor a következőket rögzíti: az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan személyes kapcsolatait ápolhassa.¹⁷ A Gyvt. külön nem nevesíti a családból kiemelt, ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermek kapcsolattartását.

A családból való kiemelésnek, azaz az ideiglenes hatályú elhelyezésnek az egyik feltétele a súlyos veszélyeztetettség, aminek, mint láttuk sok olyan megnyilvánulási formája van, amiről gyakran a gyermeket gondozók tehetnek. Sok esetben azonban a kiemelés oka nem indokolja a kapcsolattartástól való eltiltást. Amikor egy csecsemőt kell a családjából kiemelni, akit a Gyvt. rendelkezései szerint nevelőszülőnél helyeznek el, kérdésként merülhet fel, hogy az anya mi alapján látogathatja, szükség esetén szoptathatja gyermekét? A beutaló szervek, gyámhivatalok jogértelmezése, joggyakorlata eltérő, az ideiglenes hatályú elhelyezés alatt vagy biztosítanak kapcsolattartást vagy nem. A helyettesítő védelemmel kapcsolatban a Gyvt. szerint elő kell segíteni a gyermeknek, a saját családjába történő visszakerülését, akár ideiglenes ha-

⁷ Gyvt. 72. § (2) bek.

⁸ Dr. Filó Erika – Dr. Katonáné dr. Pehr Erika: *Gyermeki jogok, gyermekvédelem*. Hvg-Orac, 2006., 305.o.

⁹ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (Csjt.) 70. §

¹⁰ Csjt. 71. § (2) bek.

¹¹ Dr. Filó Erika – Dr. Katonáné dr. Pehr Erika: *Gyermeki jogok, gyermekvédelem*. Hvg-Orac, 2006., 305.o.

¹² Gyvt. 74. § (1) bek.

¹³ Dr. Somfai Balázs: *A kapcsolattartás, PTE ÁJK Továbbképző Szekció, Pécs, 2004.*

¹⁴ A Gyermek Jogairól szóló New Yorki Egyezmény 9. cikk 3. bek.

¹⁵ Az Európai Unió Alapjogi Chartája 24. cikk (3) bek.

¹⁶ Csjt. 92. § (1) bek.

¹⁷ Gyvt. 9. § (1) bek. felvezető mondata valamint 9. § (1) bek. i. pont

tályú elhelyezést követően¹⁸, akár az átmeneti nevelésbe vételkor.¹⁹

A Csjt. a különélő szülő kapcsolattartáshoz való jogát nem sorolja a szülői felügyeleti jog tartalmi körébe. A szülő azon joga és kötelezettsége, hogy a gyermekével kapcsolatot tartson fenn nem a szülői felügyeleti jog része, hanem attól relatíve független, önálló szülői jogként jelenik meg. A szülő a kapcsolattartás jogát tehát a szülői felügyelet szünetelése mellett is gyakorolhatja, sőt köteles gyakorolni. A szülői felügyelet megszüntetése esetében pedig a megszüntetés ellenére, kivételesen és a gyermek érdekében feljogosítható a kapcsolattartásra. Megállapítható azonban, hogy összességében a szülő felügyeleti és kapcsolattartási joga olykor egymásra hatással van, de alapvetően egymástól függetlenül érvényesül.²⁰

Az ideiglenes hatályú elhelyezés főszabályként a szülői felügyelet egyik részjogosítványát szünetelteti és nem az attól relatíve önálló szülői jogot, a kapcsolattartást. Tehát e megközelítésben a családból kiemelt gyermek és szülője között főszabályként a kapcsolattartási jog nem szünetel.

Speciális helyzet adódhat az inkognitó örökbefogadások,²¹ amikor a szülő úgy adja meg hozzájárulását a gyermeke örökbefogadásához, hogy az örökbefogadó személyét és személyi adatait nem ismeri. A nyilatkozattételre a gyermek születése előtt is sor kerülhet. A szülő hozzájáruló nyilatkozatát a gyermek hathetes korának betöltéséig visszavonhatja, és erre őt figyelmeztetni kell. A szülő felügyeleti joga, amennyiben nyilatkozata hathetesenél idősebb gyermekekre vonatkozik a nyilatkozattételkor, a hathetesenél fiatalabb gyermekekre tett nyilatkozat esetén pedig a gyermek hathetes korában szünetel meg. A szülői felügyeleti jog megszüntetését a gyámhivatal határozata állapítja

meg²². Tehát a hat hetesenél fiatalabb gyermek tekintetében az örökbefogadáshoz hozzájáruló szülő szülői felügyeleti joga szünetel.²³ Ekkor is elméletileg joga van a szülőnek a gyermekével való kapcsolattartáshoz.²⁴

Újszülött esetében a szülő(k)nek hat hét áll rendelkezésre, hogy a megtett nyilatkozatot átgondolja, esetleg visszavonja és a nyilatkozatok hátterében meghúzó okokra más – az inkognitó örökbefogadás helyetti – megoldást keressenek. Előfordul azonban, hogy a vér szerinti szülő, aki a titkos örökbefogadáshoz hozzájárult a nyilatkozatát gyámhatóság előtt visszavonja. A gyakorlatban előfordul, hogy a szülő örökbefogadáshoz hozzájáruló nyilatkozatának visszavonása és a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezésének megszüntetése – mint közigazgatási eljárásban „soron kívül” hozott határozat – között hosszú hetek telnek el. Amennyiben a gyermek gyermekotthonban, vagy nevelőszülőnél került elhelyezésre, a kapcsolattartási jog gyakorlására a Gyvt. vonatkozó rendelkezései irányadóak lehetnek, azaz például a gyermekotthon házirendjének megfelelően meglátogatható a gyermek.²⁵ Tovább bonyolíthatja a helyzetet, amikor a gyermeket ideiglenes hatállyal a leendő örökbefogadó szülő(k)nél helyezik el.²⁶ Ilyenkor, a vér szerinti szülő a „titkos” örökbefogadó szülő lakóhelyén vélhetően nem találkozhat gyermekével, de a kapcsolatügyleti szolgáltatás igénybevétele már megoldást jelenthetne.

■ A SZÜLŐ KAPCSOLATTARTÁSI JOGÁNAK „MEGVONÁSA”

Az előzőekben kifejtettük, hogy az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermek szülőjének kapcsolattartáshoz való joga automatikusan nem szünetel. Adódhatnak ugyanakkor olyan helyzetek, amikor a kapcsolattartás akár időlegesen vagy

akár véglegesen is kizárt, így az ideiglenes hatályú elhelyezés egésze vagy egy része alatt sem beszélhetünk kapcsolattartási jogról. A Gyermek Jogairól szóló New Yorki Egyezmény, a kapcsolattartást akkor zárja ki, ha az a gyermek mindenképp felett álló érdekével ellentétes. Az Európai Unió Alapjogi Chartája szintén kizárja a kapcsolattartást, ha az a gyermek érdekeivel ellentétes.

A Gyvt. átfogóan szabályozza a családból kiemelt gyermekek jogi helyzetét, külön nevesíti az egyes hatósági intézkedéseket, majd azokat igen részletesen meghatározza. A kapcsolattartással összefüggésben, csak az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermekek tekintetében ír elő szabályokat. Az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermekek tekintetében határoz meg, olyan okokat, amelyek a szülő/jogosult-gyermek kapcsolattartási jogának korlátozását, szüneteltetését, vagy megvonását megalapozhatják.²⁷ E tekintetben részletszabályokat a Gyer. határoz meg.²⁸ Ezek a szabályok az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermek kapcsolattartásának vonatkozásában csak az eligazodást segíthetik.

Irányadó lehet a Csjt. azon rendelkezése is, amely szerint: „A szülőnek – kivéve, ha a gyermek sérelmére elkövetett cselekmény miatt a büntetőeljáráshoz elrendelhető távollétét kényszerintézkedés hatálya alatt áll – joga van gyermekével kapcsolatot tartani akkor is, ha szülői felügyeleti joga szünetel.”²⁹ Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szülőt a gyermeke ellen elkövetett bűncselekménnyel gyanúsítják, és mint az ügy terheltjét távollét kényszerintézkedés alá vonják, miközben a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezik a gyermekvédelmi szakellátórendszerbe. Ez csak és kizárólag a terhelt szülőre vonatkozatható szabály, a bűncselekménnyel vádolt szülővel együtt előre már nem egyértelműen. A szabály csak időlegesen zárja ki a kapcsolattartást, és szünetelteti a terhelt szülő kapcsolattartási jogát. Véglegesen akkor szűnik meg a kapcsolattartási jog, ha a terhelt szülőt bűnösnek találják és el-

18 Gyvt. 76. § (1) bek. a.: megállapítja, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés feltételei nem álltak fenn, és a gyermek fejlődése korábbi környezetében – szükség esetén védelemben vétel mellett – biztosítható.

19 Gyvt. 77. § (3) bek.: Az átmeneti nevelésbe vétel addig biztosítja az egyéni elhelyezési terv szerint a gyermek otthon nyújtó ellátását, amíg a gyermek családja képessé válik a gyermek visszafogadására.

20 Dr. Somfai Balázs: A kapcsolattartás. PTE ÁJK Továbbképző Szekció, Pécs, 2004.

21 Dr. Csikó Ottó – Dr. Filó Erika: Magyar Családjog Hvg. Orac, 2003, 207. o.

22 Csjt. 48. § (3) bek.

23 Csjt. 91. § (1) bek. d. pont

24 Csjt. 92. § (2) bek.

25 Gyvt. 34 § (2) bek.: A 33. § (2) bekezdés c) pontjában meghatározott ellátások során elő kell segíteni, hogy a kapcsolattartásra jogosult a gyermekkel kapcsolatot tartson fenn. A kapcsolattartásra jogosult a gyermeket a bentlakásos gyermekintézmény házirendje, illetve a nevelőszülői hálózatot működtetővel történt előzetes egyeztetés szerint látogathatja.

26 Gyvt. 84. § (3) bek. c. pont.

27 Gyvt. 78. § (2)

28 Gyer. 31. §

29 Csjt. 92. § (2) bek.



ítélik, majd a bíróság megszünteti a szülő felügyeleti jogát.

■ A KAPCSOLATTARTÁS SZABÁLYOZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Az idézett rendelkezések és a gyermek legjobb érdekének való hatósági/ügyintézői megfelelési kötelezettség egyaránt abba az irányba mutat, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezést elrendelő határozatban már hivatalból rendelkezni kellene a szülő-gyermek kapcsolattartásról, legyen az engedélyezés vagy megvonás.

A Gyvt. úgy fogalmaz, hogy a gyermekek átmeneti otthoni, gyermekotthoni, helyettes szülői, nevelőszülői ellátások során elő kell segíteni, hogy a kapcsolattartásra jogosult a gyermekkel kapcsolatot tartson fenn. A kapcsolattartásra jogosult a gyermeket a bentlakásos gyermekintézmény házirendje, illetve a nevelőszülői hálózatot működtetővel történt előzetes egyeztetés szerint látogathatja. E jogszabályhely érdekessége, hogy nem tesz különbséget a gyermekjóléti alapellátás – amit a szülő főszabályként önkéntesen vesz igénybe –, illetve a gyermekvédelmi szakellátás között, amit hatósági aktus alapoz meg. Ha a Gyvt. hivatkozott szakasza, kapcsolattartás vonatkozásában, nem tesz különbséget alap- és szakellátás között, akkor, megszorításokkal ugyan, de az egyes gyermekvédelmi szakellátás körébe tartozó hatósági intézkedéseknél sem tesz megkülönböztetést e tekintetben. Megszorítások az előbb már említett önkéntes, illetve kötelező igénybevételén túl, szakellátáson belül az átmeneti nevelésbe vett gyermekek és a tartós nevelésbe vett gyermekek kapcsolattartása. Az átmeneti nevelésbe vételnél kötelező ezt a kérdést szabályozni, a tartós nevelésbe vételnél a kapcsolattartás szabályozása csak és kizárólag kérelemre történhet, illetve egyéb eljárási cselekmények szükségesek hozzá. Az, hogy sem a Gyvt., sem a végrehajtási rendeletei nem mondják ki expressis verbis, hogy ideiglenes hatályú elhelyezett gyermek és szülő közötti kapcsolattartást rendezni kell, nem jelenti azt, hogy nem kell.³⁰

³⁰ Az ide vonatkozó paragrafus – Gyvt. 34 § /4/- szerint többek között az ideiglenesen elhelyezett gyermek látogatását, továbbá az eltávozás és a szabadság engedélyezését a gyámhivatal határozata alapozza meg. (A. szerk.)

A 15/1998 (IV. 30.) NM. rendelet³¹ III. fejezete „A családi kapcsolatok, család gondozás” alcíme rendelkezik a gyermekvédelmi szakellátásba utalt gyermekek és szülei kapcsolattartásáról: „A gondozott gyermeket a hozzátartozó a gyermekotthon, illetve más bentlakásos intézmény házirendje, illetve a nevelőszülői hálózat működtetőjével történt előzetes megállapodás szerint látogathatja. A látogatás alkalmával gondoskodni kell arról, hogy a gondozott gyermek és a hozzátartozó találkozása és a látogatás alatti együttléte kulturált formában és zavartalan körülmények között történhessen.”³² Látható, hogy az idézett jogszabályhely sem tesz különbséget ideiglenes hatályú elhelyezett, átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek és a kapcsolattartásra jogosult kapcsolattartása között.

Természetesen meg kell jegyezni, hogy a hatályos rendelkezések értelmében a kapcsolattartási jog gyakorlásának alapja gyámhatósági, bírósági határozat. Éppen ezért – ha nem is a beutaló szerv –, de a gyámhivatal a gyermek érdekében hivatalból, kérelemre pedig soron kívül döntsön a rendelkezésre álló adatok alapján a kapcsolattartás engedélyezése, vagy a kérelem elutasítása tárgyában. A gyámhivatal határozata csak és kizárólag az ideiglenes hatályú elhelyezés felülvizsgálatáig lennének hatályosak és érvényesek. Hiszen amennyiben az illetékes és hatáskörrel rendelkező gyámhivatal felülvizsgálja a beutaló szerv határozatát, és a gyermekvédelmi gondoskodás más formája mellett dönt (pl.: átmeneti nevelésbe vétel), nem kerülheti meg a kapcsolattartás „újraszabályozását”. Ez egyfajta kvázi ideiglenes intézkedésnek minősül, amelyet a polgári perrendtartásról szóló törvény³³ is szabályoz. Felmerülhet egy házassági bontóperben úgy, hogy az aktuálisan különélő szülő és gyermeke tekintetében kapcsolattartást állapít meg.

Az Országgyűlés 2007-ben módosította a Gyvt.-t: A Gyvt. 162. § (1) bek. szerint felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben állapítsa meg a gyermekvédelmi gondoskodás, valamint a gyermek és a

³¹ 15/1998 (IV.30.) NM. rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről (továbbiakban: NM. rendelet)

³² NM. rendelet 87. § (5) bek.

³³ 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról, 156. § (1) bek.

kapcsolattartásra jogosult személyek közötti kapcsolattartás szabályainak végrehajtását.³⁴ A jövőben elkészülő jogszabályban is célszerű lenne meghatározni, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezett és gyermekvédelmi szakellátásba került gyermeknek főszabály szerint, joga van kapcsolatot tartania a szülei (illetve a kapcsolattartásra jogosultakkal³⁵), ha az a gyermek érdekével nem ellentétes.

■ ÖSSZEGLÉS

A jogirodalom és a gyakorlatban dolgozó szakemberek évek óta hangsúlyozzák a családból kiemelt gyermek kapcsolattartásának fontosságát.³⁶ Természetesen az ideiglenes hatályú elhelyezésnek mint hatósági intézkedésnek nem az az elsődleges célja, hogy a kapcsolattartásra koncentráljon a szakellátásba utalt gyermek és szülője között, mert akkor inkohérensia mutatkozna az átmeneti nevelésbe vétellel, amikor a gyámhivatalnak jogszabályi kötelezettsége a kapcsolattartás részletes szabályozása. Az ideiglenes hatályú elhelyezésnek elsősorban a súlyos veszélyeztetettség azonnali megszüntetése a célja úgy, hogy kiemeli a gyermeket a családjából. A kiemelés viszont nem jelenthet automatikus „távoltartást” a szülőktől. Az ideiglenes hatályú elhelyezés időtartama 30 nap, ez az időszak egy óvodás korú gyermek számára a szülőjétől távol az „örökkévalóságot” is jelentheti, a gyermekpszichiáterek véleménye szerint. Így az ideiglenesen szakellátásba utalással a beutaló szerv adott esetben – akaratlanul is – több kár tehet, mint amilyen hasznot hoz maga az intézkedés. Hiszen az ideiglenes hatályú elhelyezéskor – az esetek többségében – az a cél, hogy a gyermek visszakerüljön a saját családjába.

Az ideiglenes hatályú elhelyezés rövid időszakot ölel fel, de ez az időszak is lehet jogszabály- és nem utolsó sorban a gyermek érdekét sértő.

Dr. Somfai Balázs
– **Dr. Mislai Péter**

³⁴ A rendelkezés 2008. január 1-jén lépett hatályba.

³⁵ Gyer. 28. § (2) bek.: A gyermekkel való kapcsolattartásra mind a szülő, mind a nagyszülő, mind a nagykorú testvér, továbbá – ha a szülő és a nagyszülő nem él, illetőleg a kapcsolattartásban tartósan akadályozva van, vagy kapcsolattartási jogát önhibájából nem gyakorolja – a gyermek szülőjének testvére, valamint szülőjének házastársa is jogosult.

³⁶ Dr. Somfai Balázs: A Családból kiemelt gyermek kapcsolattartási jogát önhibájából nem gyakorolja – a gyermek érdekét sértő. Családi Jog, 2005/4 szám., 2005. december.

A gyermekek jogai

A Gallup Intézet európai uniós felmérésének célkitűzése annak meghatározása volt, hogy a 15 és 18 év közötti fiatalok mennyire vannak tisztában az őket megillető jogokkal, mennyire érvényesül ezen jogok védelme, valamint, hogy milyen lépéseket kell tenni ahhoz, hogy mind országos, mind nemzetközi szinten javítani, tökéletesíteni lehessen a helyzetet.¹

■ KÉRDÉSKÖRÖK

A felmérést 2008. február 16-a és 25-e között folytatták le. Több mint 10.000, véletlenszerűen kiválasztott fiatal (15 és 18 év között) kérdeztek Európa-szerte. Az interjúkat telefonon készítették a WebCATI² segítségével. A mintavétel egyenlőtlenségeinek korrigálása érdekében az eredmények szocio-demográfiai alapú utólagos súlyozására került sor.

A kutatás az alábbi témákat járta körbe:

- A gyerekek ismeretei az őket megillető, speciális jogokról,
- véleményük arról, hogy mennyire állnak ezek a jogok védelem alatt,
- tapasztalataik a segítségkérésről,
- véleményük az őket érintő szabályozás fő területeiről,
- elképzeléseik az országosan és európai szinten szükséges lépésekről,
- véleményük arról, hogy mi a legegyszerűbb módja annak, hogy jogaikról információkat szerezzenek.

A jelentésben található táblázatok mind a 27 tagállam eredményeit bemutatják, a következő szocio-demográfiai jellegzetességek szerinti bontásban:

- nem (férfi; nő)
- kor (15-16; 17-18 év)
- nappali tagozatos hallgató (igen; nem)
- lakóhely (nagyváros; város; vidék)
- a családfenntartó foglalkozása (vállalkozó; alkalmazott; fizikai munkát végző; munkanélküli).

■ A LEGFONTOSABB EREDMÉNYEK

■ Információ és tudatosság a gyermekjogok tekintetében

- A 27 tagállam megkérdezett fiataljainak nagy többsége (67%) tudott arról, hogy a 18 év alattiakat speciális jogok illetik meg a felnőttekhez képest.
- Ennek ellenére arra a kérdésre, hogy mit gondolnak, milyen problémákkal, nehézségekkel találják magukat szembe azok a társaik, akiket valamiféle jogsérelem ér, a leggyakrabban említett probléma az volt, hogy a gyerekek nem tudják, mit kell ilyenkor tenniük, és kihez kéne fordul-

niuk (79%), és, hogy egyszerűen nem ismerik a jogaikat (76%).

- Hasonlóképp, arra a kérdésre, hogy mi volna, ami elősegíthetné a gyermekjogok promotálását és védelmét európai szinten, a válaszadók 88%-a említette, hogy a gyerekeknek több információt kéne nyújtani az őket megillető jogokról és arról, hogy hol, milyen módon lehet ezekről érdeklődni (pl. ismeretterjesztő kampányok, weboldalak létrehozása).
- Végül, több mint a válaszadók kétharmada (70%) tartotta az internetet a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb csatornának a gyerekjogokról való informálódáshoz.

■ A gyermekjogok védelme

- Hozzávetőleg a válaszadók háromnegyede (74%) tartotta a saját országában a gyermekjogok védelmét nagyon jónak vagy elég jónak. 19%-uk tartotta úgy, hogy a jogvédelem nem teljes az országában, és 3% gondolta azt, hogy a gyermekjogokat egyáltalán nem védik ott, ahol ő él.
- Mindemellett a válaszadók döntő többsége (82%) mondta, hogy sem ők, sem bárki a környezetükben (18 év alatt) nem próbált meg soha segítséget kérni, ha jogait megsértették. Mindössze 7% válaszolta azt, hogy ő maga kért már segítséget ilyen esetben, és 10% állította, hogy ismer olyat, aki megpróbált már segítségért folyamodni a gyermekjogok sérelme esetén.

■ A gyermekjogi politika érdeklődésre leginkább számot tartó területei

- A felmérés arra is kitért, hogy melyek azok a kormányzati és közigazgatási területek, amelyeknek a törvényalkotás, illetve a döntéshozatal során kiemelt figyelmet kellene fordítaniuk a gyermekekre. Az *oktatást* említették legtöbbször, a válaszadók 74%-a. A második leggyakoribb terület (43%) a *biztonság* volt (például az erőszak elleni védelem), amelyet az *egészségügyi és szociális szféra* (például hozzáférés a kórházi ellátáshoz vagy a tömegközlekedéshez) követett (40%).
- A válaszadókat arról is megkérdezték, hogy a számos probléma közül melyiknek tulajdonítanak kiemelt fontosságot, *melyiket kellene az első helyre sorolni* abban az országban, ahol élnek. A *gyermekbántalmazás* volt a legfontosabb probléma, amelyet majdnem a fiatalok negyede (23%) említett Európa-szerte. Minden ötödik válaszadó (20%) gondolta úgy, hogy a gyerekek szexuális célú kihasználása országos szinten kiemelt figyelmet érdemel, és majdnem ugyanennyi (18%) említette a *drogproblémát*.

¹ Az összefoglaló alapjául szolgáló fordítást Havas Júlia készítette.
² webes, számítógép-asszisztált telefonos interjú

■ A GYERMEKJOGOKAT ILLETŐ TUDATOSSÁG

Az országos eredmények tekintetében az látható, hogy az EU tagállamok többsége hasonló megoszlást mutatott az EU-ban érvényes gyermekjogokról való ismeretek tekintetében. (A válaszadók kétharmadának voltak ismeretei a témáról, szemben az egyharmaddal, akinek nem.) A gyermekjogokat illető tudatosság szintje Romániában volt a legmagasabb (85%); 18 százalékponttal az EU27 átlag felett. A szlovéniai és bolgár válaszadók (mindkét esetben 78%), valamint Luxemburg (77%) is azok között a tagállamok között szerepeltek, amelyek a leginkább tudatában vannak annak, hogy a 18 év alatti gyerekeket speciális jogok illetik meg. A másik oldalon az derült ki, hogy a magyar válaszadók voltak a leginkább alulinformáltak (38%). Emellett Magyarország volt az egyetlen, ahol a válaszadók többsége nem tudott a speciális gyermekjogok létezéséről (61%).

■ SZOCIO-DEMOGRÁFIAI VONATKOZÁSOK

Ha a gyerekjogokat érintő ismereteket illető különbségeket szocio-demográfiai csoportok szerint nézzük, mindössze apró eltéréseket találunk. A tudatosság szintje alig magasabb a 17-18 éveseknél, azoknál a válaszadóknál, akik nem nappali tagozatos hallgatók, nagyvárosban élők, illetve az olyan háztartásban élők, amelyekben a családfenntartó fizikai munkát végző vagy vállalkozó. Azon válaszadók 71%-a például, akik nagyvárosban laknak, tisztában voltak a gyerekeket érintő jogokkal, míg a vidéki válaszadóknál ez az arány a válaszadók kétharmada.

A szocio-demográfiai elemzés nem állapított meg komoly különbségeket a különböző csoportok gyermekjog-védelemre, illetve annak szintjére vonatkozó véleményét illetően. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a fiatal férfiakra kevésbé volt jellemző az a meggyőződés, hogy a 18 év alattiak jogainak védelme *nagyon jó* az adott országban (17% a 14%-kal szemben), míg a fiatal nők jóval nagyobb hányadban mondták, hogy országukban a gyermekjogok védelme *nem elégséges* (21% a 17%-kal szemben).

■ TAPASZTALATOK A GYERMEKJOGOK VÉDELMÉRŐL EU SZINTEN

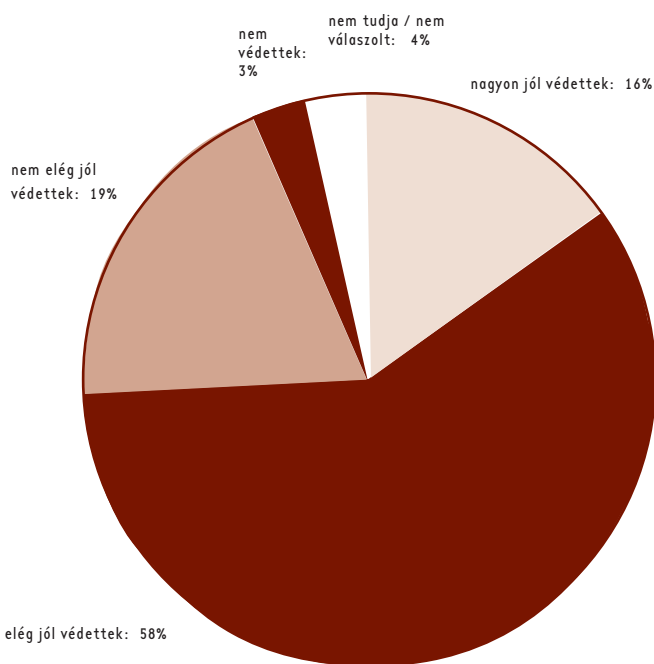
A fiatalok (15 és 18 év közöttiek) a gyermekjogok saját országukban tapasztalt védelméről alkotott véleménye túlnyomórészt az volt, hogy azok *nem eléggé védettek* (58%). Általában véve a válaszadók 74%-a tartotta a gyerekjogok védelmét *nagyon jónak* vagy *eléggé jónak*. Mindemellett EU szinten minden ötödik megkérdezett (18%) gondolta, hogy a 18 év alattiakat megillető speciális jogok védelme *nem elégséges* az országában, és 3% vélte úgy, hogy a gyerekjogokat *egyáltalán nem védik*.

Azon válaszadók legnagyobb százaléka, akik úgy vélték, hogy a gyermekjogok védelmének szintje nagyon jó vagy elég jó, Finnországban él (94%), ezt követi Hollandia (93%), majd az Egyesült Királyság (92%). A másik oldalról viszont azon válaszadók legalacsonyabb százaléka, akik úgy tartották, hogy a gyerekjogok védelme az országukban nagyon jó, Portugáliában (39%; 55 százalékponttal kevesebb, mint Finnország), illetve Romániában van (42%).

Portugália és Románia úgyszintén egyedülálló az EU tagállamokban abból a szempontból, hogy csak náluk volt tapasztal-

ható a válaszadók többségének negatív véleménye, hozzáállása a témával kapcsolatban. 10 válaszadóból majdnem minden hatodik – Portugáliában 59%, Romániában pedig 57% – mondta azt, hogy a gyermekjogokat *egyáltalán nem védik*, vagy *nem elégséges mértékben védik* az országban. Habár az általánosságban tapasztalható rossz érzés hasonló volt Portugáliában és Romániában, a román válaszadók inkább gondolták úgy, hogy a gyermekek jogait nem megfelelően védik az országban (14% szemben a portugál 4%-kal). Figyelembe véve a megelőző fejezet tanulságait, arra a következtetésre juthatunk, hogy nemcsak, hogy a román fiatalok (15 és 18 év között) vannak leginkább tisztában a 18 év alattiak jogaival, de ugyanakkor ők bizonyultak a leginkább szkeptikusnak is az országukban megvalósuló gyermekjog-védelemről.

1. ábra: Mit gondol, a gyermekjogok [az ön országában] ...?

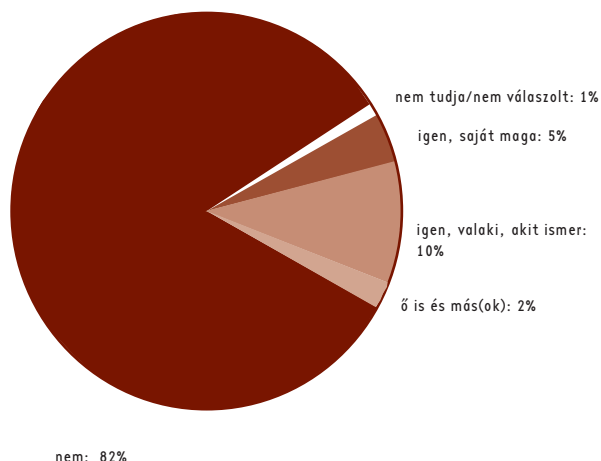


Bázis: összes válaszadó (EU27)

■ SEGÍTSÉGGÉRÉS A GYERMEKJOGOK SÉRELME ESETÉN

A válaszadók nagy többsége (82%) nyilatkozott úgy, hogy sem ő, sem bárki a korosztályában, akit ismer, nem próbált meg segítséget keresni, amikor úgy érezte, hogy jogait megsértették. Mindössze 7% mondta azt, hogy ő maga folyamodott már segítségért ilyen esetben; 5% maga keresett segítséget, és 2% válaszolta, hogy mind ő, mind mások együttműködve próbáltak segítséget kérni. Végül, minden tízedik válaszadó (10%) állította, hogy ismer valakit, aki próbált segítséget keresni, amikor úgy érezte, hogy jogait sérelem érte.

2. ábra: Előfordult-e már, hogy segítséget keresett amikor úgy érezte, megsértették a jogait, vagy történt-e ilyen a környezetében más, 18 év alatti személlyel?



Bázis: összes válaszadó % EU27

Összeadva az „Igen” válaszokat („Igen, te magad”, „Igen, valaki, akit ismer” és „Te magad és mások együtt”), és az eredményeket országok szerinti bontásban vizsgálva az látható, hogy a görög válaszadókra volt leginkább jellemző, hogy ők vagy környezetükben valaki (aki hasonló korú), próbált már segítséget kérni az őt ért jogsérelem esetén (32%; 15 százalékponttal az EU27 átlag alatt). A görögöket Luxemburg és Ciprus követi 29 és 25%-kal, ahol az interjúalanyok hasonlóan válaszoltak. A skála másik oldalán pedig az olasz, finn és cseh válaszadók állnak: mindössze 12%-uk nyilatkozott úgy, hogy ő maga vagy valaki a környezetében (a korosztályából) fordult már segítségért ilyen helyzetben.

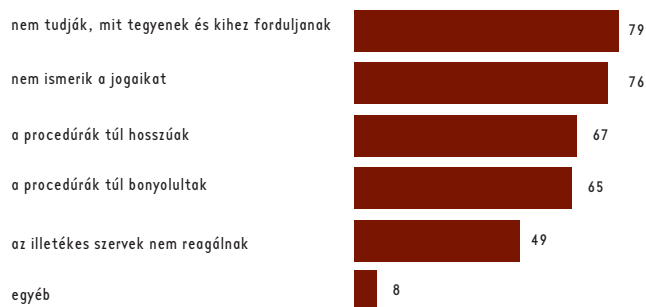
A szocio-demográfiai csoportok tekintetében ugyancsak az derül ki, hogy a különböző csoportok véleményét tekintve nem igazán fedezhető föl számottevő különbség e témában.

■ A LEHETSÉGES PROBLÉMÁK, AMELYEK FELMERÜLHETNEK, HA A GYERMEKJOGOK VÉDELME OKÁN SEGÍTSÉGGÉRÉSRE VAN SZÜKSÉG

Amikor a fiatalokat arról kérdezték, hogy melyek azok a nehézségek, amelyekkel korosztályuknak szembe kell néznie, ha a jogait akarják megvédeni, az derült ki, hogy a válaszadók általában **nem tudják, mi a jogaik védelmének módja, és kihez kellene fordulniuk (79%),** vagy egyszerűen **nincsenek is tisztában a jogaikkal (76%).** A válaszadókra kicsit kevésbé volt jellemző, hogy a jogvédelem folyamatából következő problémákat vessenek fel: kétharmaduk (67%) gondolta úgy, hogy a 18 év alattiak azért ütköznek problémákba, mert ezek a **folyamatok túl hosszúak, 65%** pedig úgy vélte, hogy **túlságosan komplikáltak.**

Majdnem az összes tagállamban listázták azokat a felmerülő problémákat, amelyekkel a 18 év alattiak korosztálya találkozhat, ha segítségre van szüksége amiatt, hogy jogait megsértik – ez a válasz.

3. ábra: Ön szerint melyek azok a problémák, amelyekkel a 18 év alattiak találkozhatnak, ha segítségre van szükségük jogaik védelmében?



Bázis: összes válaszadó; említések százaléka szerint, EU27

Mindemellett az összes tagállamban – Szlovénia kivételével – jellemző, hogy **nem tudják, hogyan kell eljárni jogsérelem esetén, és kihez kell fordulni,** emellett a leggyakoribb gondnak a **jogokat illető információ hiánya** tűnt. Azon válaszadók megoszlása, akik az előbbi problémát választották, 61%-tól (Finnország), illetve 62%-tól (Hollandia) 89%-ig (Olaszország) terjed, míg az utóbbit választók aránya 53 (Hollandia), 55 (Finnország) és 91% (Olaszország) közt oszlik meg.

■ NEM TUDJÁK, MIT TEGYENEK, ÉS KIHEZ FORDULJANAK

Ha az országos eredményeket nézzük a jogvédelmi folyamatokat, procedúrákat illetően, ismét az látható, hogy az olasz válaszadók állnak az élen. Az olaszországi válaszadók 88%-a véli úgy, hogy ha a 18 év alattiaknak segítségre van szüksége jogai védelméhez, akkor azzal kell szembenézniük, hogy a következő procedúrák túlságosan hosszadalmasak, 87% szerint pedig a folyamatok túlzott bonyolultsága várható (21 illetve 22 százalékpontos eltérés az EU27 átlagtól).

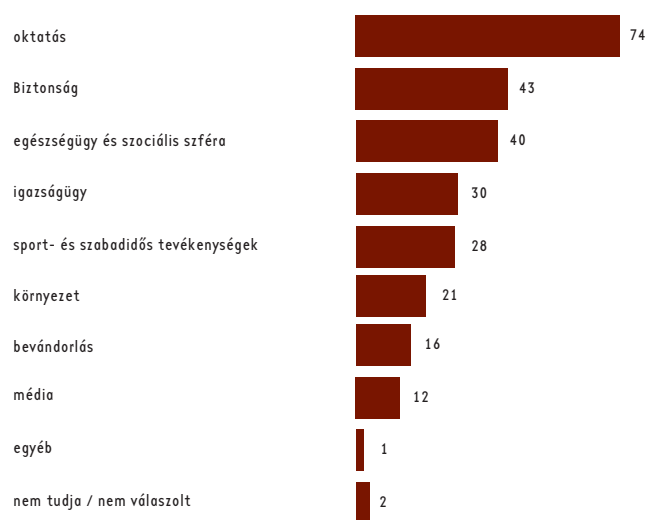
Végül minden tagállam esetében elmondható, hogy a **hatóságok** (közigazgatásiak, városi önkormányzatok vagy akár az ombudsman) **részéről hiányzó reakció** nem szerepelt jellemzően a várt problémák között – ismét kivételt képez Olaszország, ahol a válaszadók 84%-a gondolja úgy, hogy ez a probléma tipikusan előfordul, míg a többi ország esetében körülbelül csak a válaszadók fele számított erre a lehetőségre. Ez azt jelenti, hogy az olasz fiatalokra jellemző leginkább, hogy úgy vélik, korosztályuk a kutatásban felsorolt problémákkal találkozhat, ha segítségre van szüksége jogai védelmében.

■ A GYERMEKJOGI POLITIKA ÉRDEKLŐDÉSRE LEGINKÁBB SZÁMOT TARTÓ TERÜLETEI

A fiatalokat (15 és 18 év közöttiek) arról is megkérdezték, hogy melyek azok a kormányzati, illetve közigazgatási területek, amelyeknek kiemelt figyelmet kellene fordítaniuk a gyermekekre a törvényalkotási és döntési folyamatok előtt és alatt. A válaszok között az **oktatás** szerepelt messze a legmagasabb arányban (75%), míg a második leggyakrabban említett téma a **biztonság** (védelem a bántalmazás ellen), ezt pedig az **egészségügy** és a **szociális szféra** (pl. hozzáférés a kórházi ellátáshoz, a tömegközlekedéshez stb.) követte – mindkét utóbbi kategóriát nagyjából ugyanannyian jelölték meg: 10-ből négy válaszadó.

■ AZOK A KORMÁNYZATI, KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETEK, AMELYEKNEK KIEMELT FIGYELMET KELLENE FORDÍTANIUK A GYERMEKEKRE

4. ábra: Mit gondol, melyek azok a területek, amelyeknek kiemelt figyelmet kellene fordítaniuk a gyermekekre a törvényalkotási és döntési folyamatok előtt és alatt?



Bázis: összes válaszadó; említések százaléka szerint, EU27

Ha az eredményeket országos bontásban vizsgáljuk, az látható, hogy minden országban – kivéve Svédországot – legalább 10-ből 6 válaszadó (65 és 90% között) említette az oktatásügyet, azon területek egyikeként, ahol a kormányzati-közigazgatási szerveknek kiemelt figyelmet kellene fordítani a gyermekekre a döntéshozatal során. Svédországban csak kevéssel több mint a válaszadók fele (53%) említette ezt a területet.

Majdnem minden tagállamban legalább a válaszadók egyharmadáról elmondható, hogy megjelölte a **biztonság** területét, olyan szféraként, ahol a gyermekvédelem fontos szempontnak kéne lennie. A portugál válaszadókat (53%; 10 százalékponttal az EU27 átlag alatt) a litvánok követték ebben (52%), majd a

lengyelek következnek 51%-kal. Az egészségügyi és szociális szférát megjelölő válaszok skálája mindössze 26% (Lengyelország) és 28% (Svédország) és 73% (Portugália) oszlik meg.

Minden tagállamra igaz, hogy kevesebb, mint a válaszadók fele nyilatkozott úgy, hogy a kormányzatnak kiemelt figyelmet kéne fordítania a gyerekekre az **igazságügyi** területen (pl. családon belüli problémák, illetve a fiatalok igazságszolgáltatás szektora). A válaszok megoszlása szerint ezt a területet 7% jelölte meg Svédországban, és 46% Spanyolországban. Szlovéniában és Észtországban az EU27 átlag kétszerese említette a **sport és szabadidő** területét, amelyeknek kiemelten figyelembe kellene venniük a gyermekeket (mindkét országban 56% választotta ezt a kategóriát, összevetve az EU27 28%-os átlagával).

A **környezetet** (például a gyermekeket ellátó-gondozó épületek védelme) átlagosan mindössze kevesebb, mint három válaszadó jelölte meg országonként olyan területként, amelyben a gyermekek érdekei különleges figyelmet érdemelnének. A legnagyobb százalékban az Egyesült Királyságban és Litvániában jelölték meg ezt a területet (32% mindkettőnél). Az összes tagállamban – kivéve Luxemburgot – csak a válaszadók negyede vagy még kevesebb választotta a **bevándorlást** (például az a feltételrendszer, amely szerint egy család újraegyesíthető) olyan szféraként, amelynek a gyermekek érdekeit kiemelten szem előtt kéne tartania. Végül, a válaszok megoszlása a **média** területét tekintve 5% (Portugália és Finnország) és 23% (Málta) között szóródik.

Két következtetés világosan levonható az összes érintett döntéshozó területről:

- A svéd válaszadók a válaszeloszlás skálájának extrém alsó végén vannak minden kategóriában, kivéve a bevándorlás kérdését, ahol nagyjából hozzák az EU27 átlagot.
- A portugál válaszadók vagy a megoszlás felső végén helyezkednek el (oktatás, biztonság, egészségügy és szociális szféra), vagy pedig a szélső alsó értéken (média, bevándorlás, környezet, sport és szabadidős tevékenységek) minden területen, kivéve az igazságügyet (ahol válaszaik meg egyeznek az EU27 átlaggal).

■ ISMERETEK A GYERMEKJOGOKRÓL

A megkérdezett fiatalok kétharmada gondolja – hibásan – úgy, hogy „*ha a szülők elválnak, és egyikük másik tagállamba költözik, a gyermekelhelyezésről és a láthatásról kötelező újabb döntést hozni*”. Csak minden negyedik válaszadó (26%) vélte, hogy ez a kijelentés helytelen. Végül pedig a válaszadók 8%-a nyilatkozott úgy, hogy nem tudja, az állítás helyes vagy sem, vagy mondta azt, hogy nincs véleménye erről a témáról.

10 válaszadóból 8 (81%) válaszolta meg helyesen, hogy igaz-e: „*minden EU országra igaz, hogy az összes videojátékot (akár konzol, akár internetes) címkével látnak el, és besorolnak aszerint, hogy mely korosztálynak szólnak*”. Mindössze 15% gondolta úgy, hogy ez az állítás helytelen, 4% nyilatkozott úgy, hogy nem tudja vagy nincs véleménye erről.

■ ORSZÁGOS SZINTEN FIGYELMET ÉRDEMLŐ PROBLÉMÁK

Amikor a fiatalokat arról kérdezték, melyik az a gyerekeket érintő probléma, amelynek *első helyen kellene szerepelnie a prioritások között* az országukban, a legtöbbet választott terület a **gyermekbántalmazás** (23%) volt. Minden ötödik válaszadó (20%) úgy nyilatkozott, hogy a **gyermek szexuális célú kizsákmányolása** kezelendő probléma országos szinten, és majdnem ugyanennyien (18%) említették a **drogproblémát**.

Körülbelül minden hetedik válaszadó (14%) jelezte, hogy a **diszkrimináció és a rasszizmus** áll az első helyen a legfontosabb problémák közül az országában, és hasonló arányban (13%) említették a **szegénységet** és a **társadalmi kirekesztődést**. Minden más lehetőséget kevesebb mint a válaszadók 10%-a jelölt meg.

A válaszadókat arról is kérdezték, hogy ezen problémák közül melyiket sorolnák a **második helyre** az országukat leginkább érintő problémák közül. Összeadva az első és a második helyen szereplő területeket az látható, hogy a problémák fontossági sorrendjének felállítása megegyező EU szinten is.

A válaszadók 44%-a említette, hogy a gyerekek elleni erőszak első vagy második helyen áll a kezelendő problémák fontossági sorrendjében az országában. Ugyanezzel a logikával a gyerekek szexuális célú kizsákmányolása a válaszadók 38%-a szerint a legégetőbb probléma, és majdnem ugyanekkora hányad (35%) említette a drogokat. A többi válasz megosztott a diszkrimináció és rasszizmus (28%), a szegénység és társadalmi kirekesztődés (23%), az alkohol- és nikotinfüggés (20%), valamint a gyermekmunka (csak 10%) között.

Az említett témák közül a **drogprobléma** bizonyult a legsúlyosabbnak 12 tagállamban. Több mint a válaszadók 40%-a sorolta első helyre Cipruson (80%), Görögországban és Bulgáriában (mindkettőnél 62%), Máltán (58%), Írországból és Szlovákiában (mindkettőnél 54%), Észtországban és Romániában (53-53%), Magyarországon (49%), Spanyolországban (48%), Luxemburgban (46%) és Szlovéniában (42%). A **gyermekbántalmazás** 11 tagállamban volt a legfontosabbnak ítélt probléma: Hollandiában (55%), a Cseh Köztársaságban (52%), az Egyesült Királyságban, Finnországban és Litvániában (mindegyiknél 51%), Lettországból (48%), Lengyelországból (46%), Ausztriában (42%), Németországból és Franciaországból (mindkettőnél 41%), valamint Belgiumban (39%) jelölték meg első helyen

a válaszadók. A **gyermek szexuális célú kizsákmányolása** négy tagállamban szerepelt az első helyen: Dániában a válaszadók 65%-a, Svédországban 57%, Portugáliában 52%, Olaszországban pedig 47% jelölte meg. Az alkoholizmust és a nikotinfüggőséget csak egy országban – Lettországból – választották a legégetőbb problémának, ugyanannyian, ahányan a gyermekbántalmazást; mindkét problémát 48% tartotta a legsúlyosabbnak. A diszkriminációt és a rasszizmust, a szegénységet és a társadalmi kirekesztődést csak második vagy harmadik helyre sorolták a legsúlyosabb gondok között. A gyermekmunka egyik országban sem szerepelt az első három probléma között.

■ Szocio-demográfiai szempontok

A szocio-demográfiai elemzés szerint az látszik, hogy a fiatal férfiak gyakrabban választják a sport- és szabadidős tevékenységek területét, mint olyat, ahol a törvényalkotásnak és a döntéshozatalnak kiemelt figyelmet kellene fordítania a gyerekek érdekeinek előtérbe helyezésére (35% a fiatal női válaszadók 21%-ával szemben), míg a fiatal nők gyakrabban választják a biztonság, egészségügy és szociális szféra, valamint az igazságügy területeit. Például, míg minden három fiatal nóból egy az „igazságügyet” választotta (33%), ugyanezt csak minden negyedik fiatal férfi jelölte meg (26%).

Nagyjából hasonló különbség figyelhető meg akkor is, ha a 15-16, illetve a 17-18 éves válaszadók csoportját hasonlítjuk össze. Míg az előbbieket közül 31% jelölte meg a sport és szabadidő területét, addig az utóbbiak közül csak 26% választotta ugyanezt. Mindemellett, míg a 17-18 évesek 77%-a választotta a „biztonságot”, és 42% az „egészségügy és szociális szféra” területét, addig a 15-16 évesek csoportjának ugyanezen kategóriákat 71%, illetve 38%-ban jelölték meg.

Nemek: A fiatal nőkre jellemzőbb, hogy a gyermekbántalmazást (51%, szemben a fiatal férfiak 38%-ával), illetve a gyerekek szexuális célú kizsákmányolását (42% a fiatal férfiak 33%-ával szemben) jelöljék meg prioritásként. A fiatal férfiakra jellemzőbb a diszkrimináció és a rasszizmus első helyre sorolása (31% a férfiaknál, 24% a nőknél), valamint a drogproblémák legsúlyosabbnak ítétele (39% a férfiaknál, 31% a nőknél). **Kor:** A fiatalabb válaszadók (15-16 évesek) az idősebeknél (17-18 évesek) gyakrabban jelölték meg a drogproblémát, amelynek prioritást kellene élveznie (38% a 33%-kal szemben).

5. ábra: Igazak vagy hamisak az alábbi állítások?

Ha a szülők elválnak, és egyikük másik tagállamba költözik, a gyermekelhelyezéséről és a láthatásról kötelező újabb döntést hozni



Minden EU országra igaz, hogy az összes videojátékot címkével látnak el, és besorolnak aszerint, hogy mely korosztálynak szólnak



Sötét: igaz Fehér: nem tudja/nem válaszolt Világos: nem igaz

Bázis: összes válaszadó (EU27)

■ A LEGFONTOSABB LÉPÉSEK A GYERMEKJOGOK PROMOTÁLÁSÁNAK ÉS VÉDELME ÉRDEKÉBEN EURÓPAI SZINTEN

A válaszadókat arról is megkérdezték, melyek azok a lépések, amelyekkel hatékonyabban lehetne terjeszteni és védeni a gyermekek jogait. Általában véve elmondható, hogy a válaszadók nagy többsége minden lépést támogat, amely a felmérésben lehetőségként szerepel. Minden válaszlehetőséget Európa-szerte prioritást élvezőnek jelölt a 10 válaszadóból legalább 7 (73 és 88% között).

A válaszadók legnagyobb százaléka elsődleges célként azt jelölte meg, hogy **több információt kéne biztosítani a gyermekeknek az őket megillető jogokról és arról, hogy hol lehet azokról érdeklődni** (88%). Második helyen a **gyermekjogok védelmével foglalkozó szervezetek, területek nagyobb mérvű támogatásának igénye szerepelt**; ez a válaszadók 86%-a szerint élvez elsődlegességet európai szinten. 10 válaszadóból több mint 8 (83%) véli úgy, hogy EU szinten fontos volna a **gyermekjogok promotálása**, és 80% említette, hogy létre kéne hozni egy „**eltűnt gyermekekkel**” foglalkozó riadóláncot EU szinten.

21 tagállamban legalább a válaszadók 80%-a említette a gyermekek jogairól való informálásának igényét (pl. felvilágosító kampányokon vagy weboldalak létrehozásán keresztül), mint a legfontosabb lépés, amelyet EU szinten véghez kellene vinni a gyermekjogok terjesztése és védelme érdekében. A másik 6 tagállamban minden 10 válaszadóból legalább 6 nyilatkozott ugyanígy.

Olaszországban (98%) és Írországból (97%) majdnem az összes válaszadó választotta ezt a problémakört elsődlegesnek, míg Luxemburgban 63%, Hollandiában 65%, Finnországban 67%, Spanyolországban pedig 71%.

A gyermekjogok védelmével foglalkozó szervezetek nagyobb támogatásának, valamint a gyermekjogokról való ismeretek Európán kívüli országokban is szükséges terjesztésének

igénye szintén prioritást élvezőként jelent meg a válaszadók több mint felénél minden tagállamban. A gyermekjogok védelmével foglalkozó szervezetek nagyobb szintű támogatásának igénye 56% (Hollandia) és 97% (Írország és Olaszország) közt oszlik meg, és nagyon hasonló arányban, a nem európai országokban való gyermekjogi ismeretterjesztés szükségessége 51% (Hollandia) és 95% (Írország és Olaszország) között szóródik.

Az országos eredmények tekintetében elmondható, hogy az eltűnt gyermekekkel foglalkozó, egész EU-ra kiterjedő riadólánc a tagállamok többségénél (27-ből 19-nél) élvezett prioritást; legalább a válaszadók háromnegyede jelölte meg. Legnagyobb arányban Bulgáriában (96%; 16 százalékponttal az EU átlag alatt) és Írországból (94%) választották ezt a problémakört. A skála alsó végén ismét Hollandiát és Finnországot találjuk, ahol a válaszadók kevesebb mint fele (48 illetve 49%) válaszolt úgy, hogy az eltűnt gyermekekkel foglalkozó riadólánc kialakítását prioritásként kéne kezelni. Végül pedig a válaszadók 73%-a gondolta úgy, hogy fontos volna jobban bevonni a gyermekeket az őket érintő politikákról, szabályokról szóló magyarázatok, definíciók ismertetésébe, például az e téma köré csoportosuló fórumok szervezésével.

Két következtetés vonható le a fentebbi eredményekből:

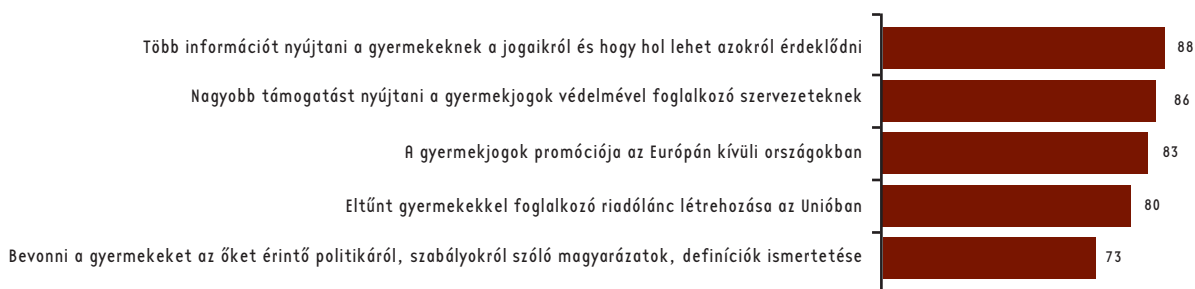
- Az angol, ír és olasz válaszadók a megoszlás felső értékénél találhatók (mindig az első három ország) mind az öt területen, amely az EU szintű támogató intézkedéseket illeti.
- A bolgár válaszadók a skála felső végén helyezkednek el (a 6 első ország közt) minden fentebbi területen, kivéve az EU-n kívüli gyermekjogi ismeretterjesztést, ahol 5 százalékponttal maradnak az EU27 átlag alatt.

■ A GYERMEKJOGI ISMERETTERJESZTÉST LEGEGYSZERŰBBEN ÉS - HATÉKONYABBAN SEGÍTŐ INFORMÁCIÓS CSATORNÁK

10 megkérdezettből minden hetedik (70%) nyilatkozott úgy, hogy az internet volna a legegyszerűbb módja a gyermekjogokkal kapcsolatos ismeretek terjesztésének. Más informáci-

6. ábra:

Mely lépések kellene, hogy elsőbbséget élvezzenek az EU-ban a gyermekjogok promotálása és védelme érdekében?



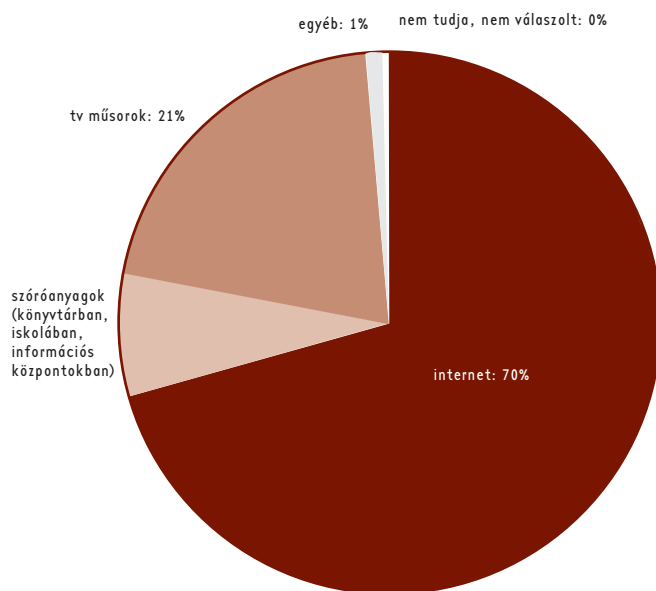
Bázis: összes válaszadó (EU27)

ős csatornákat a válaszadók kisebb hányada választott: csak minden ötödik válaszadó (21%) gondolta úgy, hogy a televízió az ismeretszerzés legegyszerűbb módja, és csak egy 8% kisebbség szerint kellene az iskolákban vagy könyvtárakban rendelkezésre álló anyagokon keresztül terjeszteni ezeket az információkat.

Az összes tagállamról elmondható, hogy a válaszadók többsége jelölte meg az internetet a legegyszerűbb információs csatornaként. 10 megkérdezettből több mint 8 válaszadó a Cseh Köztársaságban (89%), Észtországban (88%), Finnországban (87%), Hollandiában (86%), Máltán (83%), Lengyelországban, Németországban (mindkettőnél 82%), valamint Dániában (81%) választotta a legegyszerűbbnek ezt a csatornát. A legkevésbé népszerű információs csatornának Olaszországban (51%), Cipruson (55%) és Franciaországban (56%) bizonyult az internet.

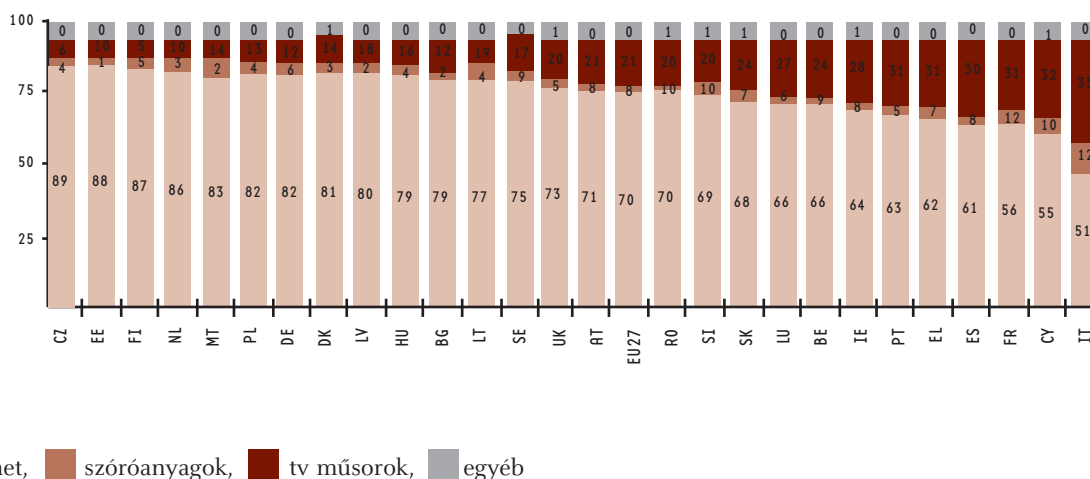
Olaszországban és Cipruson körülbelül minden harmadik válaszadó (35% Olaszországban és 32% Cipruson) nyilatkozott úgy, hogy televíziós programok volnának az információátadás legegyszerűbb módja. Franciaországban, Görögországban és Portugáliában kicsit kevesebb hányad, 31% jelölte meg ezt a csatornát.

7. ábra:
Melyiket tartja a legkönnyebben elérhető információs csatornának a jogairól való tájékozódásban?



Bázis: az összes válaszadó -% EU

8. ábra:
Melyiket tartja a legkönnyebben elérhető információs csatornának a jogairól való tájékozódásban?



Bázis: az összes válaszadó -% országonként

Kétirányú zsákutca

Idén 20 országban jelenik meg az az oktatási csőd-utópiát kibontó könyv, amely a lázadó truantokról – az iskola-rendszerből kihullott diákokról – szól. Újabb 20 ország, ahol a téma aktuális.

Isamu Fukui fiatal szerző, Truancy-trilógiája első részének magyar kiadásakor nálunk járt, és nyilatkozott arról a személyes tapasztalatról, amely lényegében meghatározta a könyv irányultságát. Részletesen és őszintén beszélt az Egyesült Államok iskolarendszeréről, annak csődjéről, és a személyes sérelmeiről. A történetet – regényt – minden olyan diáknak ajánlja, „aki az oktatás nevében valaha is szenvedni kényszerült”.

Hát – gondolhatjuk bátran – vannak, vagyunk néhányan. Kérdés, mit tekintünk szenvedésnek. Kérdés, mi lett ezzel együtt vagy ennek ellenére belőlünk. Kérdés, volt-e, van-e választatásunk? Másként döntünk-e szülőként ma?

Fukui sem iskolai ámokfutó lett: nem robbantott, nem lövöldözte le társait. „Csak” egy regényt írt. És nem ő az első. A téma többszörösen feldolgozott, újra és újra elővett, aktualizált: az erőszakos, igazságtalan, a gyerekek szükségleteit figyelembe nem vevő és kizsákmányoló iskola és oktatáspolitikai rendszer ellen a diákok fellázadnak. A terv: egymás felé, egymás ellen harcolnak, megy a belső terror, kasztosodás, klikkesedés, csicskáztatás, önbíráskodás, stb. B terv: összefognak, és nem egymással versengenek, hanem minden erejükkel a felnőttek és az elnyomást jelképező intézmények ellen fordítják, céltudatosan. Katonai kiképzést kapnak, profi harcosok lesznek.

Úgy tűnik, a rendszer és az erőszak mindkettővel szemben tehetetlen.

A korábban az Ulpius-háznál megjelent Battle Royale mottója még az volt, hogy „van rosszabb az iskolánál”, és nagyon egyszerűsítve e mentén íródott, pl. A Legyek ura is, néhány évtizeddel ezelőtt. A Truancy mintha már mást üzenne: csak jobb lehet az iskolánál. A helyzet elviselhetetlen, tarthatatlan, valamit tenni kell. Ha nincs segítség, akkor önszerveződésben, saját erőből és fineszből, kijátszva a felnőtteket, kijátszva a rendszert és a társadalmat, amely asszisztál a gyerekek elnyomásához. Miután az irodalmi vélekedésben – és egyre nyíltabban a szakirodalomban is – napjainkban nagyon is jelen van a gyerekek egymás közötti agressziójának tematikája, kegyetlensége, az iskolai erőszak jelenségei, és miután a napi valóság is szembesít mindezek kérelhetetlen törvényszerűségeivel, megállapítható, hogy a diagnózis nagyon pontos. Közelítik a jóslatokat.

Lényegében a hazai közoktatási rendszer időszaki jelentésében (legutóbb: Jelentés a magyar közoktatásról 2006, 6. fejezet: Az iskola belső világa) módszeresen vizsgálják az iskolai közérzet és mentálhigiéne jellemzőit, állapotát és tendenciáit. Elég idéznem a 2006-os jelentésből¹:

¹ Részletesen lsd.: http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Jelentes2006-16_belső_vilag

„Az agresszió erősödő jelenléte az iskolában (is) a társadalom feszültségi szintjének általános növekedésével, a közvetlen társadalmi környezetből és a médiából érkező erőszakos minták sokasodásával magyarázható. A közoktatási törvény⁶ alapján a gyermek, illetve a tanuló személyiségét, emberi méltóságát és jogait tiszteletben kell tartani, és védelmet kell számára biztosítani a fizikai és lelki erőszakkal szemben. Ennek ellenére egyre több jele van annak, hogy az iskolákban nő a pedagógus által elkövetett fizikai bántalmazások száma. Ezeknek azonban csupán töredéke kerül nyilvánosságra, illetve jár szankcióval. Az erőszak felnőtt által elkövetett formája az is, ha tétlenül nézi, netán támogatja a tanulók egymás közötti erőszakos cselekedeteit. (Herczog, 2006) Az iskolában megélt erőszak élménye erős és hosszan tartó hatást gyakorol az azt elszenvedőkre. Ezt igazolja a fekete pedagógiával foglalkozó kutatásnak az a része, amely főiskolások és egyetemisták körében vizsgálja az általános és középiskoláskorban elszenvedett sérelmek utóhatását (lásd a keretes írást).

■ FEKETE PEDAGÓGIA

A megkérdezett 532 hallgató háromnegyede (401 fő, 75,4%) számolt be valamilyen maradandó iskolai sérelemről. Jellegzetes különbség mutatkozik a főiskolás és egyetemista, illetve a pedagógusjelölt és nem pedagógusjelölt hallgatók beszámolóinak között: az előbbi csoportok (főiskolás és pedagógusjelölt) szignifikánsan több sérelemről tesznek említést, mint társaik. Az értékeléssel összefüggésben említett sérelmek leggyakrabban a megalázó, megszégyenítő értékelés, büntetés kategóriájába tartoztak (39%), s csak ezt követette 33,7%-kal a tanulmányi teljesítmények igazságtalan értékelése, majd a személyiség becsmérlése (19,3%), a sztereotípiákból fakadó negatív megítélés (14,7%) és a gyerekek kisebb csoportjait vagy az egész osztályt érintő sérelem (13,5%). A legmaradandóbbak azok az értékeléssel összefüggő negatív élmények, amelyek a megalázottság érzését keltik elszenvedőikben, s mindig tartalmaznak valamilyen társas mozzanatot: a tanár eljárását súlyosbítja, vagy éppen az teszi megalázóvá, hogy a társak előtt (esetleg a szülők előtt), vagy a társak bevonásával zajlik. A 220 esetből leggyakrabban a lelki terrort, a rettegést, erős fenyegetettség érzését kiváltó személyt vagy eseményt említették (26,4%), majd az enyhe fizikai agressziót (20,9%), a súlyos fizikai agresszió és a verbális agresszió a történetek 14,5-14,5%-ában szerepel, a válaszó alapítatlan meggyanúsítása az esetek 13,2%-ban okozott maradandó negatív élményt, a segítségadás elmulasztása, a cserbenhagyás ugyancsak sokszor, a felidézett esetek 12,3%-ában vált a sérelmek forrásává.

Forrás: Hunyady Gy.-né, 2004



Általános életkori trendként megállapítható, hogy az iskolához való viszonyulás minden tekintetben kedvezőtlenebbé válik. Részben ezzel is magyarázható, hogy viszonylag magas a gyakran igazolatlan mulasztások száma. A rendszeres hiányzások jelentik a pedagógusok számára az egyik legkirívóbb tanulói viselkedésproblémát. A tanulók egyre kevésbé élvezik az iskolai feladatokat, egyre kevésbé gondolják úgy, hogy beleszólásuk van a szabályok kialakításába, illetve egyre inkább érzik úgy, hogy nyomástóak az iskolai feladatok. A tanárokról kialakított kép is romlik. Az osztályklíma kedvező észlelése (percepciója) is csökken az életkorral (Aszmann et al., 2003).

A kevés számú nemzetközi összehasonlító elemzésből (Morita, 2001) kitűnik, hogy az erőszakos esetek 80%-a 12–16 év közötti tanulók között esik meg, s ezen belül 85% a fiú elkövetők aránya, míg a lányok között jóval magasabb az áldozati arány. Egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében végzett kutatás adatai alapján az agresszió szintje az általános iskola felső tagozatában növekedést mutat. A fiúk és lányok aránya közel fele-fele, ami jelentősen eltér a nemzetközi adatoktól. Az életkort tekintve a 13–15 évesek a leggyakoribb támadók, míg a 10–12 évesek között több az áldozat és a szemlélő (Figula, 2004).

Az iskolai erőszak egyik leggyakoribb kiindulópontja, hogy „dühös” és agresszív tanulók magatartásukkal provokálják a többieket és a tanárokat, és sem az intézménynek, sem a szakembereknek nincs eszközük ahhoz, hogy megvédjék magukat, a gondjaikra bízott gyerekeket, és ugyanakkor segíteni tudjanak a nyilvánvalóan bajban lévő és erről erőteljes „jelzést” adó elkövetőknek. Ilyenkor pedig maga az intézmény válik diszfunkcionálissá, mivel képtelen előírt feladatait teljesíteni.”

Ha nem is ad válaszokat, megoldási kulcsokat a regény, jól – bár kicsit sematikusan – illusztrálja azt az utat, amit szélsőségesen rossz forgatókönyv szerint bejárhatnak az oktatás szereplői, legyenek akár gyerekek, akár felnőttek.

A regény negatív utópia, meglehetősen terjedelmes, helyenként terjengős, irodalmi szöveggént csak nehezen élvezhető, őszintén megvallva nem is tudtam félretenni a szakmai nézőpontjaimat. Talán ez a didaktikus kódolás és üzenetfejtés nem meglepő, hiszen maga a történet és tanulságai elsősorban az érintett diákoknak címettek.

Gy.É.

Isamu Fukui: *Truancy*

Ebben a városban ölnöd kell!

Ulpus-Ház Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Ishmael Beah: Gyerekkatona voltam Afrikában, amíg ti játszottatok

■ „NAPJAIMAT HÁROM VILÁGBAN ÉLEM: ÁLMAIMBAN, ÚJ ÉLETEMBEN, ÉS A MÚLT EMLÉKEIBEN.”¹

Gyerekkatona. Milyen egyszerű szó, ahogy azt Jaap E. Doek professzor megjegyzi a Gyerekkatonák Alkalmazásának Megfigyeléséért Koalíció 2008-as Globális jelentésében². A mögöttes tartalom azonban megrendítő és elkésztítő. Ahogyan a háború, az erőszak látványa és gyakorlása kiöli az ártatlanságot a gyerekekből, végleges és begyógyíthatatlan sebeket hagyva bennük, amelyeket – a szerencsésebbek esetében – aztán a konfliktust követően, vagy esetekben még az alatt, a rehabilitációval igyekeznek különböző módszerekkel, de mindenképp elöltt végtelen türelemmel és figyelemmel enyhíteni az ilyen programok önkéntesei és szakemberei. Valóban ők a szerencsésebbek? Jó túlélőnek lenni, amikor az ember családját kiirtották, és folyamatos önmarcangolásban él, hogy vajon őt miért nem? Szembenézni azzal, immár a drogok hatásától mentesen, hogy miket is tett az ember? És elhinni azt, amit az ápolók mondanak, hogy „semmi nem a te hibád”, hogy te nem tehetsz róla? Persze valóban nem tehetnek tetteikről Ishmael Beah, a Gyerekkatona voltam Afrikában, amíg ti játszottatok címen magyar fordításban is megjelent önéletrajzi írásának szereplői, de az emlékektől, az átélt eseményektől megszabadulniuk nehéz, vagy teljesen lehetetlen. Beah beszámolóján keresz-

tül megtapasztalhatjuk, hogy milyen bizonytalan és időleges minden, és a békés családi életet hogyan váltja fel egyik pillanatról a másikra a magány és a bizonytalanság, gyerekek tömegei számára lehetetlenülve el az őket megillető gyermekkor élvezetét, és fosztja meg őket számos olyan joguktól, amelyek megadására az államukat nemzetközi szerződések kötelezik.

Nincsenek pontos adatok a gyerekkatonák számát illetően³, csak annyit tudunk, hogy gyerekek százezrei szolgálnak katonaként kormány-, vagy fegyveres lázadó csapatokban, a világ 17 különböző országában.⁴ A gyerekkatonává válásnak az esélye azoknak a gyerekeknek az esetében a legnagyobb, akik szegénységben, szüleiktől elválasztva, otthonuktól távol, háborús zónában élnek, vagy korlátozott számukra az oktatáshoz való hozzáférés lehetőségei. Fiúkat és lányokat egyaránt „használnak” gyerekkatonaként. Néhány országban, mint Nepál, Srí Lanka vagy Uganda, a gyerekkatonák harmada teszi ki – vagy esetenként meg is haladja azt – a lány katonák száma. A lányokat sok esetben megerősítik, vagy a parancsnokoknak adják mint „feleséget”.

¹ Ishmael Beah (2008), *Gyerekkatona voltam Afrikában amíg ti játszottatok*. Nyitott Könyvműhely, Budapest pp25

² www.child-soldiers.org

³ http://www.hrw.org/campaigns/crp/fact_sheet.html

⁴ <http://www.hrw.org/campaigns/crp/index.htm>

Forrás: http://www.hrw.org/campaigns/crp/fact_sheet.html

1980-ban, mikor Ishmael megszületett, Sierra Leonében már két éve egypártrendszer volt. A '80-as évek közepére egyre gyakoribbakká váltak a hatalmi visszaélések. Megalakult a Forradalmi Egyesült Front (RUF), amelynek célja kezdetben a korrumpált Össznépi Kongresszus (APC) hatalomtól való megfosztása volt.⁵ Aztán megkezdődött a pokoljárás. Megindult a küzdelem az úgynevezett lázadók és a hadsereg között. Mindkét oldalon harcoltak gyerekek, kik önszántukból, azért, mert nem láttak más megoldást az életben maradásra, vagy bosszúvágyból, mert női hozzátartozóikat a szemük láttára erőszakolták meg, majd végezték ki családjukat, míg ők rejtekhelyükről nézték, mi történik szeretteikkel. Másokat pedig elraboltak, és kényszerítették őket az együttműködésre, aminek megtagadása egyet jelentett a halállal.

Főhősünk 1993 nyarán, 12 éves volt, amikor a lázadók elérték faluját, és lehetetlenné tették számára és barátai részére, akikkel épp egy *Ki mit tud?*-ra készült, a hazatérést. Megkezdődött a bujkálás, rettegés és éhezés időszaka. Félelem mindenkitől, hiszen aki maga nem lázadó, az őt és kis csapatát, a fiúkat, akikkel kezdetben együtt járta az ismeretlen vidékeket élelem és a szülei megtalálása reményében, nézhetette annak. Ishmael később elszakadt a csoporttól. A tapasztalt rettenetek közepette egyetlen menedéke a múlt felidézése maradt számára. Ezen a ponton még képes a régi emlékek visszaidézésére. Hullámvasútként zajlanak az események, miközben Ishmael szülei nyomát kutatja. „Amíg élsz, mindig van remény a jobb napokra és a jobb dolgokra [...]” hangzottak nagyapja szavai, amik erőt adtak számára az úton, amikor már azt sem tudta, merre tart. A keresés közben egy-egy rövid időszakra megint felhőtlenül boldog és gyerek lehetett. Amikor meglátta az óceánt, társaival focizott a homokban és gondoskodást tapasztalt, amikor már azt hitte, hogy az önzetlen jóság nem létezik. Ekkor azonban mindig történt valami, ami visszarántotta a kegyetlen háború díszletei közé.

Szülei és testvérei elvesztése után sincsen még kész Ishmael a gyilkolásra. Tizenhárom éves, amikor a kormányhadsereg besorozza. Tanúi lehetünk az első küszködésének, annak, ahogy a finom lelkű fiú lassan megtanul ölni, és századát családjaként szeretni. Élvezetét lelteni a gyilkolásban, és elhinni, hogy bosszút kell állnia a lázadókon a vele és családjával történelemért. A gyerekkatonáknak nincs idejük gondolkodni. Az állandó drogfogyasztás és a háborús filmek nézése kitölti a két bevetés közti idejüket. A kegyetlen versenyek, amelyekkel bevalóságukat maguknak és az „új családjuknak” bizonyítják, ijesztők, de ők már a drogok – és a rengeteg megtapasztalt kegyetlenkedés hatására olyannyira eltompultak és érzéketlenné váltak, hogy nem is tudják, mit tesznek. Az egyetlen referencia felnőttszámukra a hadnagy, akinek meg akartak felelni, és minden parancsát teljesítették, romboltak és gyilkoltak és látszólag örömeiket lelték benne. Ez a hadnagy lesz az, aki a nélkül, hogy gyerekkorú katonái tudnák, mi történik velük, kiállítja a legfiatalabbakat a sorból, akiket a farmernadrágos és fehér, kék UNICEF feliratú pólót viselő civilek, néhány városi katona kíséretében – ahogy őket megvetően az igazi háborút megjárt gyerekkatonák nevezik – egyszerűen magukkal visznek. A kiválasztottak nem értik, hogy miért válnak meg tőlük, és magyarázatot is csak sokára kapnak.

⁵ Ishmael Beah (2008): *Gyerekkatonák voltam Afrikában, amíg ti játszottatok*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.

Egy újabb elszakadás élmény, bár ez az ő érdeküket szolgálja. Megkezdődik az elvonókúra, a maga minden szörnyűségével. A rémálmodok, és a legnehezebb, hogy már van idejük gondolkodni. Sokszor szóltanul ülnek a verandán, és oktanul agresszívek, bizalmatlanok a végletekig. Ishmael is azt mondja, hogy egyedül, magányosan jobb, hogy nem hiszi, nem meri elhinni, hogy a boldogság sokáig tarthat, hogy őt szerethetik, ezért nem mutatja ki érzelmeit, és kezdetben visszautasít minden közeledést. Azonban a rehabilitált fiúk mégiscsak gyerekek, és ha nagyon lassan is, azok, akikben megvan az erő, képesek lesznek az újrakezdésre, repatriálják őket, és bár szembe kell nézniük a társadalommal, amelynek egyes tagjai elutasítók velük, képesek lesznek újra kezdeni. Ezek között a szerencsések között volt Ishmael is, akinek írásából érezzük az erőt, hogy nem szabad feladni, és cselekedeteiből pedig látjuk, hogy nem csak hogy maga miatt nem adja fel, de még szerepet is vállal, a többiek érdekében és a saját maga lelki gyógyulásáért, a gyerekkatonaság eltörlése érdekében folytatott harcban.

A majmot meg kell ölni. Ishmael egy szimbolikus történettel egy majomvadászatról teszi nyilvánvalóvá számunkra, hogy mindent megtesz, hogy a többieknek ne kelljen végigmennie azon a hosszú és borzalmakkal teli úton, amit ő megjárt.

Ishmael Beah 1998 óta az Egyesült Államokban él. Tagja a Human Rights Watch Gyermekjogi Részleg Tanácsadói Bizottságának, és nemzetközi fórumokon gyakran tart előadásokat a háborúk kiskorú elszennvedőiről.⁶ Háborús emlékei megírásának célja – ahogy azt egy interjúban kifejtette – többek között az volt, hogy közelebb hozza a harcoló gyerekeket az emberekhez, „hogy legyen arcuk, és ne tűnjön többé olyan távolinak ez a jelenség”.⁷ Aggasztotta, hogy erre a helyzetre csupán afrikai és nem globális problémaként tekintettek, és úgy is kezelték, „miközben valójában mindazokon a gyerekeken segítenünk kell, akik mások háborúját vívják”.⁸

Veres Kinga

De miért is van szükségük a lázadóknak gyerekkatonákra?

Emberhiány vagy valami más áll ennek hátterében?⁹ Az első és alapvető ok, hogy a legtöbb országban, ahol gyerekkatonákat használnak,¹⁰ a lakosság nagyobb része gyermek. A másik, hogy a gyerekek pszichológiailag éretlenek és nagyon könnyű őket formálni. Nagyon könnyen lehet manipulálni a félelmüket, a haragjukat, a dühüket. Nagyon sok gyerek elveszíti ezekben az időkben a családját, az otthonát, árvák vagy félárva lesznek. Ezeket a gyerekeket nem keresi senki, nem kell attól tartani, hogy majd jön valaki, és számon kéri, hogy mi lett velük. A harmadik dolog pedig, amikor gyerekeket soroznak be, hogy nem kell fizetni nekik. „Elég félelmet kelteni bennük, és azt éreztetni velük, hogy egy családhoz tartoznak, ehhez a családhoz tartoznak és ezt követően [...] bármit megtesznek”. Nincs szükségük semmi másra, csak puskára. Bármit meg lehet velük tetetni, és aztán könnyű megszabadulni tőlük.¹¹

⁶ Ishmael Beah (2008): *Gyerekkatonák voltam Afrikában, amíg ti játszottatok*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.

⁷ <http://index.hu/politika/kulfold/beah2373/>

⁸ <http://index.hu/politika/kulfold/beah2373/>

⁹ A kérdést Friderikusz Sándor tette fel Ishmael Beahnak a *Friderikusz Most* 2007. november 15-i adásában.

¹⁰ Gyerekkatonát nem csupán a lázadók foglalkoztatnak, hanem a kormány hadsereg is használ gyerekeket.

¹¹ Ishmael Beahnak, *Friderikusz Most* 2007. november 15-i adás.

Gyermekjogok gyermekcipőben?

Dr. Szabó Máté, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa ezzel a címmel rendezte hat évre tervezett gyermekjogi projektje első évének zárókonferenciáját. A gyermekjogi projekt 2008. évének központi témája a jogtudatosítás volt, és az idei év záró momentumaként ezen konferencia keretében kívántunk visszatekinteni az eddig elért eredményeinkre, valamint a nagyszabású rendezvény keretében a gyermekekkel, a gyermekekért dolgozó szakemberek körében újabb párbeszédet kezdeményezni a gyermekjogok mai magyarországi helyzetéről, jövőjéről.

A Gyermekjogi Egyezmény¹ 29. cikkében foglaltak szerint is a gyermek oktatásának egyik célja, hogy a gyermek tudatába kell vésni az emberi jogok és az alapvető szabadságok, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányában elfogadott elvek tiszteletben tartását. Az Egyezmény 44. cikke alapján a részes államoknak ötévente be kell számolni a Gyermek Jogainak Bizottsága részére az Egyezményben elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedésekről, és az e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról. A 2003-ban benyújtott, 2-3. időszakos országjelentés 2006-os értékelése során a Bizottság javasolta, hogy a tananyagba kötelező elemként kerüljön be az emberi jogok oktatása (53. pont), és javasolta továbbá olyan kampányok szervezését, amelyekkel a gyermekeket jogaikról tájékoztatják (55. pont).

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvényben (Obtv.) foglaltak alapján az ombudsman főszabály szerint panasz alapján jár el, de indokolt esetben – meghatározott jogszabályi feltételek fennállásakor – hivatalból is vizsgálódhat. A gyermekek életkoruk és más tényezőkből fakadó kiszolgáltatottságuk miatt alapvető jogaik érvényesítésére, panasz benyújtására kevésbé képesek, így ennél a csoportnál fokozott jelentőséggel bírnak a hivatalból indított vizsgálatok és az ezekből építkező proaktív ombudsmani szerepfelfogás.

Az ombudsmanok feladatköre szerte a világban újabb speciális feladatkörökkel bővül, amelyekből kiemelkedik a gyermekek jogainak védelme, ugyanakkor a gyermeki jogok védelmének intézményrendszerében egyre jelentősebb szerepet kapnak az ombudsman-intézmények. Magyarországon ma mindkét tendencia egyaránt jellemző.²

Magyarországon az 1997-es gyermekvédelmi törvény (Gyvtv.)³ az állampolgári jogok országgyűlési biztosa kifejezett, kiemelt feladatává teszi a gyermeki jogok védelmét. Ezt a feladatot az országgyűlési biztos a Magyar Köztársaság

Alkotmánya⁴ és az Obtv. rendelkezései szerint látja el. A hagyományos, az egyedi panaszügyek ügykövető intézése mellett az ombudsman ezért is helyez külön hangsúlyt a gyermekjogi projekt munkájára, amelynek célja éppen a proaktív jellegű jogvédelem.

A zárókonferencia megnyitásaként Dr. Szabó Máté videóköszöntőjében a gyermekek jogai kultúrájának társadalom- és jogtörténeti fejlődését ismertette, hangsúlyozva a gyermekek jogai tiszteletben tartásának fontosságát, különös tekintettel arra, hogy a gyermekek jog- és érdekérvényesítésre a felnőttvilágban – mint a „lilliputiak” a Gulliverek világában – kevésbé képesek.

A projekt 2008. évi tevékenységéről dr. Kovács Orsolya Ágota, a projekt vezetője, illetve dr. Rajzinger Ágnes és dr. Retkes Zita projektagok számoltak be. A proaktív ombudsmani szerepfelfogás mellett a „hagyományos” ombudsmani – panaszok alapján, illetve a hivatalból indított – vizsgálatok jelentősége megkérdőjelezhetetlen. Számos esetben a – panaszok nagy számára való tekintettel elrendelt – átfogó vizsgálatok, hivatalból indított vizsgálatok adják az alapját a jövőbeni projektek, illetve a folyamatban lévő projektek újabb fő témáinak. A gyermekjogi projekthez kapcsolódó négy – kiemelt – vizsgálat által érintett területek a következők voltak: a gyermekjóléti alapellátások, a büntetés-végrehajtási intézetek átfogó vizsgálata, az újpesti iskolai erőszak ügyében indított, valamint a gyermekjogok a médiában tárgyú vizsgálat.

A gyermekjóléti alapellátások Pest megyei vizsgálata⁵ során az országgyűlési biztos számos kezdeményezéssel élt. Ezek közül kiemelendő, hogy – mivel jelenleg Magyarországon nem jut mindenki egyenlő eséllyel az alapellátásokhoz – az ombudsman javasolta a *Kormánynak*, hogy a *szociális szaktárca* segítségével tekintse át a gyermekvédelmi alapellátások rendszerét, finanszírozásának szabályozását, és vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy településeken élő gyermekek és családjaik részére miként biztosítható a gyermekjóléti szolgáltatásokhoz, továbbá az átmeneti gondozáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés. Ezen túl, a jelzőrendszer megfelelő működése érdekében ajánlást fogalmazott meg az országgyűlési biztos a szociális és munkaügyi miniszternek, kezdeményezze a Gyermekvédelmi törvény olyan irányú kiegészítését, amely a jelzési kötelezettségek elmulasztása esetén alkalmazandó következményeket is következetesen rendezi.

1 A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény)

2 Dr. Somody Bernadette: Az ombudsman szerepe a gyermeki jogok védelmében, *Családi Jog VI. évfolyam* 2. sz., 20. oldal

3 A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásáról szóló 1997. évi XXXI. törvény 11. § (2) bek.

4 1949. évi XX. törvény

5 OBH 5158/2007.

Az országgyűlési biztos 2007-ben sajtóértesülésre, hivatalból vizsgálatot indított a tököli fiatakorúak büntetés-végrehajtási intézetében történt erőszakos bűncselekmény kapcsán.⁶ A feltárt visszaessékgek orvoslása érdekében a biztos ajánlást tett az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy dolgozzon ki konkrét intézkedési tervet a fiatakorúak törvényes fogvatartására vonatkozóan. Az országgyűlési biztos ajánlást fogalmazott meg továbbá a szociális és munkaügyi miniszternek, hogy fontolja meg egy újabb javítóintézet kialakítását.

Az országgyűlési biztos jelentésében⁷ fogalmazta meg, hogy önkényes, felhatalmazás nélküli és törvénytörő volt Újpest polgármesterének azon intézkedése, amellyel egy tanárát bántalmazó tanulót azonnali hatállyal kizárt a kerület valamennyi önkormányzati fenntartású iskolájából. Mindezt tette fegyelmi eljárás lefolytatása, a tanuló meghallgatása, jogerős fegyelmi határozat nélkül. A biztos ezért a legfőbb ügyészhez, valamint az oktatási és kulturális miniszterhez fordult és a törvényesség helyreállítását kérte.

A média szerepe a gyermek személyiségének fejlődésében napjainkban meghatározó, ezért az ombudsman célzottan a műsorszolgáltatók szerepét kiemelve vizsgálta a gyermeki jogok érvényesülését a médiában.⁸ Az ombudsman jelentésében megállapította, hogy nem egységes a műsorszolgáltatók gyakorlata abban, hogy a gyermek- és ifjúsági műsorok ténylegesen eljussanak a gyermekekhez, továbbá valamennyi magyarországi műsorszolgáltatónak feladata kell, hogy legyen a gyermekek jogtudatosításában való aktív és felelősségteljes részvétel. A megkeresett műsorszolgáltatók egyike sem számolt be arról, hogy kifejezetten gyermeki jogtudatosítást célzó műsorszámot mutatna be. Azóta egy műsorszolgáltató jelezte, hogy – az ombudsmani jelentés hatására – gyermeki jogtudatosítást célzó műsor sugárzását tervezi.

A gyermeki jogi projekt munkatársai ismertették továbbá, hogy a proaktív szerepvállalás jegyében a projekt tagjai a jogtudatosítás elősegítése érdekében kialakítottak egy úgynevezett minisite-ot⁹, amelynek célja az alapvető és gyermeki jogokról szóló tájékoztatás. A honlap célközönsége elsősorban a gyermekek, de remélhetőleg – és az eddigi tapasztalatok ezt részben visszaigazolták – felnőttek érdeklődésére is számot tarthat a tartalom. A honlapon keresztül – különböző eljárási formások nélkül, megkönnyítendő a hivatalunkhoz fordulást – tájékoztatást is kérhetnek a gyermekek, kérdést tehetnek fel, véleményt nyilváníthatnak.

A konferencia számos – a gyermekekért, a gyermekekkel aktívan tevékenykedő – szakember előadásának adott helyt. A kormányzat részéről dr. Szüdi János, az Oktatási és Kulturális Minisztérium szakállamtitkára és dr. Katonáné dr. Pehr Erika, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium főosztályvezetője számolt be a területüket érintő aktuális kérdésekről. Dr. Szüdi János hangsúlyozta, hogy a hatályos jog-

szabályi környezet megfelelő, a Nemzeti Alaptanterv minden lehetőséget biztosít a jogismeret oktatására, azonban a közoktatási intézmények maguk határozzák meg saját prioritásaikat. Az ombudsmanok gyermeki jogi szerepvállalását illetően nemzetközi kitekintést Lux Ágnes, az ombudsmani hivatal projekt-koordinátora adott, míg Szelényi Zsuzsanna, a Budapesti Európai Ifjúsági Központ igazgató-helyettese a gyermekek jogismeretének fejlesztésében a nem-formális oktatás szerepét hangsúlyozta, és néhány ehhez kapcsolódó – az Európa Tanács által kidolgozott – módszertani anyagot (Compass, Compasito) mutatott be röviden. A jogtudatosítás fontosságáról beszélt Sereg András, az Alkotmánybíróság sajtófőnöke, a Jogod van hozzá! című könyv írója is. Dr. Purda Zsuzsa, a Gyermeki jogi ABC kiadvány egyik szerzője előadásában alátámasztotta az ombudsmani hivatal jogtudatosító törekvéseinek lényeges szerepét. A bűnmegelőzés érdekében kidolgozott, gyermekeknek szóló új módszereket Dr. Kesztyűs Rudolf rendőr ezredes ismertette, míg a pedagógusok szerepéről, továbbképzésének fontosságáról Kerpen Gábor, a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezetének elnöke beszélt.

A rendezvény nagy érdeklődésre tartott számot, a konferencián mintegy 200 fő vett részt.

Összességében elmondható, hogy a mind a gyermekektől, valamint a felnőttektől a hivatalhoz érkező rengeteg visszajelzés és kérdés, mind a rendezvény résztvevőinek nagy száma azt mutatja, hogy valós, a társadalom jelentős részét érintő megoldandó feladatról van szó, és pillanatnyilag nagy hiányosság tapasztalható a területen.

Konkrét és egyetlen követendő megoldás kínálása nem lehetett (és nem is volt célunk) – a vita, a párbeszéd, a megoldás keresése azonban elkezdődött, amely természetesen nem fejeződhet be egy év, de még hat év alatt sem. Reményeink szerint az ombudsman – úgy is, mint „kvázi” gyermeki jogi szakombudsmani teendőket is ellátó szerv – tevékenysége a következő években is hasonlóan konstruktív fogadtatásra talál, és törekvéseink a gyermekekkel foglalkozó szakemberek munkáját, nem mellesleg pedig a gyermeki jogok tiszteletben tartásának gyakorlatban megnyilvánuló fejlődését fogják segíteni.

*dr. Rajzinger Ágnes,
dr. Retkes Zita*

⁶ OBH 4841/2007.

⁷ OBH 2223/2008.

⁸ OBH 2057/2008.

⁹ www.gyermeki jogok.obh.hu



Műhely

■ ÖSSZEFOGLALÓ A GYERMEKJOGI PROJEKT KERETÉBEN 2008. OKTÓBER 16-ÁN TARTOTT MŰHELYMEGBESZÉLÉSRŐL: AZ OBH 4226/2006., OBH 5158/2007. SZÁMÚ, GYERMEKJÓLÉTI ALAPELLÁTÁSSAL KAPCSOLATOS VIZSGÁLATOK TAPASZTALATAI

A gyermekvédelmi törvény különös hangsúllyal az országgyűlési biztos nevesített feladatává teszi a gyermeki jogok védelmét.¹ A törvény felhatalmazása alapján a gyermekek alkotmányos jogainak érvényesítését az állampolgári jogok országgyűlési biztosa a maga sajátos eszközeivel segíti. Ennek érdekében a biztos 2008-ban Gyermekjogi Projektet indított, amelynek célja, hogy a biztos mandátumának teljes ideje alatt, fokozott figyelemmel kísérelje a gyermekek jogainak érvényesülését. Az országgyűlési biztos a projekt keretén belül kiemelt figyelemmel fordul a gyermekvédelmi ellátások vizsgálata felé. Az október 16-án, az Országgyűlési Biztosok Hivatalában tartott műhelymegbeszélésen az ombudsman és munkatársai a Komárom-Esztergom és Pest megyében folytatott, a gyermekjóléti alapellátásokkal kapcsolatos vizsgálatok tapasztalatait osztották meg a meghívott gyermekvédelmi szakemberekkel. A megbeszélésen részt vettek a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztályának, a vizsgálatban érintett megyék szociális és gyámhivatalainak, a Szociális és Munkaügyi Intézet és az Újbudai Módszertani Gyermekjóléti Központ munkatársai.

Dr. Szabó Máté országgyűlési biztos köszöntőjében kiemelte, hogy a gyermekvédelem területén interdiszciplinális együttműködésre van szükség. A köszöntőt követően az ombudsmani vizsgálatokat vezető dr. Györffy Zsuzsanna összefoglalta a két vizsgálat tapasztalatait, valamint átfogó képet rajzolt az országgyűlési biztosok gyermekjóléti ellátásokat érintő eddigi tevékenységéről.

Ismertette, hogy 2006-ig nem folytattak le hivatalból indított vizsgálatokat. Ennek oka az volt, hogy a Gyvt. hatálybelépését követő első években a gyermekjóléti szolgálatokra vonatkozó panaszok elenyésző számban érkeztek az ombudsmani hivatalhoz, a vizsgálatok általában sajtóértesítés alapján indultak. A hírek olyan szülői bántalmazásról szóltak, amely a gyermek maradandó károsodását, végső esetben a halálát okozták. Ezen vizsgálatok hatékony kimenetelét gátolta az a tény, hogy nem volt akkoriban vizsgálható intézmény. 2002-ben a települések mintegy 10%-ában nem működött ugyanis gyermekjóléti szolgálat. A közelmúltban folytatott két átfogó megyei vizsgálat azt mutatta, hogy ezen a területen nagy változás történt, ugyanis mindkét vizsgált megye, minden településén valamilyen módon biztosított a gyermekjóléti szolgáltatást.

Az országgyűlési biztos intézményének ismertsége, valamint az országgyűlési biztos vizsgálatainak sajtóban való megjelenése is azt eredményezte, hogy jelenleg egyre több olyan panasz érkezik a hivatalhoz, amelyben a gyermekjóléti szolgálatok tevékenységét sérelmezik. A panaszok tárgya tekintetében megállapítható, hogy azok 2005-ig elsősorban a gyermekjóléti szolgálatok család gondozói ellen irányultak, míg ma már a gyermekjóléti szolgálat sérelmezett mulasztására, feladatának nem megfelelő ellátására vonatkoznak. A panaszok jellege arra mu-

tat rá, hogy a beadványozók tudomással bírnak arról, hogy mi lenne a szolgálat feladata a veszélyeztetettség megszüntetése érdekében.

■ A két vizsgálat tapasztalatai

Az OBH 4226/2006. számú Komárom-Esztergom megyei vizsgálat 2006 novemberében indult és a 2007. szeptember 11-én kelt jelentéssel zárult. Az OBH 5158/2007. számú jelentés, amely Pest megyét érinti, 2008. augusztus 1-jén fejeződött be. A 24 vizsgált intézmények között 15 gyermekjóléti szolgálat, 4 helyettes szülő, 2 családok átmeneti otthona (CSÁO), 3 gyermekek átmeneti otthona (GYÁO) volt.

A személyi feltételek tekintetében a vizsgálatok megállapították, hogy egyre több a szakképzett család gondozó, azonban volt példa arra is, hogy a középfokú végzettségű család gondozó évek óta beiskolázás alatt áll. A vizsgált 15 gyermekjóléti szolgálat közül csupán 6 intézményben volt szupervízió. (Komárom-Esztergom megyében egy helyen, Pest megyében öt szolgálatnál). A jelentésekben a biztos rámutatott, hogy a szupervíziók szerepe a szakmai kompetencia fejlesztésében, valamint a saját tapasztalatok feldolgozásában vitathatatlan: a gyermekvédelemben dolgozók gyakorlati élményeinek szupervíziós feldolgozása fejlesztheti a reflexiós képességet, amellyel a munkatársak képessé válnak tanulni a korábbi helyzetekből, problémákból. Ez hosszú távon javítja a munkatársak segítő tevékenység során használt kompetenciáit, megóvhatja őket a kiegészítől. Ezért a biztos minden olyan esetben, amikor a szupervízió hiányát tapasztalta, javaslatot tett az intézményfenntartónak arra, hogy fontolja meg annak alkalmazását.

A jelzőrendszeri tagok együttműködésében a vizsgálatok nagy előrelépés mutattak. A rendőrség egyre inkább partnere a gyermekjóléti szolgálatoknak; a prevenció munkában is szívesen vesznek részt. A korábbi, egyedi vizsgálatok esetében tapasztalt mulasztásokkal összefüggő ajánlásokra adott válaszokból az de-

¹ A gyerekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 11. § (2)-(3) bek.

rül ki, hogy az országos rendőrfőkapitány is nyitott a problémamegoldásra. Bíztható tény, hogy az országos rendőrfőkapitány elrendelte annak felmérését, hogy a 2008. január 1-jétől hatályos, a családon belüli erőszak kezelésével és a kiskorúak védelmével kapcsolatos rendőri feladatok végrehajtásáról szóló, 32/2007. (OT.26) ORFK utasítással kapcsolatos továbbképzést megkapta-e a rendőri állomány, szükség van-e további képzésekre.

Az orvosok és védőnők jelzése esetén a vizsgálatok szerint az írásbeli jelzés legtöbbször elmarad. Az orvosok egyes helyeken nem érzik kötelezettségüknek a jelzést, sőt visszautasítják a szociális szakma által kezdeményezett párbeszédet. A vizsgálat során kirajzolódott a pedagógusok és gyermekjóléti szolgálat közötti ellentét: a pedagógusok a családgondozóktól várják a pedagógiai eszközökkel megoldható problémák megoldását is. Az igazolatlan órák miatti jelzések száma – annak kötelező volta miatt – magas, a valós problémák jelzése azonban csekély.

A szakmai munkában az is tapasztalható volt, hogy a szolgálatok elsősorban és legszívesebben a prevenció munkában vesznek részt, ezek az ún. hálás feladatok. A veszélyeztetettség megszüntetése akár alapellátásban való gondozással, akár védelembe vétellel már sokkal nehezebb. Az egyedi vizsgálatok is azt támasztják alá, hogy a gondozási tervek sokszor elnagyoltak, sematikus feladatokat tartalmaznak, nem mindig követhető az együttműködők köre. A védelembe vételi határozatban előírt magatartási szabályok eléréséhez magas szakmai színvonalú munka, a szakemberek közötti maximális együttműködés, és sok idő is kellene. Ez utóbbi többnyire az egy szakemberre jutó családok száma, a megnövekedett adminisztrációs terhek miatt nem, vagy csak nehezen teljesíthető. Ugyanakkor az adatlapok vezetése szükséges, mert a gondozási folyamat és eredménye, vagy eredménytelensége – nem csak az ellenőrzést végzők számára – abból követhető. A szakellátásban nevelkedő gyermekek családjának gondozása sok esetben nem csupán idő hiányában marad el. Ezek a családokkal nehezebb az együttműködés, eredmény is nehezebben érhető el.

A két átfogó vizsgálatban ugyan kevésbé, de a párhuzamosan folyó egyedi vizsgálatok alapján jól látható, hogy bár sokszor jelzőrendszer tagjai tudják, hogy a gyermek családból való kiemelése szükséges lenne, de különösen akkor, ha a család minden jövedelme a gyermekek után járó támogatás, erre nem mernek javaslatot tenni. A kapcsolódó ombudsmani vizsgálatok ezért hangsúlyozzák, hogy a jelzőrendszeri tagok közfeladatát ellátó személyeknek számítanak, a velük szemben elkövetett támadásokat a büntetőjog is kiemelten kezeli, ugyanakkor a jelentések elmaradása esetén meg kell állapítani, és megfelelő következményekkel szankcionálni kell a felelősségüket.

■ A JELENTÉSEKBE MEGFOGALMAZOTT AJÁNLÁSOK ÉS AZOK KÖVETKEZMÉNYEI

Komárom megyében az országgyűlési biztos huszonhat ajánlást fogalmazott meg, ebből huszonháromat a címzettek határidőben elfogadtak. Négy vizsgált település estében fordult elő, hogy a fenntartó arról adott tájékoztatást, hogy az ajánlásokat a képviselő-testület elfogadta, azokat igyekszik teljesíteni. Ezek eredményeként Esztergomban átadták a családok átmeneti otthonát (mely már a helyszíni vizsgálat idején is épült, gyer-

mekek átmeneti otthona, helyettes szülő továbbra sincs), Kisbénán a jogi és pszichológiai tanácsadó közvetett módon, a szupervízió biztosítottá vált. Oroszlány, Bábolna községekben azonban a gyermekek átmeneti otthona, illetőleg az átmeneti gondozás biztosítása, a szupervízió anyagi erőforrások hiányában továbbra sem megoldott.

A Pest megyei vizsgálat során harmincegy ajánlást fogalmazott meg a biztos. Ez idáig a címzettek húsz ajánlást fogadtak el. Az ajánlások nyomán az alábbi eredmények születtek: Örkényben létszámot bővítettek, 2009 januárjától tervezik helyettes szülő működtetését is. Cegléden a helyszíni vizsgálatot követő napon az állaspályázatok kiírása megtörtént, tárgyi feltételek biztosítására pályáztak, szeptembertől szupervízióra van lehetőség, továbbá megoldást keresnek az átmeneti gondozás biztosítására, pl. férőhely vásárlásával. Az ajánlások teljesítéséről képviselő-testületi határozatok születtek továbbá Pilisvörösváron és Szentendrén is.

Az OBH 5158/2007. számú jelentésében a biztos ajánlást fogalmazott meg a Magyar Orvosi Kamara elnökének, amely arra irányult, hogy az orvosok továbbképzése során fordítson kiemelt figyelmet a jelzési kötelezettség teljesítésére. A MOK elnöke válaszában arról biztosította az országgyűlési biztost, hogy olyan pontok szerzésével járó továbbképzést fog kezdeményezni, amely tematikájában a jelzett probléma szerepel. A Kamara honlapján megjeleníti a jelentés vizsgálatának összegzését, az orvosokra vonatkozó intézkedést.

Az oktatási és kulturális miniszternek címzett ajánlásra, amely a gyermekvédelmi alapismeretek pedagógusképzésbe, továbbképzésbe történő beépítésére irányult, a miniszter azzal a problémafelvetéssel válaszolt, miszerint alkalmaznia kellene az iskoláknak olyan szakembereket, akik speciálisan a gyermekvédelmi feladatokra koncentrálnak, akiknek a feladatellátáshoz szükséges speciális szakismeret is a birtokában van. A szakminiszter véleménye szerint a pedagógusok alapképzése, és a mesterképzés során a gyermekjóléti alapismeretek elsajátítása – azáltal, hogy a hallgatók társadalmi és szociológiai ismereteket sajátítanak el – a tananyagban megjelenik. Az esélyegyenlőség tematikája, a családdal és az iskolai mikrokönyezettel, továbbá a társszakmákkal való együttműködés követelménye által a pedagógushallgatók konfliktuskezelési technikákat is tanulnak. A biztos álláspontja szerint ezen ismeretek hasznossága vitathatatlan, de nem helyettesítik a gyermekvédelmi alapismereteket. A szaktárca javaslata szerint követelményként írható elő ugyanakkor a gyermekvédelmi felelősök kötelező foglalkoztatása. A pedagógus továbbképzésről, szakvizgároló szülő kormányrendelet módosítás alatt áll. A tervezett módosítás az oktatási és kulturális minisztert felhatalmazza, hogy a mindenkor tanév rendjéről szóló rendeletben továbbképzéseket írjon elő, illetőleg a támogatandónak tartott továbbképzési területek prioritását határozza meg. Erre figyelemmel – hangsúlyozva, hogy a gyermekvédelmi alapismeretek pedagógusképzésbe való beépítése továbbra is szükséges feladat – a biztos javaslatot tett arra, hogy a rendelet hatálybalépését követő tanévben a kötelező továbbképzési tananyag a gyermek- és ifjúságvédelem legyen, az ezt követő években pedig e témakör az elsődlegesen támogatott továbbképzési területek között szerepeljen.

Az átfogó vizsgálatok tapasztalatok azt is bizonyították, hogy a gyermekvédelmi törvényben előírt feladatokat nem lehet minden településen egyenlő színvonalon biztosítani. A gyermeknek abban az esetben is szüksége lehet pszichológusra, fejlesztő pedagógusra, a szülőnek jogi tanácsra, ha olyan lélekszámú településen él, ahol ezeket a szolgáltatásokat nem kell biztosítani. Erre figyelemmel a biztos javaslatot tett arra, hogy a Kormány a szociális szaktárca segítségével tekintse át a gyermekvédelmi alapellátások rendszerét, finanszírozásának szabályozását, és vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy a településen élő gyermekek és családjaik részére miként biztosítható a gyermekjóléti szolgáltatásokhoz, továbbá az átmeneti gondozáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés. A kezdeményezésre a Kormány még nem válaszolt.

■ A MEGBESZÉLÉSEN RÉSZTVEVŐ SZAKEMBEREK HOZZÁSZÓLÁSAI, JAVASLATAI

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium megbeszélésen megjelent munkatársa megerősítette, hogy a vizsgálatban foglaltak egybevágóan a szaktárca által képviselt szakmai elvekkel, megfontolásokkal. A Gyermekvédelmi törvény által felállított rendszer működőképes, azonban megfelelő források biztosítása nélkül ellehetetlenül. A finanszírozási problémák megoldását előmozdíthatja a társulások megjelenése, ezen kívül a normatív finanszírozás mellett a fejlesztési források megerősödését remélik. Rámutatott arra is, hogy a tragédiához vezető esetek zömének hátterében nem az ellátórendszer hiányosságai, hanem az együttműködés, az információk hiánya áll. Az együttműködési kötelezettség teljesítésére, a jelzőrendszer nem megfelelő működésének megoldására tett javaslatok a szankcionálási lehetőség hiánya miatt erőtlenekek. A gyámhivatal által kiszabható bírság egy alternatíva, és megoldás lehet a Gyermekvédelmi törvény szankciót bevezető módosítása, azonban talán hatékonyabb a már meglévő együttműködési formák megerősítése (például a gyámhivatal esetmegbeszéléseinek hangsúlyosabbá tétele). Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a szemlélet- és gondolkodásmód változásához idő szükséges, ahogyan ahhoz is, hogy a már meglévő tapasztalatok folyamatosan becsatornázására kerüljenek a gyermekvédelmi rendszerünkbe.

Az SzMI munkatársa a gyermekvédelem speciális helyzetére hívta fel a figyelmet: a gyermekjogok érvényesítéséhez a garanciális feltételeket biztosítani kell. Kifejtette, hogy szerencsésnek tartja, hogy a minisztérium, valamint a szakma elképzelései több ponton megegyeznek, azonban az elképzelésekhez meghatározott finanszírozási háttér szükséges.

A jelenlévők egyetértettek abban, hogy megfontolás tárgyát kell képeznie annak hogy hogyan szankcionálható az az önkormányzat, amelyik forráshiányra hivatkozva nem teljesíti intézményfenntartói kötelezettségeit, illetve hogyan érhető el, hogy az intézmények fenntartásáról az önkormányzatok egyre nagyobb számban társulás útján gondoskodjanak. Többen felhívták ugyanakkor arra is a figyelmet, hogy a mindenki által széles körben hozzáférhető, minőségi szolgáltatások és ezek térbeli közelsége között feloldhatatlannak látszó ellentmondás feszül. Az sem megfelelő megoldás, hogy az intézmény közös fenntartásá-

ra az önkormányzatok társulást alakítanak, de a tényleges gondozási feladatok ellátása úgy marad helyben, mintha azt önálló családgondozó végezné, hiszen így a gyermekek mégsem kapják meg a magas minőségű szolgáltatást. A finanszírozás tekintetében fontos megjegyezni azt is, hogy a tapasztalatok szerint a gyermekjóléti szolgálatoknak nincs önálló szakmai költségvetésük, teljes mértékben az önkormányzatoknak vannak "kiszolgáltatva".

A továbbiakban *Sidlovics Ferenc* az SzMI munkatársa a prevenció jelentőségére hívta fel a figyelmet. Az e területet érintő – KSH által készített felméréseken alapuló – statisztikák szerint, ahol működik preventív tevékenység, ott nő a gyermekvédelmi alapellátás hatékonysága. Azt is kifejtette, hogy a jelzőrendszer nem megfelelő működésének problémáját a felelősség fel nem vállalásában, valamint a felnőttek jogainak a gyermekek jogai fölé emelésében látja. Álláspontja szerint megfelelően példázza lemaradásunkat, hogy a gyermeki jogok oktatása nem jelenik meg a képzési rendszerekben, csupán a továbbképzésekben, holott fontos lenne, hogy olyan pedagógusokat képezzenek, akik felismerik, hogy adott esetben a gyermeknek milyen speciális szolgáltatásra, beavatkozásra van szüksége.

Az Újbudai Gyermekvédelmi Központ vezetője, Papp Krisztina arra figyelmeztetett, hogy a gyermekvédelmi rendszer egy egész, az alapellátást nem tekinthetjük elszigetelt részként. A felmerült problémák megoldására is a rendszer egészét figyelembe véve kell megoldásokat találni. Ezért javaslatként fogalmazta meg, hogy az országgyűlési biztos olyan vizsgálatokat indítson, amelyek a szakellátási ellátásokat is érintik, teljes körű problématerkép rajzolva ezzel a gyermekvédelemben dolgozók számára.

A területen dolgozók egyetértettek abban, hogy az ombudsmeni vizsgálatoknak kézzel fogható hatása van: a fenntartói hiányosságok egyértelmű megfogalmazása az ellátások hatékonyabbá tételének elengedhetetlen eszköze, ugyanakkor a gyermekvédelemben dolgozók számára is visszajelzést jelent munkájuk színvonalát illetően, illetve ekkor van lehetőségük arra is, hogy kérdéseikkel, tapasztalataikkal hozzájáruljanak egy egységes rendszer kialakításához.

Dr. Szabó Máté kifejtette, a gyermeki jogok érvényesülésének elsődleges színtere a család, és olyan szemléletváltás jelentőségét hangsúlyozta, amelyben kifejezésre jut: elsősorban ebben a közegben kell megteremtünk a gyermeki jogok kultúráját. Rámutatott arra is, hogy a gyermekvédelem területén érezhető talán leginkább, hogy a jóléti szociális rendszer nyomás alatt van, amely a gazdasági, pénzügyi környezet indukálta megszorításokban is tükröződik. A vizsgálatokban felmerült problémák megoldását az országgyűlési biztos a szakemberek közötti hatékony együttműködés megteremtésében látja: a központi pozitív hatások, kooperatív kultúra kialakítása a gyermekvédelemben elengedhetetlen, amelyhez pozitív példák felmutatása nyitja meg az utat. A maga részéről az országgyűlési biztos a gyermeki jogok érvényesülésének speciális ágazatát: a gyermekvédelmi ellátórendszert továbbra is kiemelt figyelemmel állítja vizsgálati középpontjába.

dr. Györffy Zsuzsanna és dr. Rajzinger Ágnes

A Multidimenzionális helyreállító igazságszolgáltatás mindenkinek projekt zárókonferenciája Budapesten

A két éves program záró rendezvényeként 2008. december 7-8-án került sor az összegzésre, amelyre meghívtuk mindazokat, akik a program során részt vettek a külföldi tapasztalatcsereken, a hazai képzési programon, az oktatófilm és oktató csomag elkészítésében. Mellettük rendőröket, bírókat, ügyészeket, pártfogókat, szociális munkásokat és a mediáció különféle formáit művelőket, valamint szakpolitikásokat, minisztériumi munkatársakat és újságírókat is invitáltunk. A külföldi partnerek közül előadóként is részt vett a konferencián Rob von Pagée Hollandiából, Doina Balahur professzor asszony Romániából, Dr. Arthur Hartman Németországból, valamint Dr. Christa Pelikan Ausztriából.

A magyar helyzetről Dr. Hatvani Erzsébet, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója számolt be, aki részletesen ismertette a tettes-áldozat mediáció büntetőjogi alkalmazásának elmúlt két évi tapasztalatait, és azokat a terveket, reményeket, amelyek a jövőbeni alkalmazásra vonatkoznak. Elmondta, hogy az adatok tanúsága szerint a megyékben nagyon eltérő arányban kerültek mediációra az esetek, és nyilvánvalóan sokban függ az ott dolgozó ügyészek, bírák tájékozottságától, meggyőződésétől, hogy milyen eseteket és milyen arányban találunk mediációra alkalmasnak. Sajnálatosan alacsony a fiatalkorúak ügyeiben a tettes-áldozat mediációk száma, pedig itt még fontosabb lehetne a helyreállítási technika alkalmazása, aminek pedagógiai jelentősége nehezen túlbecsülhető. A külföldi előadók a konferencia alkalmából megjelent könyvben¹ található országtanulmányokból megismerhető információkról számoltak be, de prezentációik magyar és angol nyelven is megtekinthetők a www.csagyi.hu honlap AGIS menüpontjában. Christa Pelikan az Osztrák Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa nem írt tanulmányt, nem készített prezentációt, viszont részletesen ismertette az osztrák modellt, és az elmúlt 20 év tapasztalatait, vitáit, dilemmáit. Az osztrák tapasztalatok nagyon kedvezőek, ha azt tekintjük, hogy a büntetőügyek fele helyreállító igazságszolgáltatással, mediációval oldódik meg, a mi szabályozásunknál jóval súlyosabb esetekben is. A fiatalkorúak esetében kiemelkedően magas számokról beszélhetünk, míg a családon belüli erőszak ügyekben az osztrák nőszervezetek ugyancsak támadják a tettes-áldozat mediáció alkalmazását sok esetben, pedig sok jó tapasztalat van. Meglepő módon az elmúlt húsz évben nem került sor olyan kutatásra, amely retrospektív módon vizsgálta volna a különböző megoldások sikerességét a bűnisméltés megelőzése, illetve az elkövetők társadalmi beilleszkedése, a sértettek elégedettsége szempontjából, így erről nem sokat lehetett megtudni. Az osztrák rendszerben egy civilszervezet végzi egész Ausztriában a helyreállító mediációt, amelynek meg-

határozott feltételekkel kiképzett tagjai alkalmazottként dolgoznak, amint arról korábbi úti beszámolóinkban már számot adtunk.²

A konferencia tervezett workshopjai helyett közös beszélgetésre, tapasztalatcsereére került sor a sokféle felmerült kérdés megvitatása, és az élénk diskurzus kialakulása okán. Itt természetesen elsősorban a magyarországi helyzetet beszélték meg a résztvevők, aminek nagy előnye az volt, hogy legtöbbször találtak alkalmat arra, hogy más szakmákban dolgozókkal kicseréljék tapasztalataikat, elmondják véleményüket. Így nagyon sokféle információ cserélt gazdát, sok félreértés tisztázódott, számtalan érdekes történetet hallhattunk, és rengeteg javaslat is megfogalmazódott arról, hogy miképpen lehetne jóval szélesebb körben használni a resztoratív technikákat. Az ügyészek, bírók, rendőrök, mediátorok egyetértettek abban, hogy sokkal több és részletesebb tájékoztatásra, személyes élményre, tapasztalatra és adatra lenne szükség, nem spórolható meg az érintett szakemberek alapos felkészítése, és a közvélemény széleskörű tájékoztatása sem, ha sikeresen akarjuk alkalmazni a mediáció különböző formáit. Abban is többé-kevésbé egyetértés alakult ki, hogy a hagyományosnak tekinthető igazságszolgáltatási lehetőségek szűkösek, és nem tudnak lehetőséget biztosítani az áldozatnak, sértettnek, nem is kínálnak valódi esélyt a megbékélésre, kompenzációra, az elkövetőnek pedig az őszinte megbánásra, jóvátételre.

A konferencia záróprogramja annak az oktatási segédanyagként készült filmnek a levetítése volt, amelyben magyar ügyészek, bírák, mediátorok beszélgetnek a hazai helyzetről, majd pedig két mediációs esetet mutat be, hogy lehetőség legyen élő esetek megtekintésére is a képzések, tájékoztatás során. A résztvevők tetszéssel fogadták a filmet, ami remélhetően sok emberhez eljuthat majd a jövőben, az elkészült oktató csomag részeként.

H.M.



AGIS 2006

¹ Herczog Mária (szerk.): *A helyreállító igazságszolgáltatás jogi szabályozása és gyakorlata néhány európai országban.*, CSAGYI könyvek, Budapest, 2008. A kötet az Egyesületben megvásárolható, ill. megrendelhető.

² Fellegi Borbála: *Büntetőügyi mediáció, fiatalkorúak bűnelkövetése, családon belüli erőszak...* (Család Gyermek Ifjúság, 2008/1. sz. 53. old.)